توحيد او شرك

دعا او عبادت

تصرف او علم غيب

توسل او شفاعت

اسماء او صفات

تأويل او متشابهات

حق او باطل مذهب

حكمتيار

توحيد

او

شرك

حکمتيار

د کتاب پېژندنه:

نوم: توحيد او شرك

ليکوال: حكمتيار (د حزب اسلامي افغانستان امير)

دوهم چاپ: ۱۳۹۸

چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

قيمت: (   ) افغانۍ

د چاپ ټول حقوق محفوظ دي

فهرست

عنوان | **صفحه**

د ناشر عرائض ---------- ۱

لومړی فصل ---------- ۳

توحيد ---------- ۳

قرآن د الله تعالی په اړه څه وايي؟ ---------- ۱۱

د توحيد غوښتني ---------- ۱٤

ستاينه: ---------- ۱٤

لمانځنه ---------- ۱۵

توحيد، وېره او هيله ---------- ۲۰

محبت ---------- ۲۳

په ربوبيت کې شرك ---------- ۲۵

آيا الله تعالی د امورو په سمبالولو کې شريك لري؟ ---------- ۲۵

علم غيب ---------- ۳٦

آياعلم غيب خاص الله تعالی لره دئ؟ ---------- ۳٦

توسل ---------- ٦۵

شفاعت ---------- ۷۱

تأويل ---------- ۷۹

د ځينو اشتباهاتو تصحيح --- ۱۰۱
قاطعيت او تسامح --- ۱۱۳
کوم مذهب حق دئ؟-- ۱۱۹
دوهم فصل -- ۱۳۰
زمونږ عقيده -- ۱۳۰
سريزه -- ۱۳۰
د الله تعالی په اړه زمونږ عقيده --- ۱۳۶
د الله تعالی اسماء او صفات -- ۱۴۱
خدای جل جلاله څنګه وپيژنو؟--- ۱۴۹
د الله تعالی نومونه-- ۱۵۶
رب العالمين: --- ۱۵۹
الرحمن الرحيم :-- ۱۵۹
مالك يوم الدين :--- ۱۶۰
د الله تعالی صفات --- ۱۶۱
د الله تعالی افعال --- ۱۶۶
قرآنکريم او متشابهات -- ۱۷۱
له اهل ظاهر يوه پوښتنه-- ۱۸۴
د الله تعالی معيت-- ۱۸۸
تأويل! --- ۲۰۵
له الله تعالی سره د موسی عليه السلام تکلم--- ۲۰۹

بسم اللّٰه الرحمن الرحيم

د ناشر عرائض

د اللّٰه تعالی د پېرزوينو ممنون يو چي مونږ ته ئي په پښتو کې د يوه بل علمي اثر د خپرولو توفيق راکړ او د افغان ولس ديني زېرمي او پښتو ادب ته ئي د دې کتاب د ډالۍ کولو فرصت او امکان راپه برخه کړ. د توحيد او شرك تر عنوان لاندي دا کتاب د ورور حکمتيار د ځينو هغو مقالو مجموعه ده چي د همدې موضوع په اړه په دري ژبه ليکل شوې او د ميثاق ايثار لخوا لومړی بېل بېل او بيا د کتاب په بڼه کې نشر شوې، او دا دئ د پښتو ژباړه ئي ستاسو په خدمت کې ده. د کتاب په وروستۍ برخي کې به د هغې رسالې ژباړه هم بيامومئ چي عنوان ئې "زمونږ عقيده" ده او په هغه وخت کې ليکل شوې چي د جهاد په ضد ژوري توطئې رواني وې، له يوې خوا د دې هڅه کېده چي د افغانانو د اسلامي جهاد قيادت د يوه ځواکمن او منظم حزب په لاس کې پاته نشي او بېلا بېلې سياسي او نظامي ډلې ډګر ته راوايستلی شي او له بلې خوا دا هڅه کېده چي په مجاهدينو کې فکري انتشار راولاړ شي او د داسي اعتقادي بحثونو لړۍ پيل شي چي فتنې راولاړې او مجاهدين پکې مصروف کړي، يوې خاصي کړۍ ته وظيفه ورکړی شوې وه چي دا مأموريت سر ته ورسوي، د دې کړۍ د خولې بندولو او د هڅو شنډولو لپاره دا رساله ليکل شوې وه.

الله تعالی دي مونږ ته په هر سنګر کې له اسلام د صادقانه او مخلصانه دفاع او د دښمن د دوامداري او ستړيا نه منونکې مقابلې توفيق راکړي.

د ميثاق ايثار اداره

بسم اللّٰه الرحمن الرحیم

لومړی فصل

توحید

دا "توحید" څه دئ چي اسلام ورته هومره لوی ارزښت او ستر اهمیت ورکړی چي وايي: په توحید باور لرونکي جنت ته ځي، د دنیا او آخرت سعادت او بریا ئې په برخه کېږي او د منکر سزا ئې دوزخ ده او د دنیا او عقبی له نېکمرغۍ او بریا بې برخي کېږي؟ پر توحید د ایمان او باور او د انسان د کړو وړو او عمل تر منځ څه رابطه ده چه له هغه پرته نه د انسان هیڅ نېك عمل قبلېږي او نه د کوم ارزښت او قدر وړ ګڼل کېږي؟

که قرآنکریم ته مراجعه وکړو نو وبه ګورو چي د ټولو پیغمبرانو علیهم السلام دعوت او بلنه په دوو ټکیو کي خلاصه کوي:

اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ

"د اللّٰه عبادت وکړئ"، "له هغه پرته بل اله او معبود نه لرئ"

خلکو ته دانبیاوو علیهم السلام د دعوت خلاصه همدا ده: یوازي د اللّٰه عبادت وکړئ ځکه له هغه پرته نه بل معبود شته او نه څوك د عبادت او لمانځني

وړ. سوال دا دئ چي په دې بلني او دې دعوت کې څه راز پروت وو چي د لويو ټولنيزو انقلابونو سبب شو؟ د ټولني بې وزلو او مستضعفو پکې خپل نجات لټاوو او مستکبرينو د خپل تخت او تاج او استبدادي نظامونو د نسکورېدو عامل بالو؟ دا ولي يوه ورباندي داسي ايمان راوړی چي د هغه لپاره ئې د سر او مال قرباني ورکړې، خو بل ترې انکار کړی، د مخالفت لاره ئې ورسره نيولې او په ټول توان سره ئې د هغه مقابله کړې؟ دا ولي د تاريخ په هر پړاو کې د هر پيغمبر له بعثت نه وروسته د ټولني مستکبرينو، د شر او فساد ځواکونو له پيغمبر سره د مخالفت لاره نيولې ده، دا پداسي حال کې چي د ټولو پيغمبرانو عليهم السلام د دعوت خلاصه دا وه چي: د يوه الله عبادت وکړئ، له هغه پرته بل معبود او خدای نه لرئ!! لدې دعوت د مستکبرينو انتباه او انگېرنه څه وه ؟ د نجات دا شعار ئې څنگه تعبيرکړی چي مخالفت ئې ورسره ضروري گڼلی؟ هغه څه وو چي دوی باور ورباندي لازمي بالو خو د توحيد شعار " لا اله الا الله " ورسره ټکر کولو؟ او هغه څه وو چي دوی د دې شعار پرځای پر هغه ټينگار کاوو او هغه ئې د خپل اقتدار او نظام د بقا ضامن بالو؟! که قرآنکريم په لږ غور سره ولولو نو د دې ټولو پوښتنو ځوابونه به ومومو. راځئ څو شېبې په دې اړه د قرآنکريم په ارشاداتو کې غور وکړو او وگورو چي قرآن د توحيد د دې شعار په اړه څه لارښووني لري ، دا شعار څه ډول معرفي او تعريفوي او پدې اړه څه غوښتني لري؟!

قرآنکريم، قريش مشرکين گڼي، که څه هم هغوی په خدای باور درلود، الله ئې د زمکي او آسمان پالونکی او پيدا کوونکی او د ټولو شيانو خالق منلو، د کعبې طواف ئې کاوو، ځانونه ئې د بيت الله مجاورين او متوليان بلل، بتان ئې خدايان

نه؛ بلکه الله تعالی ته د تقرب وسیله شمېرل او ویل به ئې: مونږ دا بتان نه لمانځو بلکه دا زمونږ او د خدای ترمنځ رابطه او وسیله ده، دا د الله تعالی دربار ته د نږدې او مقربو کسانو مجسمې دي، د دوی په وسیله الله ته ورنږدې کېږو او د دوی شفاعت او سپارښتنه زمونږ د دعاگانو او سوالونو د اجابت سبب کېږي!! قریشو د خپل تاریخ د مشهورو او د دوی په نظر د لوړ معنوي مقام د خاوندانو او الهي دربار ته د مقربو کسانو (۳۶۰) مجسمې په بیت الله کې دننه نصب کړې وې، لومړی ئې د دوی په قبرونو ځلي او زیارتونه جوړ کړل او بیا ئې د دوی بتان جوړ او په کعبه کې ئې نصب کړل، دا عقیده ئې درلوده چې د الله تعالی عبادت باید د دې بتانو له لارې وشي او دعا د همدوی له لارې د الله حضور ته وړاندې شي، همدا ئې د عبادت او دعا د قبلېدو لار بلله او دا بتان ئې د خدای "اهل بیت: "کهول" بلل او هر یوه ته ئې د کایناتو د یوې برخې د واکدار او متصرف په سترگه کتل!! هر بت د یوې ډلې او قبیلې لپاره د ډېرو سیاسي، اجتماعي او اقتصادي امتیازاتو وسیله وه، همدې ډلې به هغه ته کرامات ثابتول، د عوامو په زړه کې به ئې د هغه د هیبت، قدر او قیمت زیاتولو لپاره پراخ تبلیغات کول، د دې لپاره چې ساده زړې عوام د بت په نامه خپلې شکرانې او نذرانې لازیاتې کړي؛ غولوونکې لارې چارې به ئې لټولې، له همدغو شکرانو او نذارنو چې د ده په نامه به ئې ترلاسه کولې؛ یوه برخه به ئې د بت او د بت د ماحول په سنگارولو او په لازیات جالب او جاذب جوړولو باندې مصرفول او زیاته برخه به ئې د عبادت ځې مجاورینو او متولیانو په خپلو کې وېشل. یوه ته بت معبود وو، پناه ځې وو او د حاجتونو ترسره کېدو مرجع، خو بل ته دام او دکان وو او د خلکو د دوکه

کولو او لدوی د پیسو شکولو وسیله. که تاسو د هر بت، بتخاني او د هر قبر په سر د زیارتونو جوړولو قصې ته ځیر شئ نو حتماً به د هغه ترشا یو "سامري" او "بلعم باعور" بیاموئ.

د قرآنکریم له نظره د قریشو دا عقیده د شرك عقیده ده او دې ته ورته هره عقید د شرك عقیده. لدې شرك سره نه د توحید ادعا د منلو وړ ګڼې او نه په خدای ایمان او اعتقاد د اعتبار وړ. قرآن خلکو ته وايي: الله یو دئ، داسي نده چي د څو خدایانو له جملې یو وي، بلکه احد او یوازنی دئ. هغه د ټولو رب دئ، ور ئې د ټولو په وړاندي برابر پرانستی دي، د ده او بنده ترمنځ نه فاصله شته او نه واسطه او وسیله، هرڅوك مخامخ او له واسطې او وسیلې پرته هغه ته رجوع کولی شي، د هرچا دعا اوري، هرچا ته د غاړي تر رګ زیات ورنږدې دئ، شریك نه لري، خپل ملك او واکمني ئې په شریکانو ندي وېشلي. ستا د توحید معنی دا ده چي له واحد خدای پرته نه په بل معبود باور ولرې او نه بل چا ته د دعا او حاجت لاس اوږد کړې. که قرآنکریم ته رجوع وکړئ نو دا به درته څرګنده شي چي د پیغمبرانو علیهم السلام مبارزه اکثراً د شرك خلاف وه، نه د الحاد او له خدای د انکار په خلاف. د ملحدینو په نسبت ئې له مشرکینو سره زیاته مقابله راغلې. د پیغمبرانو علیهم السلام اساسي او ستر مشکل یا له هغو ټګمارانو سره وو چي له دین ئې ځانته دام او دکان جوړ کړی وو او یا له هغو دیندارانو سره چي غولېدلي وو او د دغو ټګمارانو په لومو کي نښتي وو، هغه چي شرك ئې له ایمان سره خلط کړی وو او دې ته تیار نه وو چي خپل جعلي معبودان پرېږدي. د پیغمبرانو علیهم السلام مخالفینو به د هغوی د توحید پر بلنه دا اعتراض کاوو

چي: آیا دوی راغلي چي مونږ له نورو ټولو خدایانو لاس واخلو او یوازي د یوه خدای عبادت وکړو!! د پلرونو او نیکونو خدایان پرېږدو، اصنام یا بتان چي الهي دربار ته زمونږ د تقرب وسیله ده، پرېږدو!!

قرآنکریم دا حالت څه ښه ترسیموي او فرمايي:

أَجَعَلَ ٱلْأَلِهَةَ إِلَٰهًا وَٰحِدًاۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ عُجَابٌ * وَٱنطَلَقَ ٱلْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ ٱمْشُواْ وَٱصْبِرُواْ عَلَىٰٓ ءَالِهَتِكُمْۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ يُرَادُ * مَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِى ٱلْمِلَّةِ ٱلْأَخِرَةِ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا ٱخْتِلَٰقٌ * ص: ۵- ۷

آیا ټول معبودان ئې یو معبود گرځولی، دا خو حیرانونکې خبره ده!! مشران او سرداران ئې روان شول او وئې ویل: ځئ او پرخپلو معبودانو صبروکړئ، بې شکه چي همدا مطلوب او غوره کار دئ، دا مو په بل مذهب کې ندي اورېدلي، دا له کذب او افتراء پرته بل څه نه دي.

گورئ چي پیغمبر د یوه معبود لوري ته بلنه ورکوي او نور ټول معبودان باطل او مردود شمېري، خلکو ته وايي: خدای یو دئ، د ټولو خدای دئ او تاسو ټول د هغه په وړاندي برابر یاست، هم د خدایانو تعدد مردود گڼي او هم له دې تعدد راولاړ شوی طبقاتي نظام، خو د شرك ځېلې ټولني سرداران، چي د معبوانو تعدد دوی ته د ټولني سرداري ورپه برخه کړې، د یوه معبود په ځای د متعددو خدایانو په وجود ټینگارکوي، دوی له دین او مذهب هم د طبقاتي نظام د توجیه وسیله او د بقا او دوام ذریعه جوړوي او خپلو پیروانو ته وايي: پرخپلو سابقه، له پلار نیکه راپاته معبوادانو صبر وکړئ! پیغمبر پر توحید او د یوه معبود په عبادت اصرارکوي، خو د شرك ځېلې ټولني سرداران او سالاران د شرك او متعددو خدایانو شعار پورته

کوي! پيغمبران عليهم السلام توحيد د خلکو د نجات وسيله شمېري خو د کفر مشران شرك د خپل قدرت د بقا راز بولي.

کافر فرعون، د خپل اقتدار د بقا لپاره د موحد موسی علیه السلام مقابله کوي خو له دين د دفاع تر نامه لاندي!!

وَقَالَ فِرۡعَوۡنُ ذَرُونِيٓ أَقۡتُلۡ مُوسَىٰ وَلۡيَدۡعُ رَبَّهُۥٓۖ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمۡ أَوۡ أَن يُظۡهِرَ فِي ٱلۡأَرۡضِ ٱلۡفَسَادَ * غافر: ۲۶

او فرعون وويل: ما پرېږدئ چي موسی ووژنم، هغه دي خپل رب را وغواړي، زه له دې وېرېږم چي مبادا هغه ستاسو دين بدل کړي او په زمکه کې فساد خور کړي.

قرآنکريم، فرعون چي د شرك وهلې ټولني د زعامت او مشرتابه نښه او سمبول دئ، د داسي چا په حيث معرفي کوي چي ځانته "اله : معبود "وايي او هغه کسان چي د فرعون اطاعت او منته کوي د داسي کسانو په توګه معرفي کوي چي هغه ئې خپل اله نيولی دئ، فرعون ته "طاغوت: سرکش واکدار" وائې او پلويانو او متابعانو ته ئې د "عبدة الطاغوت: د سرکښ واکمن بنده ګان" نوم ورکوي. د قرآنکريم له نظره تر هغې پوري د چا د ايمان دعوی او پر توحيد عقيده د منلو وړ نده ترڅو پوري چي طاغوت نفی نه کړي او له طاغوت انکار او عصيان ونه کړي. الله تعالی فرمايي

لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشۡدُ مِنَ ٱلۡغَيِّۚ فَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤۡمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسۡتَمۡسَكَ بِٱلۡعُرۡوَةِ ٱلۡوُثۡقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَاۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ * البقرة: ۲۵۶

په دين کې اکراه او په زور منل نشته،"په دين" سره هدايت له ضلالت او بې لاريتوب نه څرګند شوی، نو څوک چې پرطاغوت کافر شي او پر الله ايمان راوړي، نو پداسې کلکې کړۍ ئې منګولې لګولې چې شلېدل ئې نشته او الله خو اورېدونکې پوه ذات دئ.

د قرآن له نظره د طاغوت نفی د توحيد په لور لومړنی ګام دئ، ترڅو پورې چې طاغوت نفی نه کړې او ترې منکر نشې تر هغې پورې تا د توحيد اساسي او لومړنی شرط ندئ پوره کړی. د طاغوت نفی او ترې انکار يعني دا چې د منازعاتو د حل و فصل او تحاکم لپاره هغه ته رجوع ونکړې، حکمونه ئې د منلو وړ ونه ګڼې او معيارونه ئې د پلی کولو وړ، نه له هغه طمعه وکړې، نه ئې اصولو او قوانينو ته تسليم شې او نه ئې پرېکړو او فيصلو ته غاړه کښېږدې. که تا له طاغوت انکار نه وي کړی او پر الله د ايمان له دعوا سره سره هغه ته د تحاکم لپاره رجوع کوې، نو په دې صورت کې پر يوه خدای ستا د ايمان دعوی دروغجنه ده او د الله په وړاندې هيڅ ارزښت نه لري. قرآن کريم په دې اړه داسې غوڅه فيصله کړې ده:

أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُواْ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوٓاْ إِلَى ٱلطَّٰغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوٓاْ أَن يَكْفُرُواْ بِهِۦ وَيُرِيدُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا * النساء:٦٠

آيا هغه کسان دې ونه ليدل چې ګمان کوي هم ئې پرهغه څه ايمان راوړی چې پر تا نازل شوی او هم پر هغه چې له تا مخکې نازل شوی، خو په عين وخت کې غواړي د تحاکم لپاره طاغوت ته رجوع وکړي، پداسې حال کې چې پر طاغوت د

کفر امر ورته شوی او شیطان غواړي چې هغوی په لویه بې لارۍ سره بې لاري کړي.

بل ځای فرمايي :

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُواْ فِيٓ أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُواْ تَسْلِيمًا * النساء: ۶۵

نو نه، ستا په رب قسم چې تر هغه پورې ئې ايمان ندئ راوړی "مؤمنان نشي بلل کېدی او د ايمان ادعا ئې نشي قبلېدی" ترڅو چې تا په خپلو شخړو کې حکم ونه نيسي او بيا ستا د پرېکړي په اړه په خپلو زړونو کې هيڅ حرج احساس نه کړي او په بشپړه توګه تسليم نشي.

متأسفانه ځيني کسان د توحيد په اړه د خپل ناقص فهم او انتباه له امله ګمان کوي چې شرك يوازې دا دئ چې څوك د مړه بت په وړاندې د بندګۍ سرښيت کړي او له هغه مرسته وغواړي، دا دله پدې کې څه اشکال نه ګوري چې د ژوندی بت په پښوکې ولوېږي او د طاغوت په وړاندې د بندګۍ او تسليمۍ سرپه زمکه کېږدي!! د قبرونو طواف شرك بولي خو د قصرونو په طواف کې اشکال نه ويني او هغه له خپل توحيد سره په ټکر او تصادم کې نه ګڼي!! هغوی پدې نه پوهېږي چې ژوندی بت بايد له مړه او بې حسه بت مخکې نفی شي، دا نده ورته معلومه چې د ده يوازنی معبود، الله جل شأنه د دې لپاره کعبه "د الله کور" د طواف يوازنې ځای ګرځولی چې د قصرونو د طواف مخه ونيولی شي او پدې خاطر ئې جومات د دعا او عبادت ځای ګرځولی چې تا د انسانانو د دړی له ټکولو او بل دربار ته د سوال او دعا لپاره له تلو بې نيازه کړي.

قرآن د الله تعالی په اړه څه وايي؟

الله تعالی په قرآنکريم کې د هغه ذات په حيث معرفي شوی چې هم د ټولو عالمونو خالق او پيدا کوونکی دئ او هم ئې رب او پالونکی، ټول کاينات د هغه ملك دئ او هغه ئې ټولواك، د کائناتو په گوټ گوټ او لوېشت لوېشت کې د ده حکم نافذ دئ او ذره ذره ئې د ده حکم ته تابع او خاضع، هر څه يوازې د ده په اراده پيداکېږي اود ده تر مراقبت لاندې وده کوي، کمال ته رسېږي او له مخکې ورته ټاکل شوې خاصې نتيجې ورکوي، يوه تشه ډکوي، يو ضرورت او اړتيا رفع کوي او بالآخره په زوال او نيستۍ محکومېږي او خپل ځای نوي، ځوان، تازه او پياوړي توکي ته پرېږدي، دا هر بدلون او تحول دالله په حکم او تصرف، د همغه له لوري د ايښودل شوو ضوابطو، سننو او د ټاکل شوو مقدراتو او اندازې مطابق ترسره کېږي. هغه د رزق او روزي مالك، د مرگ او ژوند خالق، د عزت او ذلت واکدار دئ، عزت ته رسېدل او په ذلت اخته کېدل د همغه په حکم او د همده د ثابتو سننو په اساس ترسره کېږي. الله د دې عالم خالق: پيداکوونکې دئ او هغه ذات دئ چې پدې عالم کې د رب په حيث تصرف کوي، داسې ستايل شوی او حميد ذات چې په ذات، صفاتو او افعالو کې په ټولو کمالاتو متصف دئ، له هر عيب او نقص پاك او منزه دئ، د کايناتو ټوله ښکلا، حسن، کمال، جمال او ښېگڼې د ده له

لوري دي او ده د عالم جزء جزء ته په وديعت ورکړي. هغه واحد ذات دئ چي هيڅ شريك او سيال نه لري، بې مثله او بې مثاله دئ، انتهاء او ابتداء نه لري، اول دئ او آخر، فناء نه لري، هغه ظاهر دئ داسي چي د کايناتو هره برخه ئې په وجود شهادت ورکوي، باطن دئ چي د انسان په وهم او فهم کې نه ځائېږي او انسان ئې له درك او ادراك عاجز دئ، د کايناتو هيڅ شى ورسره مشابهت نه لري، تل پاته ژوندى دئ، مرگ نه لري، ټول شيان ئې پيداکړي دي، د ټولو کايناتو خالق، پالونکي او رب دئ، د دې پراخ عالم اداره او تدبير د ده په واك کې ده، هغه قيوم دئ چي يوه شېبه هم د کايناتو د ټولو امورو له ادارې او تدبير نه نه غافل کېږي. مرگ او ژوند د ده له لوري دي او د ده په اراده ترسره کېږي، چا ته ژوند ورکوي، پيداکوي ئې، څوك وژني او بيابه ئې بېرته راژوندي کوي، هيڅ پېښه د هغه له ارادې پرته نه شي واقع کېدلى، هره لويه او وړه پېښه د هغه په اراده، اذن او تدبير سره رامنځته کېږي، ټول کائنات د هغه د قضاء او قدر تابع دي، د شيانو په پيدايښت کې او په تحولاتو او بدلونونو کې ئې خاص حکمتونه او مصلحتونه ايښي دي، هيڅ شى ئې بيهوده، عبث او بې هدفه ندى پيدا کړى، هرڅه ئې په ډېره ښه او غوره توگه پيدا کړي او هر څيز ئې د خاص هدف د تحقق لپاره په کار گمارلى. په خاص شکل او کيفيت سره د اشياوو خلقت او پيدايښت د ده کار دئ، ځکه هغه خالق، بارئ او مصور دئ، د کمال صفات ئې ازلي او ابدي دي، نه څه ترې کم او نه څه ورباندي اضافه کېږي. هغه غني او بې نيازه دئ، هيچا ته محتاج او اړ ندئ، غناء ئې ذاتي صفت دئ، ټول مخلوقات فقير او ده ته اړ دي، هرڅه په موجوديت، بقاء او دوام کې الله ته محتاج دي. هغه قدير او توانا دئ، ټول کارونه

ورته آسان دي، هر څه ئې پيداکړي، برابرکړي، اندازه او مقدار ئې ورته ټاکلی، پيل او پای ئې ورته تعيين کړی، هر څيز ته ئې خاص مسير ټاکلی او لارښوونه ئې ورته کړې. په هرڅه عالم دئ، نه څه له پيدايښت مخکې ترې پټ او مخفي دي او نه له پيدايښت وروسته. علم ئې په هر څه حاوي دئ، ښکاره او پټ، شاهد او غائب، ماضي او راتلونکې، هر څه ورته معلوم دي، هيڅ ترې پټ ندي، وړوکی، لوی، لري، نږدې، رڼا او تياره، ټول ورته ښکاره او عيان دي. هغه نه يوازي دا چي دا دنيا او کاينات ئې پيدا کړي بلکه هغه د رب په حيث د هرڅه پالنه او ساتنه کوي. هرڅه د ده په تقدير او اراده ترسره کېږي، ټول د ده د قضاء او قدر په وړاندي تسليم دي، اراده ئې په هر کار او هر ځای کي حاکمه او نافذه ده، هيڅ شی ئې د ارادې مخه نشي نيولی، هغه چي اراده ونکړي هيڅ شی نشي واقع کېدی، د بندگانو اراده د ده د ارادې تابع ده، څه چي وغواړي همغه کېږي او څه شي ته ئې چي اراده ونشي، نه شي کېدلی، د ده له ارادې او توفيق پرته بندگان هيڅ نشي کولی. نه څوک د هغه قضاء ردولی شي او نه څوك دا وس لري چي د هغه حکم وځنډوي. هيڅ داسي قدرت نشته چي د هغه له امر پورته وي او د هغه د حکم او امر مانع واقع شي، د هغه قضاء حاکمه او حکم ئې نافذ دئ، هرڅه د ده (سبحانه و تعالی) په حکم او امر تر سره کېږي. داسي هم نده چي د کايناتو د خلقت او پيدايښت، د قضاء، سننو، قدر او تقدير له ټاکلو وروسته ئې خپلي مخي ته پرېښي دي، داسي چي اوس حوادث او پېښي په خپله د حاکمو ضوابطو او سننو مطابق واقع کېږي ،نه، داسي نه ده، بلکي هره شېبه او هره پېښه د هغه په اذن او توفيق او د ثابت او تغيير نه منونکي قدر او قضاء مطابق تر سره کېږي.

د توحيد غوښتني

خالص او له شرك نه منزه توحيد څه داسي مېرمي غوښتني لري چي بايد د موحد په اعتقادي او عملي شخصيت کي راڅرگندي شي، که دا غوښتني پوره نشي نو دا يا توحيد نه دئ او يا ناقص او شرك لړلی توحيد دئ. قرآنکريم د توحيد دا ډول غوښتني په مفصله توگه بياني کړې دي، چي مونږ ئې په لاندي څو عنوانونو کي خلاصه کوو:

ستاينه:

موحد بايدپدې باور وي چي الله تعالی په ذات، صفاتو او افعالو کي د کمال په ټولو صفاتو متصف او له هر عيب او نقص منزه دئ. موحد ټول موجودات د خپل رب د صفاتو او افعالو مظهر گڼي او پدې عقيده وي چي هيڅ څه بيهوده او عبث ندی پيدا شوی، پدې خور عالم کي نه څه خلا او تشه شته، نه څه کموالی او زياتوالی، نه داسي کوم څه پاته دئ چي کموالی ئې احساس شي او نه داسي څه چي اضافي او غيرضروري وگڼلی شي، هرڅه پوره او په خپله اندازه پيدا شوي. موحد دې عالم ته د توحيد له منظار نه گوري او هر څه ئې ورته ښايسته او ښکلي برېښي او هيڅ عيب پکي نه گوري او که ئې کوم عيب تر سترگو شي نو دا يا د

خپل لنډ او محدود فکر او نظر عیب ګڼي او یا ئې د خپلې نامناسبې معاملې او ناسمو کړو محصول عیب. تل د خدای ستاینه کوي، په هر حالت او هر صورت کې، د دې خور عالم په غیږ کې هره ښکلا، کمال او جمال دي د همدې ښکلا، کمال او جمال د خالق ستاینې ته هڅوي، د هر بدلون او تحول تر شا حکمتونه او مصلحتونه ګوري، که له کوم نعمت برخمن شي هغه د خپل مهربانه او منعم خدای ورکړه او عنایت ګڼي او که له کوم نقمت، کړاو او ستونزې سره مخ شي هغه د خپلو کړو عادلانه بدله او جزا بولي.

لمانځنه

حقیقي موحدیوازې د یوه خدای عبادت کوي، بل هیڅ شی او هیڅوک د لمانځنې وړنه بولي او له الله پرته د هیچا په وړاندې د اطاعت او بندګۍ سر نه ټیټوي. د خدای عبادت او لمانځنه نه یوازې د الله په وړاندې د بنده مسئولیت او پر بندګانو د الله حق شمېري بلکه عبادت د معنوي ارتقاء، روحي تسکین، قلبي ډاډ، آزادۍ او سرلوړۍ راز او عامل شمېري، د الله بندګي د نورو له بندګۍ ورته دآزادۍ درس ورکوي.

قرآنکریم د لمانځنې لپاره د"عبادت" اصطلاح غوره کړې، مسلمان مکلف دئ چې هره ورځ په پنځګونو لمونځونو کې په دې صیغې سره تعهد او تړون وکړي "ایاكَ نَعۡبُدُ: یوازې ستا عبادت کوو"

عبادت د عبد له کلمې مشتق دئ،او عبد(بنده) هغه چا ته ویل کېږي چې

لاندي خصوصيات او ځانګړتياوي لري :

- عبديعني هغه چي د خپل ځان مالك نه دئ، ځان او نفس ئې د بادار امانت دئ، مكلف دئ چي له خپل توان، قدرت او استعداد د خپل بادار د حكم مطابق كار واخلي.
- كوم مال، پانګه، وسائل او امكانات چي په خپل واك كي ئې لري هغه ټول د ده د بادار امانت دئ، دا حق نه لري چي لدې امانتونو د خپلي خوښي او غوښتني مطابق ګټه واخلي.
- هيڅ كار په خپل سر او خپله خوښه نه كوي، په هرڅه كي د خپل بادار حكم او امر ته انتظار كوي.
- دوستي او دښمني ئې له خپلو تمايلاتو او احساساتو نه وي راولاړه شوې، نه شخصي دوست لرى او نه شخصى دښمن، د خپل بادار دوست ئې دوست وي او دښمن ئې دښمن.
- له ټولو هڅو، هلو ځلو او كوششونو ئې هدف دا وي چي د خپل بادار رضا او خوښي ترلاسه كړي، په هر كار كي ئې هاند دا وي چي دې هدف ته ورسېږي او خپل آقا راضى كړي، له دې په كلكه ډډه كوي چي د خپل نفس د ارضاء لپاره خپل بادار ناراضه كړي.

څوك چي د يوازني خداى د عبادت ژمنه كوي هغه په حقيقت كي له خداى سره په دغو ټولو مفاهيمو ژمنه او تعهد كوي، د خداى عبادت همدا ټول مفاهيم احتوا كوي.

قرآنکریم، "عبادت" او "استعانت" د توحید د مانۍ دوه اساسي ستني او ارکان ګڼي او په دې ټینګار کوي چي له الله تعالی پرته نه بل څوك د عبادت وړ دی او نه د استعانت وړ، نه به د بل لمانځنه کوئ او نه به له بل مرسته غواړئ، لکه څرنګه چي باید یوازي د یوه الله لمانځنه وشي همداسي باید یوازي له یوه خدای مرسته وغوښتی شي. نه ګورې چي مسلمانان پدې مکلف شوي چي په هر لمانځه کې باید په مکرره توګه له خپل خدای سره عهد وکړي او هرځل دا ژمنه تجدیدکړي چي: خدایه! یوازي ستا عبادت کوو او یوازي له تا مرسته غواړو " اِيَاكَ نَعْبُدُ وَاِيَاكَ نَسْتَعِيْن " داستعانت او عبادت پدې عهد او ژمنه کې داسي حصر او تأکید راغلی چي له الله تعالی پرته له بل هرچا مرسته غوښتل او د بل چا عبادت کول په بشپړه توګه نفی کوي. قرآنکریم فرمایي:

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللّٰهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ * النور: ١١٧

او څوك چي له الله سره بل معبود ونیسي، پداسي حال کې چي پدې باندي هیڅ دلیل هم نه لري، حساب ئې له خپل رب سره دئ، بې شکه چي دا کافره ډله به کله هم بریالۍ او کامیابه نشي.

هیله من یم د دې آیت په وړاندي لږ توقف وکړئ او الفاظ او مفاهیم ئې په غور او دقت له نظره تېرکړئ، په دې مبارك آیت کې ویل شوي: هر څوك چي د الله تعالی په څنګ کې بل چا ته، بل دربار او پناه ځای ته د سوال او احتیاج لاس اوږد کړي او مرسته ترې وغواړي، په حقیقت کې ئې همدا مرجع خپل اله او د خدای شریك ګرځولی، دا پداسي حال کې چي د دې غلط تصور او انګېرني لپاره

هیڅ دلیل او برهان نه لري، په همدې خاطئ تصور سره چې ګمان کوې: "د خدای تر څنګ بل داسي معبود او اله هم شته چي د دعا په قبلولو کې ورسره شريك دئ" هغه د كافرانو په ډله کې شامل شوی او له فلاح او بريا محروم شوی.

قرآن کریم په استعانت کې شرك او توحيد په څو جالبو او ښکليو مثالونو کې په ډېر ښايسته انداز کې ترسيم کړي، هلته چي فرمايي:

فَإِذَا رَكِبُواْ فِى ٱلْفُلْكِ دَعَوُاْ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ فَلَمَّا نَجَّىٰهُمْ إِلَى ٱلْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ * العنكبوت: ۶۵

بيا كله چي په کښتۍ کې سپاره شي نو الله ته پداسي حال کې سوال او دعا کوي چي دين ئې ورته سوچه او خالص کړی وي، خو كله ئې چي د وچي په لوري وژغورو نو ناڅاپه شرك كوونكي شي.

يعني كله چي انسان په کښتۍ کې سپور شي او دا ويني چي د نجات له ټولو وسائلو او امكاناتو سره ئې رابطه شلېدلې، په خپلي شا او خوا کې هيڅ داسي څه نه ګوري چي زړه ورپوري وتړي، تكيه وربانديې وکړي او مرسته ترې وغواړي او له ټولو ئې امید قطع شي، نو پدې حالت کې يوازې د خدای لوري ته مخه کړي، مرسته ترې غواړي او مستقيماً او نېغ په نېغه هغه ته رجوع کوي، همدې حالت ته قرآنکریم په دين کې اخلاص ويلی دئ، يعني انسان هغه وخت په خپل دين کې مخلص دئ او هغه وخت ئې ايمان له شرك پاك او منزه دئ چي په کښتۍ کې د سپور انسان په څېر يوازې يوه خدای ته ئې مخه وي او يوازې هغه ته پناه يوسي؛ خو ګورو كله چي کښتۍ د بحر له څپو روغه ساحل ته ووځي، نو بيا د همدې انسان حالت بدل شي، هغه د څپو په منځ کې احساس ئې ورسره پاته نشي، نور نو

هغه کس نه وي چي له الله پرته ئې هیڅ ته طمعه نه وه، له خدای سوی له ټولو ئې امید قطع کړی وو، یوازې له یوه خدای ئې مرسته غوښته، اوس ئې د امید دروازې ډېري شوې، د یوه دربار په عوض ئې ګڼو دړو ته سترګي دي، کله دا د خپل نجات عامل ګڼي او کله هغه بل، کله ئې ګمان دا وي چي د فلان مرستي وژغورلو او کله د هغه بل توجه او عنایت د خپلي ژغورني وسیله ګڼي او پدې سره خپل دین او ایمان په شرك ملوث او ککړ کړي او د شرك مرتکب شي.

همدارنګه قرآن د یونس سوري په ۲۱ ،۲۲او ۲۳ آیتونو کي فرمایي:

وَإِذَآ أَذَقۡنَا ٱلنَّاسَ رَحۡمَةً مِّنۢ بَعۡدِ ضَرَّآءَ مَسَّتۡهُمۡ إِذَا لَهُم مَّكۡرٌ فِيٓ ءَايَاتِنَاۚ قُلِ ٱللَّهُ أَسۡرَعُ مَكۡرًاۚ إِنَّ رُسُلَنَا يَكۡتُبُونَ مَا تَمۡكُرُونَ * هُوَ ٱلَّذِي يُسَيِّرُكُمۡ فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِۖ حَتَّىٰٓ إِذَا كُنتُمۡ فِي ٱلۡفُلۡكِ وَجَرَيۡنَ بِهِم بِرِيحٖ طَيِّبَةٖ وَفَرِحُواْ بِهَا جَآءَتۡهَا رِيحٌ عَاصِفٞ وَجَآءَهُمُ ٱلۡمَوۡجُ مِن كُلِّ مَكَانٖ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمۡ أُحِيطَ بِهِمۡ دَعَوُاْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ لَئِنۡ أَنجَيۡتَنَا مِنۡ هَٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلشَّٰكِرِينَ * فَلَمَّآ أَنجَىٰهُمۡ إِذَا هُمۡ يَبۡغُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّۗ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَا بَغۡيُكُمۡ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمۖ مَّتَٰعَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ ثُمَّ إِلَيۡنَا مَرۡجِعُكُمۡ فَنُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ * یونس: ۲۱- ۲۳

او کله چي خلکو ته د پېرزویني څه خوند وروڅکو، وروسته له هغه چي کوم کړاو وررسېدلی وي، نابېره له دوی سره زمونږ د آیتونو په اړه د مکر اراده راپیدا شي. ورته ووایه: الله تعالی په مکر کي تر ټولو سریع دئ، بې شکه چي زمونږ رسولان ستاسو مکرونه لیکي، الله هغه ذات دئ چي تاسي په وچه او اوبو کي بیایي، تردې چي تاسي په کښتۍ کي وئ او کښتۍ له سورو سره یوځای د ملایم او خوندور نسیم سره وخوځي او پدې سره خوشحاله شي، خو ناڅاپه تېز باد او

طوفانورباندي راشي او له هر لوري څپې ورباندي راتاو شي او گمان وکړي چې محاصره شول، پدې وخت کې الله ته پداسي حالت کې دعا کوی" او مرسته ترې غواړي چې په خپل" ديانت کې ورته مخلص شوي وي او وايي: که دې لدې وژغورلو نو حتماً به شکر کوونکي بندگان وو، خو کله چې نجات ورکړو بيا د خپل تعهد خلاف په ناحقه په زمکي کې سرکشي او بغاوت کوي. اې خلکو! په يقين سره چې ستاسي سرکشي او بغاوت ستاسي په ضرر ده " دا درکړی شوی فرصت " د دنيوی ژوند يوه متاع ده، بيا مو زمونږ لوري ته راتگ دئ او په هغه څه به مو خبر کړم چې تاسو کول.

توحيد، وېره او هيله

سوچه توحيدحکم کوي چې د انسان خوف او طمع بايد يوازي له الله تعالی څخه وي، له بل هيچا د الله تعالی په څېر نه وېره ولري او نه طمع، موحد پدې باور لري چې د گټې او تاوان پرېکړه الله تعالی کوي، تر څو پوري چې د هغه اراده نه وي شوې نه چا ته گټه رسېدی شي او نه زيان، که د ټولې دنيا خلك راغونډ شي او وغواړي تا ته گټه يا زيان ورسوي، د الله تعالی له اذن او ارادې پرته هيڅ نه شي کولی او څه چې خدای مقررکړي له هغه څه کم او زيات نشي کېدی، که خدای وغواړي چې تا ته گټه ورسېږي نو څوك د هغه مخه نشي نيولی او که د هغه له لوري تا ته د زيان فيصله وشي نو څوك به وي چې دا فيصله وځنډوي؟

قرآنکريم څه ښه فرمايي:

قُلۡ مَن ذَا ٱلَّذِى يَعۡصِمُكُم مِّنَ ٱللَّهِ إِنۡ أَرَادَ بِكُمۡ سُوٓءًا أَوۡ أَرَادَ بِكُمۡ رَحۡمَةٗۚ وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيّٗا وَلَا نَصِيرٗا * الاحزاب: ١٧

ووايه: هغه به څوك وي چي تاسي له الله وساتي كه هغه ستاسو لپاره د كوم زيان اراده وكړي او يا درته د رحمت اراده وكړي؟ له الله تعالی پرته به بل يار او مددگار ونه مومي.

بل ځای كي فرمايي:

قُلۡ أَتَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمۡلِكُ لَكُمۡ ضَرّٗا وَلَا نَفۡعٗاۚ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ * المائده: ٧٦

ووايه: آيا له الله پرته د داسي څه عبادت كوئ چي نه تا سي ته د كوم زيان واك لري او نه د كومي گټي او دا خو الله دئ چي اورېدونكی پوه دئ.

لازمه ده د دې مبارك آيت په اړه لږ دقت وكړو او د مخكينيو آيتونو په رڼا كي ئې ژور مفاهيم په غور او دقت سره تر نظر تېر كړو. دا آيت د هغه بحث پای دئ چي د المائدې سورې له ٧٢ آيت پيل شوی، دلته هغو كسانو ته اشاره شوې چي مسيح عليه السلام ئې د بندگۍ له مقام د الوهيت مقام ته اوچت كړی او د شرك مرتكب شوي، حال دا چي مسيح عليه السلام بني اسرائيلو ته ويل: د خدای جل شأنه عبادت وكړئ، هغه زما او ستاسو ټولو رب دئ، هر څوك چي له خدای سره شريك ونيسي پر هغه باندي خدای جنت حرام كړی، ځای ئې دوزخ دئ، دا ظالمه ډله هيڅ مل او ملگری نه لري. پدې پسې فرمايي: هغه كسان چي ويل ئې: خدای له دريو خدايانو يو دئ، دا كسان كافر شوي، له الله پرته بل معبود او اله نشته، بيا فرمايي: د مريم عليها السلام زوی مسيح عليه السلام فقط يو پيغمبر

وو، داسي پيغمبر چي له ده مخکي د ده په شان ډېر پيغمبران تېرشوي؛ مور ئې نېکه او صادقه ښځه وه. د دې مبحث په پای او وروستۍ برخه کې دا ۷۶ آيت د دې بحث د خلاصې او تتمې په شکل راغلی او دا څرګندوي چي بني اسرائيل د مسيح او مريم عليهما السلام په اړه په خپلې عقيدې کې د شرك مر تکب شوي، د هغه په اړه د دوی عقيده مشرکانه ده، د دوی عبادت ئې کړی او د ګټې په جلب او د زيان په دفعه کې ئې له هغوی مر سته غوښتې، له همدې کبله قرآن کريم د دوی په اړه فرمايي: بني اسرائيلو له مسيح او مريم عليهم السلام د ګټې د حاصلولو او د زيان د دفع کولو په هيلې او د مرستې په غوښتلو سره د هغوی عبادت کړی، هغوی ئې خپل خدايان نيولي، پداسي حال کې چي مريم او مسيح عليهما السلام لکه د نورو په شان نه د ګټې مالکان دي، نه چاته زيان رسولی شي، نه د چا چيغي اورېدلی شي او نه د چا د کوم درد دوا ورسره شته، دا يوازي الله دئ چي د ټولو فريادونه اوري، دعاګاني قبلوي او د خپلو بندګانو له ټولو دردونو او غمونو خبر دئ.

که ته پدې باور وې چي خدای ستا د رزق او روزي مالك دئ، د هر څه خزانې له هغه سره دي، باران د هغه په اراده ورېږي، دانې او مېوې د هغه په حکم شنې کېږي، د مرګ او ژوند، عزت او ذلت، کاميابی او ناکامي، صحت او رنځ ، دا ټولې فيصلې د هغه له درباره صادرېږي ، لدې عقيدې او باور سره سره که ته له الله تعالی پرته له بل چا طمع کوې او په زړه کې له بل چا وېره او هيله پالې، نو آيا دا په رښتيا چي د ډېر افسوس او حيرت خبره نده!!

محبت

د توحید بله مهمه او اساسي غوښتنه له الله تعالی سره کلکه او خالصه مینه ده، داسي او دومره زیات محبت چي د بل هیڅ شي محبت ورسره د مقایسه کېدو نه وي، لازمه ده له الله تعالی سره دومره محبت ولرو چي ساری او مثال ونلري. که مونږ له الله تعالی پرته له بل چاسره د خدای د محبت په شان محبت ولرو په حقیقت کې د شرك مرتکب شوي یو او دا محبوب مو له الله تعالی سره شریك او سیال ګرځولی دئ، په دې اړه قرآنکریم فرمایي:

وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ ٱللَّهِ ۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ ۗ.... البقرة: ۱۶۵

او له خلکو ځیني داسي دي چي غیرالله له خدای سره ند او سیال نیسي؛ له هغوی سره د الله د محبت په څېر محبت کوي، خو مؤمنان له الله سره ډېره کلکه مینه لري،...

د انسان مینه او محبت له کوم کس یا کوم څیز سره یا د هغه څیز یا کس له ښکلا او کمال منشأ اخلي او همدا ښکلا او کمال ئې مینه او حیرت راپاروي او د دې باعث شي چي محبت ورسره وکړي ،او یا ئې د ده په ژوند کې اغېزه دومره ستره او رغنده وي او د ده په اړه ئې پېرزوینه، احسان او عنایت هومره وي چي د ده د میني او محبت باعث شي، د هغه احسان د ده مینه او محبت راپاروي. په کایناتو کې هیڅ داسي څه نشته چي له دې یا هغه اړخه له الله تعالی سره برابري

وکړی شي، همدا وجه ده چي له الله تعالی سره محبت باید له هر بل محبت زیات، سوچه او لوړ وي. محبت په اصل کي د انسان د اړیکو او د انسان د حرکت د لوري او هدف د معلومولو لپاره دقیق معیار او محك دئ، په دې معیار سره دا معلومېدی شي چي د انسان معرفت د خپل رب په اړه څومره او باور ئې څنگه دئ. که د خدای په یادولو سره ئې زړه ولړزېدو، په سترگو کي ئې اوښکي ورغړېدې، په څېره کي ئې د محبت او میني نښي څرگندي شوې،که دا وشول نو ویل کېدی شي چي خپل رب ئې ښه پېژندلی، عقیده ئې پخه، باور ئې موحدانه او توحید ئې له شرك منزه دئ او که له خدای پرته د بل چا په یاد سره ئې دا حالت شو نو پوه شه چي له خدای سره ئې سیال او شریك نیولی، په باورونو کي ئې شرك رخنه کړې او د توحید ونه ئې د شرك چنجي ورسته کړې.

په ربوبيت کې شرك

آيا الله تعالی د امورو په سمبالولو کې شريك لري؟

له قرآنکريم د بېلتون او غفلت په سبب د مسلمانانو په منځ کې ګڼ شمېر داسي عقايد خواره شوي چې د اسلام له اساساتو سره ټکر کوي او قرآن ئې د توحيد منافي او د شرك عامل شمېري او د هغه د نفی لپاره ئې مفصل بحثونه کړي.

له دغو عقيدوي انحرافاتو يو هم په ربوبيت کې شرك دئ، په دې معنی چې څوك د کايناتو په اداره او د امورو په سمبالولو کې ئې له خدای سره بل څوك شريك وګڼي او دا عقيده ولري چې الله تعالی د کايناتو اداره او د امورو تدبير ئې په يوازې توګه نه کوي بلکه کارونه ئې له نورو ذواتو سره وېشلی، ځيني په خپله کوي او ځيني نور ئې هغوی ته سپارلی او هغوی ته ئې دا واك ورکړی چې د خپلې خوښې مطابق پکې تصرف وکړي. دا ډله خلك يا دا ګمان کوي چې: الله تعالی د دنيا او عالم له پيدايښت او په هغه کې د ضوابطو له وضعه کولو وروسته دا مخلوقات په خپل حال پرېښي دي، امور او کارونه په خپله د الهي مقدراتو او ضوابطو مطابق ترسره کېږي، ټول کارونه همداسې په خپل سر د الهي سننو مطابق روان دي، الله تعالی نه هيڅ مداخله پکې کوي او نه دې ډول مداخلې ته څه

ضرورت لیدل کېږي!! او یا دا گمان کوي چي: الله تعالی هم لکه د دنیوي واکمنانو په شان د خپلي پاچائي د چارو د اداري او سمبالولو پخاطر هره برخه یوه چاته سپارلې ده او په همدې برخه کې ئې همدا کس خپل نائب او د چارو "قیم" او "متصرف" منلی دئ!! اوس که څوك پدې برخه کې له کوم مشکل سره مخ کېږي نو باید د همدې برخي قیم، وصی او متصرف ته مراجعه وکړي، له هغه مرسته وغواړي او له دې لاری خپل مشکل حل کړې، پدې معنی چي د الله تعالی دربار ته له رجوع نه مخکې باید دغو متصرف او قیم ذواتو ته مراجعه وشي، له دوی د خپلو مشکلاتو د حل غوښتنه وشي او یا له همدې لاري، د مراتبو د تسلسل مراعات سره پوړ په پوړ پورته ولاړ شي او خپل سوال د الله در بارته وړاندي کړي،دوی وايي: که د الله تعالی د پاچايي دا واکمن مأمورين، هغه چي ته ئې د امورو په تدبیر او موجوداتو په اداره کې د الله نائب او وکیل شمېرې که دا متصرفین ستا د مشکلاتو د حل وس او توان لري، ستا فریاد اورېدی شي او ستا دعاگاني اجابت کوی شي، نو بیا څه ضرورت دئ چي د مراتبو د تسلسل له مراعات پرته او مستقیما د الله دربار ته د مراجعی بې باکي کوې؟!! خپل حیثیت دي وپېژنه، هغه ځای ته د تلو بې ځایه هڅه مه کوه چي نه ئې اهلیت لری او نه توان، دا خبره ومنه چي د الله تعالی دربار داسي دروازی لري چي د هر چا په وړاندي نه پرانیستل کېږې او داسي ساتونکی لری چي هرچا ته د نږدې کېدو اجازه نه ورکوی!! دې دربار ته د رسېدو لپاره وسیلې، واسطې او سفارش کوونکي ته اړتیا شته، دا واسطې او سفارش کوونکي وپېژنه، د هغوی لاس او لمن ونیسه، ترڅو د الله دربار ته لار پیدا کړې او دروازه ئې در ته پرانیستل شي، دا د الله په اړه د

مشرکينو گمان وو، راشئ وگورو چي قرآن پدې اړه څه وايي:

إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۖ يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ ۖ مَا مِن شَفِيعٍ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ إِذْنِهِۦ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ فَٱعْبُدُوهُ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ * يونس: ٣

بې شکه چي ستاسي رب هغه ذات دئ چي آسمانونه او زمکه ئې په شپږو ورځو کي پيدا کړه، بيا ئې په عرش استوا وکړه، چارى سمبالوي، هيڅ داسي شفاعت کوونکي نشته چي د ده له اذن او اجازې پرته شفاعت وکړی شي، دا ستاسي رب دئ، نو د ده عبادت وکړئ، آياعبرت نه اخلئ.

دا مبارك آيت لانديني مهم مطالب بيانوي:

- الله تعالى زمکه او آسمانونه په شپږو تکويني مراحلو کي پيدا کړل.
- آسمانونه او زمکه ئې له پيدايښت وروسته مهمل او خپلي مخي ته نده پرېښى، بلکي په هغه عرش ئې د ټولو موجوداتو د مالك، حاکم او واکدار په حيث استوا وکړه چي زمکه آسمانونه ترې لاندي دي. د دې پراخى هستي د ټولو امورو تدبير ئې په خپل واك او اختيار کي ساتلى دئ.
- هيڅوك د الله له اذن او اجازې پرته د هغه په وړاندي د شفاعت او سفارش توان او صلا حيت نه لري، هغه د دنيا د پاچايانو په شان ندی چي د نورو سفارش او شفاعت ته اړ وي، داسي نده چي بايد بل څوك يو مظلوم ور معرفي کړي، بل څوك د چا د لياقت او اهليت په اړه معلومات ورکړي او د ده او بنده ترمنځ واسطه شي.

• هغه رب او پالونکی چې باید یوازې د هغه عبادت وکړې او یوازې له هغه مرسته وغواړې، صفات ئې دا دي: د ټولې هستې خالق، ستا او د ټولو مخلوقاتو رب او پالونکې دئ، په عرش ئې استوا کړې، د هرڅه مالك او واکدار دئ، د هستې د ټولو امورو د تدبیر اختیار ورسره دئ، ستا او هغه ترمنځ د رابطې لپاره هیڅ وسیلې، واسطې، سفارش او شفاعت کوونکې ته ضرورت او اړتیا نشته. دا درس باید درته پند وي او د هغه په رڼا کې نېغه لاره له کړې بېله کړې او د الله تعالی له دربار پرته بل دربار ته له رجوع او پناه وړلو ځان وساتې. قرآنکریم په بل آیت کې په دې اړه فرمایي:

قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَـٰرَ وَمَن يُخْرِجُ ٱلْحَىَّ مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ ٱلْمَيِّتَ مِنَ ٱلْحَىِّ وَمَن يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ ۚ فَسَيَقُولُونَ ٱللَّهُ ۚ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ * یونس: ۳۱

ووایه: څوك له آسمان او زمکې تاسې ته روزي درکوي؟ او څوك ستاسې د غوږونو او سترګو مالك دئ؟ او څوك ژوندی له مړه او مړی له ژوندي راوباسي؟ او څوك چارې سمبالوي؟ دوی به حتماً وایي: چې الله، نو ورته ووایه: آیا نه وېرېږئ، ځانونه نه ساتئ؟

په دې مبارك آیت کې دا اساسي مطالب زمونږ مخې ته ایښودل شوي:

• دا خو یوازې الله دئ چې د رزق او روزي انتظام ئې په واك کې دئ ،که له آسمانه باران راووېرېږي، که د لمر وړانګې پرزمکه لګېږي او له زمکې مېوې او دانې راټوکېږي او که زمکه ستاسې لپاره په خپله غېږ کې د ښلو اوبه ساتي او پدې ترتیب سره ستاسې د روزۍ اسباب او وسائل برابروي، ووایې داسې کوم څوك شته

چي پدې کارونو کې له الله تعالی سره شریك وي؟

- ستاسي د غوږونو او سترګو اصلي او حقیقي مالك څوك دئ؟ دا نعمتونه چا درکړي او دا د چاپه ارادې سره ستاسي په خدمت کې دي او تاسي ته لار ښيي؟ که خدای اراده وکړي چي دا سترګي او غوږونه درنه واخلي، آیا داسي څوك شته چي دا شیان بېرته درکړی شي؟

- آیا له الله تعالی پرته په دې ټولو موجوداتو کې داسي څوك شته چي له مړي ژوندی او له ژوندي مړی راوباسي؟ د مرګ او ژوند فیصله څوك کوي؟ د چاپه حکم سره مړه خاوره په دانو او مېوو بدلېږي او بیا د انسان او حیوان په بدن کې ژوندۍ نطفه ترې جوړېږي؟

- پدې پراخ کاینات کې چي په هره برخه کې ئې حرکت، خوځښت او د کمال په لور هاند او تحرك دئ، هرې خوا ته ئې نظم او نسق، ښکلا او ښایست دئ، هرڅیز له نیست هست کېږي، بیا وده مومي د کمال په لور درومي او کله چي د کمال او ودې یوه ثابت حد ته ورسېږي نو د زوال مرحله یی پیل شي او په مرګ محکوم شي، پناه شي او ځای ئې بل ته خوشی شي. څوك دي چي دا ټول امور اداره او تنظیموي؟ آیا له دینه پرته چي ووایو او اعتراف وکړو چي د دې هستی د ټولو امورو تدبیر د الله تعالی په لاس کې دئ، آیا له دې اعتراف پرته بله چاره لرو؟ قرآنکریم څه ښه فرمایي:

ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَكُمۡ ثُمَّ رَزَقَكُمۡ ثُمَّ يُمِيتُكُمۡ ثُمَّ يُحۡيِيكُمۡۖ هَلۡ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَفۡعَلُ مِن ذَٰلِكُم مِّن شَيۡءٖۚ سُبۡحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشۡرِكُونَ * الروم: ۴۰

الله هغه ذات دئ چي تاسي ئې پیدا کړئ، بیا ئې تاسي ته روزي درکړه، بیا تاسي

وژني، بيا مو ببرته راژوندي کوي، آيا ستاسي له شريکانو داسي څوك شته چي له دې کارونو کوم يو وکړی شي؟! پاکي ده الله ته او هغه لوړ دئ له هغه څه چي دوی ئې ورسره شريك ګرځوي.

يعني ستاسي په پيدايښت کي، ستاسي په رزق او روزي کي او ستاسو په مرګ او ژوند کي هيڅوك له خدای سره شريك نه دي، الله تعالی له دې عيب پاك او تر دې لوړ دئ چي په دې کارونوکي څوك د ځان شريك ونيسي. قرآنکريم په يوه بل آيت کي لکه څرنګه چي خلقت په الله تعالی پوري مختصوی او د ماسوی الله اشتراك پکي له بنياده نفی کوي همداراز د امورو تدبير او انتظام هم په الله پوري مختص شمېري او پدې کار کي هم د بل چا شراکت نفی کوي، فرمايي:

إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۖ يُغْشِى ٱلَّيْلَ ٱلنَّهَارَ يَطْلُبُهُۥ حَثِيثًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ وَٱلنُّجُومَ مُسَخَّرَٰتٍۭ بِأَمْرِهِۦٓ ۗ أَلَا لَهُ ٱلْخَلْقُ وَٱلْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ * الاعراف: ۵۴

بې شکه چي ستاسي رب هغه الله دئ چي زمکه او آسمانونه ئې په شپږو ورځو (شپږوتکويني مراحلو)کي پيدا کړي، بيا ئې په عرش استواء وکړه، د شپې پرده په ورځي غوړوی، "يوه بله" په ډېره چټکۍ سره لټوي، لمر، سپوږمۍ او ستوري د هغه حکم ته تابع دي، پوه شه چي پيدايښت او امر ده لره مختص دئ، د عالمونو رب او پالونکي بابرکته دئ.

قرآنکريم په خلقت او امر کي د ماسوی الله يعني له الله پرته د بل هرچا هر راز ونډه نفی کوي او فرمايي:

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥٓ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَن

يَخۡلُقُواْ ذُبَابٗا وَلَوِ ٱجۡتَمَعُواْ لَهُۥۖ وَإِن يَسۡلُبۡهُمُ ٱلذُّبَابُ شَيۡـٔٗا لَّا يَسۡتَنقِذُوهُ مِنۡهُۚ ضَعُفَ ٱلطَّالِبُ وَٱلۡمَطۡلُوبُ * مَا قَدَرُواْ ٱللَّهَ حَقَّ قَدۡرِهِۦٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ *

الحج: ۷۳- ۷۴

اې خلکو! يو مثال راوړل کېږي، ورته غوږ شئ: بې شکه څوك چې تاسي له الله پرته خپلې مرستې ته رابولې، يو مچ هم نشي پيدا کولی او که دا مچ څه ترې وتښتوي نه ئې شي ترې ژغورلی، طالب او مطلوب دواړه بې وسه شول، د الله تعالی قدر ئې لکه څنګه چې له ده سره ښايي ندی پېژندلی، بې شکه چې الله زورور عزتمند دئ.

يعني له الله تعالی پرته چې تاسي له بل هر څه او هرکس مرسته وغواړئ، که دا په آسمان کې وي او که په زمکه کې، انسان وي که پرښته، ژوندی وي که مړ، يو هم نشي کولی يوه وړه او حقيره حشره پيدا کړي او که دا حشره څه ترې وتښتوي نو د هغه د ژغورني توان هم نه لري، نه څه شی پيدا کولی شي او نه ئې ژغورلی شي، په دې معامله کې طالب او مطلوب دواړه کمزوري او بې وسه دي، مطلوب کمزوری او بې وسه دئ ځکه چې نه د کوم څيز د خلقت او پيدا کولو توان لري او نه پر نورو د حکمرانۍ او واکمنۍ قدرت ورسره شته او طالب ځکه کمزوری او ضعيف دئ چې پداسي يوی بې وسه او کمزوری متکاء ئې تکيه وکړه او مرسته يی ترې وغوښتله چې د هيڅ څه واك او توان نه لري.

د قرآنکريم لومړنی درس، د دې الهي کتاب په لومړنی آيت کې پدې ټکي ټينګارکوي چې:

الحمدلله رب العالمين: ټولې ستايني هغه الله لره دي چې د عالميانو رب او

پالونکی دئ"

یعني دا کاینات داسي رب او پالونکی لري چي د هرڅه پالنه کوي، د هستي د هرې برخي ساتنه او د چارو سمبالول ئې په واك كي دي او په ټولو امورو کي د رب په حيث تصرف کوي. د خدای د ربوبيت نفی يا تعطيل او دا اعتقاد چي الله تعالی د مخلوقاتو له پيدا کولو وروسته د امورو اداره او د چارو سمبالول ئې په کایناتو حاکمو ضوابطو او سننو ته پرېښي، همداراز په ربوبيت کي شرك يعني دا باور چي د کایناتو د امورو په اداره کي خدای شريك لري، دا دواړه (د ربوبيت نفی او په ربوبيت کي شرك) د قرآنکريم له بنيادی او اساسي مفاهيمو سره ټکر او تناقض لري. نه پوهېږو هغه کسان چي د دې ډول شرك مرتکب کېږي، د قرآن هغه په سلگونو آيتونه څنگه توجيه کوی چي د ربوبيت په توحيد دلالت کوي او په پوره صراحت او قاطعيت سره په دې خبری ټينگار کوی چي يوازي الله تعالی د ټولو امورو متصرف او پالونکی دی؟! دا ډله د دې آيتونو په اړه څه وايي:

وَلِلَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلۡأُمُورِ * الحج: ۴۱

د ټولو امورو پايله الله لره ده

... وَإِلَى ٱللَّهِ تُرۡجَعُ ٱلۡأُمُورُ * البقره: ۲۱۰

ټول کارونه د الله په لوري گرځول کېږي

... أَلَآ إِلَى ٱللَّهِ تَصِيرُ ٱلۡأُمُورُ * الشوری: ۵۳

پام چي ټول کارونه د خدای لور ته ورگرځي

... قُلۡ إِنَّ ٱلۡأَمۡرَ كُلَّهُۥ لِلَّهِۗ ... آل عمران : ۱۵۴

ووایه: کار خو ټول د الله (په واك کې) دئ، ...

پداسې حال کې چې قرآنکریم رسول الله علیه السلام ته فرمایي چې ته د هیڅ شي واك او اختیار نه لرې، دا په خدای پورې اړه لري چې د چا توبه قبلوی او چا ته عذاب ورکوي، دا یوازې د خدای کار دئ، نه په تا پورې اړه لري او نه بل چا پورې، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په اړه چې حکم دا وي نو د نورو عادي خلکو په اړه به حکم څه وي؟

الله تعالی خپل رسول صلی الله علیه وسلم ته فرمایي:

لَيۡسَ لَكَ مِنَ ٱلۡأَمۡرِ شَيۡءٌ أَوۡ يَتُوبَ عَلَيۡهِمۡ أَوۡ يُعَذِّبَهُمۡ فَإِنَّهُمۡ ظَٰلِمُونَ*

آل عمران:۱۲۸

د دې کار هیڅ څه په تا پورې اړه نه لري، یا به ئې توبه قبلوي او یا به ئې د دې لپاره تعذیبوي چې ظالمان دي.

قرآنکریم په ربوبیت کې د شرك د نفی او تردید لپاره پدې قاطع دلیل او حجت استدلال کوي چې که په ځمکه او آسمان کې له یوه خدای پرته نور خدایان وی نو حتماً به د ځمکې او آسمان ټولی چارې مختل او هر څه به تباه شوي وو، دا ځکه چې په هغه صورت کې به هر خدای له خپلې خوښې سره سم د دې عالم اداره غوښتله، د آراوو اختلاف، په اجراءاتو او تصرفاتو کې د ارادو تعدد به حتماً په ټکر او تصادم منتج کېده او دا به په کائناتو کې د لویې تباهي سبب جوړیده. په هستي او کایناتو کې دا حاکم نظم او نسق پدې دلالت کوي چې د مخلوقاتو د امورو د تدبیر واك او اختیار له یوه ذات سره دئ.

لَوۡ كَانَ فِيهِمَآ ءَالِهَةٌ إِلَّا ٱللَّهُ لَفَسَدَتَاۚ فَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلۡعَرۡشِ عَمَّا يَصِفُونَ * الانبياء: ٢٢

كه په آسمان او زمكي كي له الله پرته نور خدايان وى؛ دواړه حتماً تباه كېدل، نو د دوى له ستايلو د عرش پالونكي الله لره پاكي ده.

د قرآنكريم ترټولو ستر او مبارك آيت (آيت الكرسي) پدې رابطه فرمايي چي الله تعالى د ټولو موجوداتو د امورو مدبر او قيوم دئ، د هرڅه قوام لده نه دئ، يوه لحظه هم د كايناتو له اداري څخه نه غافل كېږي، د زمكي او آسمان د هرڅه مالك دئ، هيڅوك ئې په وړاندي له اجازې پرته د سفارش او شفاعت توان نه لري، په پټو او څرگندو شيانو عالم دئ، د نورو علم هم د ده وركړه ده، د ده په حكم او اذن سره له څه خبرېدى او په څه پوهېدى شي، د هغه د اقتدار كرسۍ پر آسمانونو او زمكي احتواء كړې ده، ټول شيان ترې لاندي دي، د دې ارت عالم ساتنه او تنظيم د هغه د ستړيا سبب نه كېږي. فرمايي:

ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُۚ لَا تَأۡخُذُهُۥ سِنَةٌ وَلَا نَوۡمٌۚ لَّهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ مَن ذَا ٱلَّذِي يَشۡفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذۡنِهِۦۚ يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيۡءٍ مِّنۡ عِلۡمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَۚ وَسِعَ كُرۡسِيُّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَۖ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفۡظُهُمَاۚ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ * البقرة: ٢٥٥

الله هغه ذات دئ چي له ده پرته بل معبود نشته، همغه ژوندى قيوم ذات، نه خوب ورباندي راځي او نه پرموښى، څه چي په آسمانونو كي دي او څه چي په زمكي كي دي، ټول هغه لره دي، دا به څوك وي چي د ده له اجازې پرته د ده په وړاندي سفارش او شفاعت وكړي شي، په هر هغه څه پوهېږي چي د دوى مخى

ته دي يا ئې شاته دي او دوی د ده له علم څخه يوازي په دومره څه احاطه کولی شي چي دی ئې وغواړي، د قدرت او واکمنۍ کرسۍ ئې پر آسمانونو او زمکي حاوي ده او د دوی دواړو ساتنه ئې نه ستومانه کوي او هغه لوړ ستر ذات دئ.

قرآنکريم د ربوبيت د جزئي او کلي تعطيل د نفی او د دې مفهوم د اثبات لپاره چي خدای په دايمي او دوامداره توگه له يوی شېبي غفلت پرته د عالم امور اداره او سمبالوي او همدا راز د دې مطلب د اثبات لپاره چي ټول مخلوقات د خپلو اړتياوو د پوره کولو لپاره الله ته رجوع کوي او هغه ئې اړتياوې پوره کوي، فرمايي:
يَسْـَٔلُهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ * الرحمن:۲۹
څه چي په آسمانونو او زمکه کي دي ټول ده ته سوال کوي ، دی هره شېبه په يوه کار کي دئ.

دا او په لسگونو نور آيتونه د دې لپاره کافي دي چي ووايو: هرڅوك چي د هستي د چارو په اداره او تدبير کي له خدای سره شريك ونيسي، هغه په حقيقت کي قرآنکريم تکذيب کړی، د شرك مرتکب شوي او د توحيد له دايرې او د موحدينو له ډلي وتلی دئ.

علم غیب

آیاعلم غیب خاص الله تعالی لره دئ؟

د اسلام له مهمو اعتقادي مسائلو یو هم غیب او علم غیب دئ. قرآنکریم موجودات په دوو برخو وېشلي:

- مشهود (ښکاره) هغه څه چي لمس او لیدی شي.
- غیب (له نظر پټ) هغه څه چي نه لیدی شي او نه لمس کېدی شي. هر هغه څه چي انسان ئې نشي لیدی او په حواسو ئې نشي درك کولی، هغه د غیب په شمار کي راځي.
- قرآنکریم علم غیب یعني د پټو شیانو علم په الله تعالی پوري خاص شمېري او په ډېر تأکید سره فرمایي چي له الله تعالی پرته بل هیڅوك علم غیب نه لري. لاندنیو آیتونو ته توجه وکړئ:

قُل لَّا يَعۡلَمُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ٱلۡغَيۡبَ إِلَّا ٱللَّهُۚ وَمَا يَشۡعُرُونَ أَيَّانَ يُبۡعَثُونَ* النمل: ٦٥

ووایه: په غیب له الله تعالی پرته د آسمانونو او زمکي هیڅ څه نه پوهېږي او پدې هم نه پوهېږي چي څه وخت به بیا راژوندي کړی شي.

عَٰلِمُ ٱلۡغَيۡبِ فَلَا يُظۡهِرُ عَلَىٰ غَيۡبِهِۦٓ أَحَدًا * الجن: ٢٦

په غیب پوه خدای چي هیڅوك په خپل غیب نه خبروي.

وَيَقُولُونَ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۖ فَقُلْ إِنَّمَا ٱلْغَيْبُ لِلَّهِ فَٱنتَظِرُوٓا۟ إِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُنتَظِرِينَ * یونس: ٢٠

نو ووایه: غیب خو یوازي الله لره دئ، نو انتظار وکړئ چي زه هم ستاسو په څنگ کي له منتظرینو څخه یم.

وَعِندَهُۥ مَفَاتِحُ ٱلْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَآ إِلَّا هُوَ ۚ وَيَعْلَمُ مَا فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۚ وَمَا تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِى ظُلُمَٰتِ ٱلْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ * الانعام: ٥٩

او له ده سره د غیب (د خزانو) کلیاني دي چي له ده پرته هیڅوك ورباندي نه پوهېږي، په وچه او بحر کي چي څه شته په ټولو پوهېږي، هیڅ پاڼه نه راپرېوځي مگر دی ورباندي پوهېږي او نه د زمکي په تیارو کي کومه دانه او نه کوم لوند او وچ داسي څه شته چي په څرگند کتاب کي دې نه وي.

دې آیتونو علم غیب په پوره تأکید سره په الله تعالی پوري مختص کړی او د زمکي او آسمان له نورو ټولو موجوداتو نه ئې نفی کړی، له ملایکو نه، له انسانانو، مړو او ژوندیو او له هرڅه او هرچا ئې علم غیب نفی کړی، په دې اړه د دې آیتونو الفاظ دومره واضح او څرگند دې چي د هیڅ شك او شبهې مجال نه پرېږدي. د دې آیتونو په رڼا کي په پوره ډاډ او قاطعیت سره ویلی شو: هرچا چي له الله تعالی پرته د بل چا لپاره د علم غیب ادعا وکړه او دا ئې وویل چي له الله پرته بل څوك هم علم غیب درلودی شي، هغه په حقیقت کي د الله تعالی کتاب تکذیب کړی.

قرآنکریم په لاندیني آیت کې څو داسي شیان په ګوته کوي چي علم ئې یوازي له الله سره دئ، هلته چي فرمايي:

إِنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلسَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ ٱلۡغَيۡثَ وَيَعۡلَمُ مَا فِى ٱلۡأَرۡحَامِۖ وَمَا تَدۡرِى نَفۡسٌ مَّاذَا تَكۡسِبُ غَدًاۖ وَمَا تَدۡرِى نَفۡسُۢ بِأَىِّ أَرۡضٍ تَمُوتُۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرُۢ *

لقمان: ۳۴

بې شکه چي د قیامت علم له الله سره دئ، هغه باران وروي او په هغه څه علم لري چي د میندو په رحم کې وي، هیڅوك پدې نه پوهېږي چي سبا به څه کوي، هیڅوك پدې نه پوهېږي چي چېرته به مري، بې شکه چي خدای ښه پوه باخبره ذات دئ.

په دې آیت کې د لاندنیو شیانو علم تر الله تعالی پوري مختص شوی:

الف- د قیامت وخت: قرآنکریم په متعددو آیتونو کې دا مطلب بیان او روښانه کړی چي له الله تعالی پرته هیڅوك د قیامت د راتلو له وخت ندي خبر.

ب - د باران د اورېدو وخت او ځای. پدې اړه باید دوه ټکي په پام کې ولرو:

د باران په اړه د انسان وړاندوینه په حدس او ګمان ولاړه ده، د حدس (ګمان) او علم ترمنځ ژور توپیر باید هیر نه کړو، ګمان ته علم ونه وایو، په هر حدس او ګمان کې ګڼ شمېر احتمالات وي؛ خو علم احتمالات یوې خوا ته پرېږدي او قاطع فیصله صادروي، په علم کې متعددو احتمالاتو ته ځای نه وي. کله چي مونږ د پرمختللّو وسائلو په واسطه د بادونو سرعت او استقامت او د وریځو حالت او کیفیت معلوموو او بیا په همدې اساس او د دغه معلومات په رڼا کې

وایو چې په فلاني وخت او فلاني ځای کې د باران اورېدو احتمال شته، دا وړاندوینه که هرڅومره دقیقه وي، د حدس او ګمان له دایرې نشي وتی، انسان نشي کولی ټول هغه عوامل چې د وریځو په جوړېدو، حرکت او د باران، ږلۍ یا واورې په اورېدو کې لږ یا زیات ونډه او اغېز لري درك او په دقیقه توګه ئې وپېژني او بیا د هغه په رڼا کې سل په سلو کې علمي وړاندوینه وکړي. هغه وړاندوینه چې په هغې کې د یوې ثانیې ۱/۱۰۰۰ ، یا د یوه ملیمتر ۱/۱۰۰۰ د اشتباه احتمال ولري دا په حدس او ګمان ولاړه ده او نه شایي هغه ته علم ووایو، ځکه په علم کې د اشتباه هیڅ احتمال نه وي.

همدا وریځ چې په خاص سرعت سره د خاص استقامت او سمت په لور روانه ده او هغه سره وړمه چې د باران سبب کېږي، په څو کیلومترۍ کې ورته انتظار باسي، دا احتمال شته چې له یوه بل استقامت دیوه تېز باد په لګېدو سره خپله لاره بدله کړي او په بله خوا لاړه شي، د همدې ډول احتمالاتو د شته والي له امله د انسان وړاندویني ته علم نشو ویلی، خو الله تعالی عالم الغیب دئ او په ټولو عواملو پوره علم لري.

ج - الله تعالی پدې پوره علم لري چې په رحم کې څه دي، پدې عالم دئ چې دا د مور په ګېډه کې نوی جوړ شوی ماشوم نېکمرغه دئ که بدمرغه، ښکلی دئ که بدرنګه، ذکي دئ که غبي، هلك دئ که نجلۍ...الله پدې علم لري؛ خو انسان نه شي کولی د مور په ګېډه کې د ماشوم د ټولو مواصفاتو په اړه علم ولري. دا چې اوس د اشعې په واسطه او په هغو پرمختللو وسائلو چې د رحم د بل لوري جدار ښکاره کوي، د نطفې د تأنیث او تذکیر حالت معلومېدی شي، دا باید د پورته ذکر

شوي آیت منافي ونه بلل شي. پدې وسائلو سره په رحم کې د ماشوم په حالت خبرېدل داسي دي لکه چي د یوه دیوال شا ته د نصب شوې ویدیویي کامرې په واسطه هغه کسان ووینې چي د دېوال شاته ولاړ دي، ته ئې په خپلو سترګو نشي لیدلی خو دوی د همدې کامرې په واسطه وګورې او بیا ووایې چي هلته فلانی او فلانی ولاړ دي، آیا دې ته علم غیب ویلی شو؟ هیڅکله نه، همدا راز که د یوه قوي دوربین پذریعه څو کیلومتره لرې چي هلته سترګي کار نه کوي، ته یو څوك په آس سپور ووینې، بیا خپلو ملګرو ته ووایې چي اوس به فلانی زمونږ خواته راشي، آیا دا علم غیب دئ؟ نه، هیڅکله نه، علم غیب دا دئ چي ته بې له وسائلو او ذریعو او بې له دې چي په حواسو ئې درك کړې په پټو شیانو پوه او خبر شې.

د - انسان په دقیقه توګه پدې نه پوهېږي چي سبا به څه کوي، سبا غایب دئ او څه چي سبا راتلونکي دي هغه له انسان پټ دي، هلته په ملیونونو احتمالات شته، هیڅوك نه شي کولی په دقیقه توګه په دې پوه شي چي سبا به په څه حالت کې وي او څه به کوي؟ ستا تصمیم صرف یو احتمال کېدی شي، له ډېرو او بې شمېره احتمالاتو یو احتمال، کولی شې ګمان وکړې، ممکنه ده ګمان او تخمین دې واقعیت ته ډېر نږدې وي، خو دانشې کولی په سبا پېښېدونکو حوادثو او هغه څه چي سبا ئې کوې علم ولرې.

هـ - هیڅوك پدې نه پوهېږي چي چیرته به مري، څه وخت به د مرګ قاصد ورته راځي او په کوم ځای او کوم حالت کې به د روح امانت خپل مالك ته سپاري.

قرآنکریم په پوره تأکید سره رسول الله صلی الله علیه وسلم ته فرمایي چي خلکو ته په څرګندو ټکیو کې ووایه چي ته علم غیب نه لرې، یوازې زېرې

ورکوونکی او وېروونکی یی، د الهي وحی امین او د الهي پیغام داسي وړونکي چي بېله کمښت او زیادت نه یې خلکو ته رسوي، قرآنکریم دا هم بیانوي چي رسول الله صلی الله علیه وسلم خلکو ته اعلان کړی چي که هغه له جنت، دوزخ، ملائکو، جنیاتو، قیامت او نورو پټو امورو څخه خبري کوي او پدې اړه معلومات ورکوي، نو تاسي دا گمان ونکړئ چي هغه علم غیب لري، څه چي وایي هغه وحي ده نه د ده شخصي علم او پوهه.

قرآنکریم په دې اړه فرمایي :

قُل لَّآ أَمۡلِكُ لِنَفۡسِی نَفۡعَا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُۚ وَلَوۡ كُنتُ أَعۡلَمُ ٱلۡغَيۡبَ لَٱسۡتَكۡثَرۡتُ مِنَ ٱلۡخَيۡرِ وَمَا مَسَّنِيَ ٱلسُّوٓءُۚ إِنۡ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٞ وَبَشِيرٞ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ *

الاعراف: ۱۸۸

ووایه : د خپل ځان لپاره د گټي او زیان مالك نه یم، مگر هغه څه چي خدای ئې وغواړي، که په غیب پوهېدلی نو د ځان لپاره به مي ډېره گټه ترلاسه کوله او هیڅ تاوان به نه رارسېدو، زه د مؤمنانو ډلي ته د یوه انذار کوونکي او زېري ورکوونکي پرته بل څه نه یم.

دا آیت شریف مونږ ته په ډېره دقیقه توگه لارښوونه کوي او یو حساس او دقیق معیار په اختیار کي راکوي او وائی: علم غیب د گټي د ټولو مواردو د لاس ته راوړو او د تاوان له ټولو مواردو د ځان ژغورني وسیله ده، ځوك چي علم غیب ولري هغه ته له هیڅ پېښي تاوان نه رسېږي، له هیڅ څه صدمه نه گوري، د هیڅ دښمن په وړاندي ماتې نه خوري، په خپل ژوندکي له هیڅ خنډ او مانع سره نه مخ کېږي، په هرعمل کي بریالی وي، ځکه پوهېږي چي د ضرر او زیان موارد کوم دي،

له هغو ځان ساتي، په دې پوهېږي چې د ګټې او منفعت عوامل او موارد کوم دي، ټول خپلوي او کار ترې اخلي، له هغه خوړو ډډه کوي چې صحت ته ئې ضررلري، د خپل هر درد دوا پېژني، نو پدې اساس نه ناروغه کېږي، نه ئې دښمن دا فرصت مونډلی شي چې پر ده غالب شي، ځکه هغه ته د غلبې عوامل او لارې چارې معلومې وي او ټول د ځان په ګټه په کار اچوي، دښمن نشي کولی هغه زنداني کړي، له وطن ئې وشړي، وئې وژني، د خلکو له ملاتړ ئې محروم او کمزوری کړي، دا ځکه چې هغه مخکې له مخکې د دښمن له تصمیم خبرېږي او لازم تدابیر نیسي، په جګړه کې بری د هغه چا وي چې د مقابل لوري له نقشې، اهدافو، وسائلو او تاکتیك خبر وي، د کمزورۍ نقطې ئې ورته معلومې وي. رنځ هم د رنځ له عواملو د ناخبرۍ له امله پیدا کېږي، زیان او ضرر هم هغه وخت چا ته رسېږي چې د زیان عوامل او اسباب ونه پېژني. که پیغمبرانو علیهم السلام او نورو لویو شخصیتونو علم غیب درلودی نو زندان ته به نه اچول کېدل، په شهادت به نه رسول کېدل، ماتې به ئې نه خوړله، له وطن به نه شړل کېدل، ملګرې به ئې د دښمن په لاس نه وژل کېدل او نه به تعذیبیدل، له مشکلاتو او کړاوونو سره د هغوی مخامخ کېدل پدې دلا لت کوي چې هغوی علم غیب نه لري. قرآنکریم د الله رسول صلی الله علیه وسلم ته امر کوي چې خلکو ته ووایي چې علم غیب نه لري:

قُل لَّآ أَقُولُ لَكُمۡ عِندِى خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعۡلَمُ ٱلۡغَيۡبَ وَلَآ أَقُولُ لَكُمۡ إِنِّى مَلَكٌۖ إِنۡ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَىَّۚ قُلۡ هَلۡ يَسۡتَوِى ٱلۡأَعۡمَىٰ وَٱلۡبَصِيرُۚ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ *

الانعام: ۵۰

ووایه : زه نه درته وایم چي د الله خزاني له ما سره دي او نه په غیب پوهېږم او نه دا درته وایم چي زه فرشته یم، زه یوازي د هغه څه متابعت کوم چي راته وحی کېږي.

ما ته ووایاست: پداسي حال کي چي په هر څه پوه خدای چي عالم الغیب والشهاده دئ، په تأکید او مکرره توګه د قرآنکریم په متعددو آیتونو کي په څرګنده توګه وايي چي له الله پرته هیڅوك علم غیب نه لري، له ده پرته نه په آسمان کي څوك علم غیب لري او نه په زمکه کي، الله خپل پیغمبر ته امر کوي چي د خلکو ابهام او تشویش رفع کړي او دا ورته اعلان کړي چي علم غیب نه لري، هغه یوازي پیغمبر دئ، هغه څه وايي چي ورته وحی شوي. اوس لدې صراحت سره سره که څوك راشي او د الله او رسول صلی الله علیه وسلم د قول مغایره او مخالفه ادعا وکړي او ووايي چي علم غیب لري او یا دا هڅه وکړي چي د بل چا لپاره علم غیب ثابت کړي، آیا دا ادعا دروغجنه او بې بنسټه نه ده؟ آیا دا د الله او د ده د رسول د قول د تکذیب هڅه نده؟

په قرآنکریم کي دوه آیتونه داسي دي چي یو شمېر کسان استدلال وربانديکوي او له الله تعالی پرته د نورو لپاره ئې د علم غیب د اثبات د دلیل په توګه وړاندي کوي، لومړی ئې د آل عمران ۱۷۹ آیت او دوهم ئې د الجن د سوري ۲۶ آیت دئ. نوموړي آیتونه دا دي :

مَّا كَانَ ٱللَّهُ لِيَذَرَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ عَلَىٰ مَآ أَنتُمۡ عَلَيۡهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ ٱلۡخَبِيثَ مِنَ ٱلطَّيِّبِۗ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُطۡلِعَكُمۡ عَلَى ٱلۡغَيۡبِ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَجۡتَبِي مِن رُّسُلِهِۦ مَن يَشَآءُۖ فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦۚ وَإِن تُؤۡمِنُواْ وَتَتَّقُواْ فَلَكُمۡ أَجۡرٌ عَظِيمٌ * آل عمران: ۱۷۹

الله تعالی داسي ندی چي مؤمنان به د پاك او ناپاك له بېلولو پرته همداسي ستاسو په موجوده حالت کي پرېږدي او الله داسي هم نه دئ چي تاسی له غیب خبر کړي، لکن خدای له پیغمبرانو چي ځوك وغواړي هغه غوره کوي، نو په خدای او په پیغمبرانو ئې ایمان راوړئ، که مو ایمان راووړ او تقوی مو غوره کړه نو ستاسي لپاره ستر اجر دئ.

عَٰلِمُ ٱلۡغَيۡبِ فَلَا يُظۡهِرُ عَلَىٰ غَيۡبِهِۦٓ أَحَدًا * إِلَّا مَنِ ٱرۡتَضَىٰ مِن رَّسُولٖ فَإِنَّهُۥ يَسۡلُكُ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهِۦ رَصَدٗا * لِّيَعۡلَمَ أَن قَدۡ أَبۡلَغُواْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّهِمۡ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيۡهِمۡ وَأَحۡصَىٰ كُلَّ شَيۡءٍ عَدَدَۢا * الجن: ۲۶- ۲۸

په غیب پوه خدای، چي له خپل غیب هیڅوك نه خبروي، مگر هغه رسول او استازی چي په خپله ئې غوره کړي وي چي د هغه مخي او شاته څارونکي لېږي، ترڅو پدې پوه شي چي د خپل رب پیغامونه ئې رسولي دي، پداسي حال کي چي د دوی په هر څه ئې احاطه کړي ده او هرڅه ئې په دقیق شمېرلو سره شمېرلي.

پدې مبارکو آیتونو د غیرالله لپاره د علم غیب د اثبات په خاطر استدلال ډېر بې بنسټه، بې محتوی او غیرعلمي استدلال دي، ځوك چي گمان کوی په دې آیتونو کي پیغمران له عدم علم غیب مستثنی شوي سخته اشتباه کوي، د دې باطلې مدعا لپاره پدې آیتونو استدلال لویه غلطي ده، دوی په حقیقت کي نه پدې آیتونوکي دقت کړی او نه ئې تر دې مخکي او وروسته آیتونو ته توجه کړیده او نه ئې د قرآنکریم هغه ټول آیتونه په نظرکي نیولي چي په پوره صراحت او قاطعیت سره علم غیب تر الله پوری محدود او مختص بولي او له الله تعالی پرته له هر څه که په زمکه کي دي که په آسمانونو کي علم غیب نفی کوي. د دې ډلي استناد هغه

کسانو ته ورته دئ چي په قرآنکريم کي د خپلي نظريي د اثبات لپا ره دلايل لټوي، خو کله چي د خپل قول د ثبوت لپاره صريح او څرګند دليل ونه مومي نو بيا کوشش کوي په قرآنکريم کي داسي الفاظ او کلمات ومومي چي لده سره د مدعا په اثبات کي مرسته کولی شي، دوی د دې پرځای چي خپل افکار له قرآن واخلي او قرآنکريم د خپلو افکارو لپاره محك او معيار وټاکي برعکس هڅه کوي خپل افکار پر قرآنکريم تحميل کړي، دوی د خپلو نظرياتو د اثبات لپاره آيتونه توجيه او تأويلوي!! پر قرآنکريم د ايمان غوښتنه خو دا ده چي د هر آيت په وړاندي (آمنا و اسلمنا) ووايو، په پوره خلوص ورته تابع شو، هر هغه فکر او ذهنيت لرې واچوو چي له قرآن سره توپير او مغايرت لري او خپل افکار د قرآن په رڼا کي تصحيح او سم کړو، نه داسي چي قرآنکريم د خپلو نظرياتو او افکارو په ګټه تأويل کړو.

هغه کسان چي ګمان کوي د جن د سورې په ۲۷ آيت کي استثناء د الله تعالی د غوره شوو پيغمبرانو عليهم السلام لپاره علم غيب ثابتوي، دا کسان د څو لويو اشتباهاتو مرتکب شوي:

دوی له دې آيت مخکي ۲۵ او۲٦ آيتونو ته توجه نده کړې، هغه چي فرمايي :

قُلۡ إِنۡ أَدۡرِيٓ أَقَرِيبٞ مَّا تُوعَدُونَ أَمۡ يَجۡعَلُ لَهُۥ رَبِّيٓ أَمَدًا * عَٰلِمُ ٱلۡغَيۡبِ فَلَا يُظۡهِرُ عَلَىٰ غَيۡبِهِۦٓ أَحَدًا * الجن: ۲۵- ۲۶

ووايه: نه پوهېږم آيا هغه څه چي له تاسو سره ئې وعده شوي ده، نږدې ده او که رب مي کومه نېټه ورته ټاکلی ده، هغه رب مي چي په غيب پوه دی او هيڅوك په خپل غيب نه خبروي.

پدې آیتونوکي رسول صلی الله علیه وسلم ته امرکېږي چي ووایي: زه علم غیب نه لرم، نه پوهېږم چي ستاسي په اړه الهي وعده کله سرته رسېږي، یوازي زمارب په غیب عالم دئ او هیچا ته په غیب د پوهېدو مجال نه ورکوي.

دوی دې ته ندي متوجه چي پدې آیت کي استثناء پیغمبرانو علیهم السلام ته نه بلکه د وحی راوړونکي پرښتې ته متوجه ده، په ۲۷ آیت کي له رسول مراد د وحی راوړونکي پرښته ده چي مخکي او وروسته ئې نورې ساتونکي پرښتې هم لېږل کېږي، ترڅو د وحی پیغام په پوره توګه له کمښت او زیادت او ځنډ او تأخیر پرته په خپل وخت پیغمبر ته ورسوي. دوی دې ته متوجه ندي چي دا مبارکه سوره له پیل تر پاي پوري په دې تأکید کوي چي له الله پرته بل څوك علم غیب نه لري. دوی پدې نه پوهېږي چي علم غیب او د وحی په ذریعه د غیب په اړه اطلاع او معلومات یو له بل سره توپیر لري، د غیب په اړه یوازي د وحی پواسطه اطلاع موندلی شو او د وحی په ذریعه له غیب اطلاع او خبرېدل علم غیب نه دی!! خدای په زمکه او آسمان کي هیچا ته علم غیب ندی ورکړی، خو پیغمبران علیهم السلام ئې د وحی پذریعه له یو شمېر غیبي امورو خبر کړي او الله تعالی په خپلو کتابونو کي داسي غیبي امور بیان کړيدي چي انسان ئې په مستقیمه توګه له ادراك عاجز دئ. الهي کتابونو ته له مراجعي وروسته هرڅوك له ډېرو غیبی امورو خبرېدلی شي، جنت، دوزخ، پرښتې، پیریان، روح، برزخ، قیامت او داسي نور ټول غیبي امور دي چي مونږ د قرآنکریم له لاري پدې شیانو خبر شوي یو. متأسفانه دا ډله پدې غلطۍ کي لویدلی چي د وحی په ذریعه له غیب نه اطلاع ته علم غیب وایي او له غیبي امورو اخبار او اطلاع له علم غیب سره خلط کوي.

همداراز هغه کسان چي د آل عمران د سورې د۱۲۹ آيت د ې برخي "وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ" په اړه دا تصور لري چي دلته ځيني پيغمبران له عدم علم غيب نه مستثنی شوي، پدې استثناء استدلال کوي او پيغمبرانو عليهم السلام ته د علم غيب ثابتولو هڅه کوي، پدې کار سره دوی د ځو اشتباهاتو مرتکب شوي: د دې آيت د بحث اصلي موضوع ته ئې پام ندی کړی، د آيت له وروستۍ برخي داسي انتباه اخلي چي د همدې آيت له لومړنۍ برخي سره هيڅ اړخ نه لګوي، د آيت پيل داسي دئ:

مَّا كَانَ ٱللَّهُ لِيَذَرَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ عَلَىٰ مَآ أَنتُمۡ عَلَيۡهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ ٱلۡخَبِيثَ مِنَ ٱلطَّيِّبِ: الله تعالی داسي ندی چي مؤمنان به ستاسو پدې موجوده حالت کې پرېږدي، تر څو ناپاك له پاك بېل کړي.

يعني د خدای سنت دا ندی چي مؤمنان د ښه او بد، پاك او ناپاك ترمنځ له توپير، تميز او بېلتون پرته همداسي ګډ او مختلط پرېږدي. حتماً به داسي حالت راولي چي دا دواړه ډلي سره بېلې شي، بيا فرمايي:

وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُطۡلِعَكُمۡ عَلَى ٱلۡغَيۡبِ

او خدای داسي ندی چي تاسي پرغيب خبر کړي.

يعني د ښه او بد، پاك او ناپاك ترمنځ د تفکيك او بېلتون طريقه دا نه ده چي تاسي له غيب خبرکړي او د علم غيب له لاري پدې پوه شئ او دا درك کړئ چي څوك خبيث او څوك طيب دئ. پدې پسي متصل فرمايي:

.... وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَجۡتَبِي مِن رُّسُلِهِۦ مَن يَشَآءُۖ فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦۚ وَإِن تُؤۡمِنُواْ

وَتَتَّقُواْ فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ: آل عمران: ۱۷۹

خو الله تعالی له خپلو پیغمبرانو چي څوك وغواړي هغه غوره کوي، نو په خدای او پیغمبرانو ئې ایمان راوړئ، که ایمان مو راووړ او تقوی مو وکړه نو ستاسي لپاره لوی اجر دئ.

یعني د پاك او ناپاك، خالص او ناخالص، مخلص او نامخلص ترمنځ تفکیك او بېلتون د پیغمبرانو د غوره کولو او خلکو ته د هغوی د لېږلو له لاري ترسره کېږي،د پیغمبرانو علیهم السلام په بعثت سره خلك په دوو ډلو وېشل کېږي او پاك له ناپاك بېلېږي. پر خدای او رسولانو باندي په ایمان، د هغوی په اطاعت او په تقوی سره د پاکانو په ډله کي شاملېږی او لوی اجر مو په برخه کېږي.

پدې آیت کي به یوازي هغه چا ته څه ابهام او اغماض ښکاري چي د رنځور زړه خاوند وي او هغه ته له کږې زاویي ګوري. عجیبه ده دا کسان د دې پرځای چي دا آیت د خپلو کږو او باطلو افکارو د تصحیح او سمون لپاره خپل لارښود ونیسي او ووایي چي خدای هیچا ته علم غیب نه دی ورکړی، برعکس تصور کوي چي پدې آیت کي د یو شمېر پیغمبرانو علیهم السلام لپاره د علم غیب د اثبات دلیل وجود لري !!

دوی متوجه ندي چي پدې ډول تعبیر سره هر مخاطب ته دا انتباه ورکوي چي ګواکي په قرآنکریم کي تناقض شته، ځیني آیتونه ئې په صراحت او قاطعیت سره اعلانوي چي له الله تعالی پرته هیڅوك علم غیب نه لري؛ خو په ځینو نورو آیتونو کي داسي نښاني لیدل کېږي چي مخاطب ته دا انتباه القاء کوي چي له الله تعالی علاوه نور هم علم غیب لرلي شي!! حقیقت دا دئ چي الهی کلام لدې عیب

پاك او منزه دئ، نه يوازي هيڅ تناقض پکي نشته بلکه آيتونه ئې ټول په خپل منځ کي يو د بل موئيد، همغږي او يو د بل شرح او تفسير. هرڅوك چي له کوم آيت داسي تعبير او انتباه واخلي چي له بل آيت سره تناقض او ټکر ولري هغه غلط شويدی او په قرآنکريم کي ئې د تناقض پيدا کولو غلطي کړي ده.

قرآنکريم د متعددو کيسو له لاري هم دا حقيقت په گوته کوي چي پيغمبران عليهم السلام علم غيب نه لري:

د ابراهيم عليه السلام په اړه فرمايي: يوه ډله پرښتې د ښايسته ځوانانو په شکل کي د هغه کور ته راځي، هغه هرکلی ورته وايي، ځی يو خوسی ورته حلالوي، په غوړيو کي ئې وريتوي او هغه د دوی مخي ته ږدي، ناڅاپه متوجه کېږي چي ميلمانه ئې ډوډۍ ته لاس نه وروړي، د وېرې احساس کوي، وايي هسي نه چي ميلمانه ئې د دښمنۍ قصد ونلري، ځکه خو ډوډۍ نه خوري، هغه وخت معمول دا وو چي څوك به د دښمنۍ په نيت د چا کور ته ورغی نو د هغه پر دسترخوان به ئې ډوډۍ نه خوړله. پرښتو چي هغه پريشانه وليد نو ورته وئې ويل: مونږ ستا د رب له لوري رالېږل شوي يو، ترڅو د اسحاق او ورپسې د يعقوب زېری درکړو، ابراهيم عليه السلام تعجب کوي او ميرمن ئې په حيرانتيا سره پوښتنه کوي چي دا څنگه کېدی شي چي مونږ د اولاد خاوند شو، پداسي حال کي چي زه بوډۍ او خاوند مي بوډا؟ ملايکو ورته وويل: آيا د الله تعالی کار ته حيران يی او شك کوی؟! ابراهيم عليه السلام له خپل هغه اوچت معنوی مقام سره سره لدې عاجز وو چي کورته راغلي پرښتې وپېژني او له دې هم خبر ندی چي الله تعالی ورته زامن، اسحاق او يعقوب ورکوي او پدې هم نه پوهېږي چي دا پرښتې په زمکه کي

څه مأموريت لري، پوښتنه ترې کوي: ستاسي مأموريت څه دئ؟ پرښتې ورته وايي: مونږ راغلي يو دا لاندي کلی چي اوسېدونکي ئې ظالمان دي په بل مخ واړوو. ابراهيم عليه السلام ورته وايي: هلته خو لوط عليه السلام هم اوسېږي!! هغه کلی څنگه ورانوی چي لوط عليه السلام غوندي غوره شخصيت پکي اوسېږي؟ پرښتې وايي: مونږ د کلی اوسېدونکي پېژنو، لوط عليه السلام او اهل ته ئې نجات ورکوو، پرته له مېرمني ئې، مېرمن به ئې له نورو سره وروسته پاته کېږي او له هغوی سره به يوځای هلاکېږي.

قرآنکريم د يعقوب عليه السلام په اړه فرمايي: زامنو ئې اراده وکړه چي خپل ورور يوسف عليه السلام له مخي ايسته کړي او په څاه کي ئې واچوي. خپل پلار ته راغلل او وئې ويل: پلاره! د يوسف په اړه ولي پرمونږ باور نه کوې؟ پداسي حال کي چي مونږ د هغه خير غواړو، سبا هغه له مونږ سره دښتې ته ولېږه ترڅو ساعت تېري او لوبې وکړي، يعقوب عليه السلام نه پوهېږي چي زامن ئې د يوسف عليه السلام په اړه بدنيت لري، هغه ورسره لېږي، ماښام چي بېرته کور ته راگرځي، پلار ته وايي: مونږ مسابقه درلوده، سيالي مو کوله، يوسف مو د خپل سامان خوا ته پرېښی وو، ليوه راغی او هغه ئې وخوړ، دا ئې په وينو رنگ جامې، يعقوب عليه السلام له دې خبر نه وو او علم ئې نه درلود چي په گران زوی ئې څه تېر شوي، له ډېره غمه ئې سترگي ړندې شوې او ترهغه د يوسف عليه السلام له حاله خبر نه شو چي زامنو ئې له مصر د ده خبر راووړ.

له لوط عليه السلام حکايت کوي چي همدغه د ابراهيم عليه السلام خوا ته راغلي پرښتي په اصل کي د ده د دعا په اساس او د ده د مرستې لپاره لېږل شوې

وي، خو کله چي د ده خوا ته راځي دی نه پوهېږي چي دا ملايکي دي او د ده مرستي ته راغلی دي، برعکس د دوی په راتګ سره سخت غمجن شو، دومره چي زړه ئې تنګ شو او وئې ويل: ای کاش کوم پياوړی ملاتړ او مرستندوی مي درلودای چي د دې مفسد او بدکار قوم د هجوم په وړاندي مي له خپلو ميلمنو دفاع کړې وی!! لوط عليه السلام هغه وخت پدې پوه شو چي دا خو ملائکي دي نه ځلميان چي پرښتو په خپله ځان ورمعرفي کړ او ورته وئې ويل مونږ پرښتې يو، ستا مرستي ته راغلي يو او مأموريت مو د دې ظالم قوم دا کلی نسکورول دي.

د زکريا عليه السلام کيسه داسي کوي چي الله تعالی ئې دعا قبوله کړه، يوه پرښته ئې د زوی د زېږي لپاره ورولېږله، زکريا عليه السلام لمونځ کاوو چي پرښتې زېری ورکړ، ده په ځواب کي ورته وويل: اې خدايه! ما ته به څنګه زوی راکوې، زه خو زوړ يم او مېرمن مي شنډه ده؟! د دې نښه به څه وي؟ ورته وويل شول: نښه ئې دا ده چي د زوی د تولدپه ورځو کي به درې ورځي خبري ونشې کړی.

قرآنکريم د اسلام د ستر پيغمبر صلی الله عليه وسلم د خوب کيسه کوي، خوب ئې وليد چي مسجدحرام ته داخل شوی او عمره ادا کوي، د همدې خوب په اساس له يو زر څلور سوه کسانو سره د مکې په لور روان شو، حديبيه ته چي ورسېد له خنډ سره مخ شو، قريشو ئې مخه ونيوله، مکې ته د ده او د يارانو له ننوتو او د مناسکو ترسره کولو ئې مخنيوی وکړ، رسول الله صلی الله عليه وسلم ناچار ودرېد، له عمرې منصرف شو، همدلته ئې د قربانۍ څاروي ذبح کړل او ټول له احرام ووتل او له قريشو سره د يوه تړون په اساس بېرته مديني ته ستون شو، د رسول الله صلی الله عليه وسلم دغه خوب يو کال وروسته تحقق وموند، دا

جريان پدې دلالت کوي چي نه رسول الله صلی الله علیه وسلم علم غیب درلود او نه ئې یارانو رضي الله عنهم، ان تردې چي رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپل خوب د تحقق له وخت هم خبر نه وو.

قرآن فرمائی چي پیغمبر علیه السلام حتی له دې خبر نشو چي یوه ډله پیریان د ده خوا ته راغلل، د ده تلاوت ئې واورېدو، په قرآن ئې ایمان راوړ، خپل قوم ته ولاړل او هغوی ته ئې وویل چي مونږ عجیب قرآن واورېدو، هغوی ئې د الله عبادت ته راوبلل، که له الله تعالی پرته بل چا علم غیب درلودای نو رسول الله صلی الله علیه وسلم باید پدې پوه شوی وی چي پیریانو د ده تلاوت واورېد، ترې متأثره شول، ایمان ئې ورباندي راووړ، باید هغه پدې خبر شوی وی، خو داسي نه وه، رسول الله صلی الله علیه وسلم لدې جریان څه موده وروسته د وحی په واسطه خبرېږي او مونږ هم لدې حادثې د وحی په واسطه خبر شوي یو، دا پېښه داسي وه چي رسول الله صلی الله علیه وسلم د طائف له سفر ډېر غمجن او ناامیده راستون شو، مکي ته نږدې وادي نخله ته چي راورسېد هلته ئې د قرآنکریم تلاوت کاوو، دا تلاوت پیریانو واورید، ترې متأثره شول، په محمد صلی الله علیه وسلم او قرآنکریم ئې ایمان راوړ، رسول صلی الله علیه وسلم دغه وخت پدې نه وو خبر چي پیریانو د ده تلاوت اورېدلی او ایمان ئې ورباندي راوړی، څه موده وروسته قرآنکریم نازل شو او دی ئې له دې پېښي خبر کړ. هغه علم چي د وحی په واسطه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورکړل شویدی اوس د قرآنکریم په متن کي زمونږ ټولو په اختیار کي دئ، د رسول الله صلی الله علیه وسلم دا ډول علم ته باید علم غیب ونه ویل شي.

بخاري روایت کوي چي عائشي رضي اللّٰه عنها وویل:

مَنْ حَدَّثَكَ أَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللّٰه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَبَّهُ فَقَدْ كَذَبَ وَهُوَ يَقُولُ (لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ) (وَ مَا كانَ لِبَشرٍ أَن يُكـلِّمَهُ اللّٰهُ إلا وَحْياً أَوْ مِن وَرَاء حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسولاً فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشاءُ) وَمَنْ حَدَّثَكَ أَنَّهُ يَعْلَمُ الْغَيْبَ فَقَدْ كَذَبَ وَهُوَ يَقُولُ لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللّٰهُ * رواه البخارى

که چا درته وویل چي محمد صلی اللّٰه علیه وسلم خپل رب لیدلی دئ نو پوه شه چي دا شخص دروغ وایي، ځکه اللّٰه تعالی فرمایي: "سترګی ئې نشي لیدلی"، "او هیڅ انسان لره نه ښايي چي اللّٰه ورسره تکلم وکړي مګر په وحي سره، یا د حجاب له شا او یا کومه فرشته ولېږي نو هغه د اللّٰه په حکم هغه څه ورته وحي کړي چي غوښتي ئې وي" او که چا درته وویل چي هغه علم غیب لري، نو دا هم دروغ وایي ځکه اللّٰه تعالی فرمایي : له اللّٰه پرته هیڅوك علم غیب نه لري.

د یوه بل اولوالعزمه پیغمبر نوح علیه السلام کیسه بیانوي او وایي: له نوح سره ئې میرمني او زوی ملګرتیا ونکړه او په کښتۍ کي ورسره سپاره نشول، وروسته پاته او په طوفان کي غرق شول، نوح علیه السلام د داسي پېښي انتظار نه درلود، د اللّٰه تعالی له وعدې ئې انتباه دا وه چي ټوله کورنۍ به ئې ژغورل کېږي، د طوفان په وخت کي ئې خپل زوی ته بلنه ورکړه؛ خو هغه د ده خبره ونه منله، په کښتۍ کي له سپرېدو ئې ډډه وکړه، دوی په خبرو کي وو چي د طوفان څپې ئې ترمنځ حایل شوې. کله چي کښتۍ پرغره تم شوه، نوح علیه السلام خپل رب ته دعا وکړه او وئې ویل: لویه ربه ! زما زوی خو زما له اهل څخه دئ او ستا وعده هم رښتونې ده، نو د هغه ډوبیدل یعني څه!! خدای ورته وفرمایل: زوی دې ستا

له اهل څخه ندی، هغه ناصالح وو، تا له دې په خپلې پناه کې ساتم چې له جاهلانو څخه وې.

ووائې چې دا جریان په څه دلالت کوي؟ آیا پدې چې نوح علیه السلام علم غیب درلود او که پدې چې هغه پدې نه پوهېدو چې زوی ئې د ده له اهل څخه ندی او غرق به شي؟! دا او دې ته ورته ډېر داسي مثالونه شته چې په قرآنکریم کې د دې لپاره راغلي چې د هغوکسانو لپاره د ابهام او تشویش هیڅ مجال پاته نشي چې د قرآنکریم د صریحو آیتونو سره سره ئې پدې اړه قناعت نه وي حاصل شوی چې له الله پرته بل څوك د غیب علم نه لري، لا ئې هم پدې اړه په زړه او دماغ کې څه توهم او شبه پاته وي. دا ډله خلك له ماسوی الله د علم غیب د نفی په اړه په لسګونو قرآني آیتونه له نظره غورځوي او د علم غیب په رابطه داسي تصور لري چې د قرآن له روح سره ټکر کوي.

ځیني کسان وایي چې له موسی علیه السلام سره د خضر علیه السلام د سفر او ملګرتیا کیسه او د سلیمان علیه السلام له درباریانو نه د هغه کس کیسه چې په کتاب ئې علم درلود او د سبا د ملکي تخت ئې د سترګو په رپ کې د سلیمان علیه السلام مخي ته کیښود، دا کیسي دا ښیي چې یوازي تر الله تعالی پوري د علم غیب منحصرولو او محدودولو ادعا درسته نده، د دوی په ځواب کې باید ووایو:

د سلیمان علیه السلام په کیسه کې د دوی د تصور خلاف داسي قاطع دلایل شته چې له الله تعالی پرته له بل هرچا علم غیب نفی کوي. په همدې کیسه کې دا په ډاګه شوی چې سلیمان علیه السلام پدې علم نه درلود چې د سبا په نوم کوم

ملك شته او يوه ښځه ورباندي حکومت کوي،اوسېدونکي ئې مشرکان دي او لمر ته سجده کوي او ملکه ئې لوی تخت لري، دا معلومات يو مرغه (هدهد) ورکوي، که سليمان عليه السلام علم غيب نه لري نو څنګه امکان لري چي د ده يو امتي دې علم غيب ولري؟!

په الهي کتاب د يوه پوه انسان دا خبره او دا عمل ولې علم غيب شمېرئ؟ قرآن خو دا ندي ويلي چي ده علم غيب درلود، تاسي له کومه ځايه دا خبره کوئ ؟!

په کوم اساس د کيسې له يوی برخي داسي تعبير او انتباه اخلئ چي سل په سلو کي له نورو برخو سره تناقض لري؟!

څه اشکال لري که د قرآنکريم له صريحو آيتونو سره متناقض او مخالف تصور او تعبير پرېږدئ او دا ومنئ چي دا سړی مستجاب الدعوات وو، دعا ئې وکړه او خدای ئې دعا قبوله کړه او د سترګو په رپ کي د ملکي تخت د سليمان عليه السلام مخي ته کيښودی شو.

همدارنګه له موسی عليه السلام سره د هغه کس ملګرتيا چي په ځينو رواياتو کي ئې نوم خضر ښودل شوی، د دې کيسې په اړه هم بايد دې ټلي ته ووايو: قرآنکريم دا څرګندوی چي د دې کيسې هدف دا دئ چي موسی عليه السلام ته دا وښيي او ورته ثابته کړي چي له هر پوه پورته بل پوه شته، "وفوق کل ذی علم عليم" نه ښايي په خپل محدود علم غره شو او خپل علم مکمل او د علم پای او انتهاء وګڼو.

پدې کيسه کي هيڅ داسي دليل نشته چي د خضر عليه السلام لپاره علم غيب

ترینه ثابت شي، قرآن ندي ویلي چي خضر علیه السلام په غیب پوهېدو، نه پوهېږو دوی دا انتباه له کومه ځایه اخیستی ده؟!

د ظالم او غاصب پاچا په اړه د هغه علم، د هغه ځوان له نېك عمله مور او پلار نه د ده خبرتیا او تر نړیدونکي دیوال لاندي د هغو یتیمانو خزانه چي صالح مور پلار ئې له لاسه ورکړي وو، دا معلومات ولي په علم غیب حمل شي؟ دا ولي د هغه د پوهې او بصیرت نښه ونه شمېرو، لکه څرنګه چي قرآن فرمایي: وَفَوقَ كُل ذِى عِلمٍ عَلِيمٌ

له هغه پوه او عالم سړي سره د موسی علیه السلام د ملګرتیا په کیسه کي څو په زړه پوري او د زیاتې توجه وړ ټکي زمونږ مخي ته ایښودل شوي:

موسی علیه السلام چي د پنځو اولوالعزمه پیغمبرانو څخه دئ له خپل پوه او عالم ملګري داسي څه ویني چي د ده لپاره د توجیه او منلو وړ ندي، په ظاهر کي داسي بد او قبیح ورته ښکاري چي په وړاندي ئې چوپ نشي پاته کېدی، فوراً اعتراض کوي. که څه هم ژمنه ئې کړې وه چي ترڅو پوري ده خبر نه وي ورکړی او مسئله ئې نه وي ورته بیان کړې، تر هغې پوري به د هیڅ کار په اړه پوښتنه نه کوي، خو ګورو چي موسی علیه السلام هرځل خپل تعهد هیروي، سکوت ماتوي او له خپل ملګری سوال کوي، اعتراض ورباندي کوي او ورته وایي: دا څه عجیب کار!! دا څومره ناوړه عمل!! او ملګری ئې هرځل ورته وایي: تا ته مي ویلي وو چي زما ملګرتیا نه شي کولی، زما پر کارونو صبرنه شې کولی، ځکه چي په راز ئې نه پوهېږې، د کارونو له اسرارو بې خبري د دې سبب کېږي چي بې صبره شې. دا کار درې ځله تکرارېږي، بالآخره موسی علیه السلام اعتراف کوي چي لدې شخص سره

د ملګرتیا توان نه لري او د هغه د عجیبو کارونو په وړاندي صبر نه شي کولی. که موسی علیه السلام علم غیب لرلی نو داسي به نه کېدل، نه به ئې په خپل ملګري اعتراض کاوو او نه به ئې له ملګرتیا پاته شوی وی، که موسی علیه السلام چي له اولوالعزم رسولانو څخه دئ، علم غیب نه لري نو بل به څوك وي چي د علم غیب خاوند وي؟!

موسی علیه السلام پدې اعتراض وکړ چي د مسکینانو کښتۍ ولي تخریب شي او ولي له سفر پاته شي، خو له دې خبر نه وو چي څو قدمه وړاندي دې کښتۍ او مالکانو ته ئې خطر متوجه دئ، هلته د یوه ظالم پاچا پلویانو کمین نیولی، هره کښتۍ چي مومي غصبوي ئې! د موسی علیه السلام ملګری پدې خبر وو، د دې لپاره چي دا کښتۍ او غریب مالکان ئې له خطر سره مخ نه شي یو تدبیر ئې وسنجاوو، کښتۍ ئې سوری کړه، ترڅو له سفر پاته شي، دا کار چي د موسی علیه السلام لپاره د توجیه وړ نه وو په حقیقت کي د کښتۍ د مالکانو لپاره لوی خدمت وو او په همدې کي د موسی علیه السلام لپاره یو لوی درس پروت وو او هغه دا چي یو چا ته د ډېري ګټي لپاره لږ ضرر رسول د ستاینې وړ دئ نه د اعتراض وړ.

په دوهم ځل ئې هم د خپل پوه او عالم ملګري په کړو صبر ونشوی کړی، بیائې اعتراض وکړ چي دا ځوان دې ولي بې موجبه په قتل ورساوو؟! له دې خبر وو چي دا ځوان یو شریر، سخت زړی، فاسد او کافر انسان دئ، مور او پلار ئې مسلمانان دې او د ده خطر دومره لوی شوی چي کورنۍ ئې تهدیدوي، دا په اصطلاح یو فاسد غړی دئ، جراحي ته ضرورت لري، د دې فاسداو خطرناك غړي

قطع کول په واقع کې لدې مؤمني کورنۍ سره مرسته ده. د موسی پوه او عالم ملګري دې مؤمني کورنۍ ته لوی خدمت وکړ، د یوه شریر انسان له شره ئې وژغورله او موسی علیه السلام ته ئې دا درس وروښود چې: په سالم بدن کې د فاسد غړی جراحي ممانعت نه لري ، له سالم بدن د هغه غړي قطع کول ضروري دي چې د اصلاح او جوړیدو امکان ئې نه وي. که اسلامي ټولني ته د یوه شریر او فاسد انسان له خوا ګواښ او تهدید متوجه شي او تر خطر لاندي راشي چې له تصفیاو منځه وړلو پرته بله چاره ونلري، نو د دا ډول غړي له منځه وړل د اعتراض نه بلکه توجیه وړ عمل دئ.

دریم ځل ئې پدې اعتراض وکړ چې ولې له هغه بخیل قوم سره د کاږه دیوال په جوړولو او له غورځیدلو مخنیوی کې مرسته کوي، له داسي قوم سره ولې مرسته کوي چې دومره بخیل او بې احساسه دئ چې اړ او مجبور انسان ته یوه مړی ډوډۍ هم نه ورکوي او ولې ئې دې خلکو ته مفت او مجاني کار وکړ؟ موسی علیه السلام د خپل ملګري پدې عمل انتقاد وکړ، ځکه هغه پدې نه وو خبر چې تردې دیوال لاندي د هغو دوو یتیمانو خزانه ده چې له مؤمنو والدینو په میراث ورته پاته ده، د موسی علیه السلام ملګری په خپل دې مفت او بې مزده کار سره هغو یتیمانو ته غټ خدمت وکړ او په عین وخت کې ئې موسی علیه السلام ته دا لارښودنه وکړه چې انسان ته نه ښایي تل بالمثله معامله وکړي، مناسبه نده چې د ټولني د اکثریت بدکړه او ناسمه معامله تا له کمزوري اقلیت سره له نېکي منع کړي.

عجیبه ده؛ هغه کسان چې زړونه ئې بیمار دي، لدې ښوونکي او له پندونو

ډېږي کيسې سرچپه او غلطه انتباه اخلي او د داسې يوه تصور د اثبات لپاره پرې استدلال کوي چي په حقيقت کې دا کيسه د هغه د ترديد او نفی لپاره راغلې. دوی هغه کوي لدې کيسې د پيغمبرانو عليهم السلام لپاره د علم غيب د اثبات لپاره د دليل په توگه کار واخلي، پداسې حال کې چي دا کيسه په واقع کې د موسی عليه السلام د علم غيب نفی کوي.

پدې هم بايد ځان پوه کړو چي د عيسی عليه السلام د هغه غيب ويلو معنی او مفهوم څه دئ چي قرآنکريم ترې يادونه کړې ده؟ قرآن د آل عمران سورې په ٤٩ آيت کې له عيسی عليه السلام داسې حکايت کوي:

... وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِى بُيُوتِكُمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَأَيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ * آل عمران: ۴۹

له هغه څه چي تاسې ئې خورئ او له هغه څه چي په کورونو کې ئې زخيره کوئ، تاسو خبروم، پدې کې ستاسې لپاره نښه ده که باور لرئ.

پدې اړه بايد لانديني ټکي په پام کې ونيول شي:

پيغمبران عليهم السلام د ژوند په ډېرو برخو کې خاصې ځانگړتياوې لري او نه شايي عادي خلك په هغوی باندې قياس کړو او په دوی پورې مختص او خاص حکم نورو ته هم وغزوو.

د پيغبرانو عليهم السلام معجزې بايد عامې ونه گڼل شي او بايد نورو ته د معجزو د اثبات هڅه ونشي.

هغه څه چي پيغمبرانو عليهم السلام ته د وحی له لارې القاء کېږي بايد د

هغوی له ذاتي علم سره خلط نه کړی شي او وحی باید د پیغمبرانو علیهم السلام لپاره د علم غیب په معنی ونه نیولی شي.

د عیسی علیه السلام معجزې لکه د مړیو ژوندي کول، له خټې د جوړ شوي مرغه په بدن کې روح پوکل، له مور ړوند پیدا شوي او پس ته شفا او نور، دا د هغه خاصې معجزې دي چې عمومیت ئې صحیح نه دی.

دا ډول پېښې باید د نورو آیتونو په رڼا کې تفسیر او تشریح کړو او نه ښایي داسې تعبیر ترې واخلو چې د قرآن له نورو صریحو آیتونو سره تصادم کوي.

د الانعام سورې پنځوسم آیت دا بیانوي چې رسول صلی الله علیه وسلم علم غیب نه لري،

قُل لَّآ أَقُولُ لَكُمۡ عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعۡلَمُ ٱلۡغَيۡبَ وَلَآ أَقُولُ لَكُمۡ إِنِّي مَلَكٌۖ إِنۡ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّۚ قُلۡ هَلۡ يَسۡتَوِي ٱلۡأَعۡمَىٰ وَٱلۡبَصِيرُۚ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ *

الانعام:۵۰

ووایه: زه نه دا وایم چې د الله خزانې راسره دي او نه په غیب پوهېږم او نه دا وایم چې زه پرښته یم، زه خو یوازې د هغه څه متابعت کوم چې ما ته ئې وحې کېږي، ووایه: آیا ړوند او سترګه ور سره برابر دي، آیا تفکر نه کوئ؟!

په یوه آیت کې او په یوه بل پسې "په غیب نه پوهېدل" او "د وحې متابعت" راوړل دا مطلب افاده کوي چې که پیغمبر علیه السلام د وحی په اساس له غیب او غیبي امورو خبری کوي نو دا د ده علم غیب نه، بلکه د الله له لوري وحی ده، مبادا د وحې له لارې په غیبي امورو پوهېدل د پیغمبر علم غیب وګڼلی شي.

پدې مطلب هم بايدځان پوه کړو چې له نښو، نښانو او آثارو په يوه پټ او غيبي څيز پوهېدل او د عقلي دلائلو له مخې د هغه په موجوديت حکم؛ بايد علم غيب ونه ګڼلی شي، په عقلي دلايلو او د پټ څيز پر آثارو د علم په اساس د هغه په حالت خبرېدل علم غيب نه دی. همدا راز الهام، خوب او هغه فراست چې د ايمان او تقوی نښه ده او پدې سره کله کله انسان د پټو حقائقو او احتمالي راتلونکو پېښو په اړه نسبي پوهه ترلاسه کوي او د واقع کېدو تخمين ئې کوي دا هم بايد علم غيب ونه بلل شي. که وغواړو دا مسئله په يوه مثال سره توضيح کړو نو وايو:

تاسي له خپلو ملګرو سره په يوه کوټه کې ناست ياست، د باندې چې څه تېرېږي هغه له تاسي پټ دي، پدې وخت کې ستاسي يو دوست وايي چې اوس به قسيم، ورپسې، نسيم او ورپسې حکيم کوټې ته راداخل شي. بل کس له کوټې وځي او د دريو کسانو د پلونو له نښو او ځرنګوالي ګمان کوي چې دا درې کسان به ظاهر، طاهر او قاهر وي، دوی تقريباً نيم ساعت مخکې لدې ځای تېر شويدي، کېدی شي اوس فلاني ځای ته رسېدلي وي. پدې صورت کې لومړنی کس چې کوټې ته د دريو کسانو د راتلو ادعا ئې کړې وه، غيب وينه کړې ده، د ده دا خبره د منلو نده، دا غيب دئ او په غيب له الله پرته بل څوك نه پوهېږي، خو که فرضاً همداسي وشي او همغه درې کسان راشي نو بيا حتماً به څه فريب او چل په منځ کې وي. دوهم کس چې له آثارو او خپل فراست ئې کار اخيستی، تخمين ئې کړی، هرڅومره ئې چې فراست او پوهه ډېره وي، په همغه اندازه به ئې خبره حقيقت ته نږدې وي. د لومړني کس عمل غيب ويل دي او د منلو ندی او د دوهم کس

عمل یو استنباط او استدلال دئ چي هم روا دئ او هم د ستایلو وړ.

قرآنکریم د هغه بصیرت او فراست په اړه چي د تقوی له امله انسان ته په لاس ورځي فرمایي :

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تَتَّقُواْ ٱللَّهَ يَجۡعَل لَّكُمۡ فُرۡقَانٗا وَيُكَفِّرۡ عَنكُمۡ سَيِّـَٔاتِكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡۗ وَٱللَّهُ ذُو ٱلۡفَضۡلِ ٱلۡعَظِيمِ * الانفال: ٢٩

اې مؤمنانو! که تقوی وکړئ؛ الله تعالی به فرقان درکړي، بدي به مو له منځه یوسي او بخښنه به درته وکړي او الله تعالی د لوی فضل خاوند دئ.

یعني تقوی تاسی ته داسي بصیرت او فراست درکوي چي کولی شی په هغه سره په پوره آسانۍ د حق او باطل، ښه او بد، مفید او مضر، دوست او دښمن ترمنځ توپیر وکړئ او هروخت مناسبه فیصله وکړئ او ګټور تصمیم ونیسئ. د ژورو حقائقو ادراك، د نظر وسعت، په پیچلیو مسائلو او پداسي قضایاوو پوهېدل چي د سطحي نظر خاوندان ئې نه شي درکولی، د تقوی نتیجه ده. رسول صلی الله علیه وسلم فرمایي:

د مؤمن له فراست ځان وساتئ؛ ځکه هغه د ایمان په رڼا کي لیدل کوي.

همداراز فرمایي:

مؤمن هوښیار او زیرك وي.

هغه څه چي مؤمن ئې په خپل فراست سره درك کوي، د الهام له لاري ورښودل کېږي،او یا ئې په خوب کيویني، دا باید له علم غیب سره اشتباه نه کړو.

باید وګورو چې کوم کسان د ماسوی الله لپاره د علم غیب ادعا کوي؟ آیا دا امکان لري چې په قرآن پوه او عالم شخص دا ډول ادعا وکړي؟ او آیا دا ممکنه ده چې په خدای ایمان لرونکي موحد انسان، چې په قرآن ایمان لري، خپل رب پېژني او د انسان د استعدادونو له حدودو واقف دي؛ له الله تعالی سره په علم غیب کې بل څوك شریك کړي؟ واقعیت دا دئ چې فقط هغه کسان د داسي ادعا جرأت کوي چې غواړي خلك د الله تعالی د بندګۍ په ځای د خپل ځان او یا د ځان په څېر د بل انسان عبادت ته راوبولي، دا ډله بې علمه او جاهلو خلکو ته وایي: راشئ د دې ښاغلي لاس او لمن ونیسئ، د ده په درشل کې سرونه ټیټ کړئ، ترڅو مو د غیب له اسرارو خبر کړي، له هغه زیان مو وژغوري چې تاسو ترې بې خبره یاست خو هغه ورباندي پوه دي، هغه کولی شي له تاسو د داسي خطرونو په وړاندي دفاع وکړي، هغه ستاسي په حال خبر دئ، پدې پوهېږئ چې تاسی له کوم برخلیك سره مخ کېدونکي یاستئ، که تاسي د هغه لمن ونیسئ، دربار ته ئې پناه ورووړئ، نو برخلیك به موبدل کړي، تقدیر به داسي واړوي چې ستاسي په ګټه به وي، هغه له هرځای ستاسي فریاد اورېدی شي او ستاسو مرستي ته رسېدي شي....دا ټولي ادعاګاني دروغجني او غولوونکي او دا خیالات او باورونه بې اساسه او په شرك ککړ دي او د اسلام له اصولو او اساساتو سره تناقض لري. له الله تعالی پرته هیڅوك علم غیب نه لري، هیڅوك د الله له ارادې پرته د هیڅ شي وس نه لري، له الله پرته هیڅ مرسته کوونکی، مغیث او دعا قبلوونکنشته، د هیچا له وسه نده پوره چې تقدیر بدل کړي، چا ته ګټه او زیان ورسوي، هرڅه د الله تعالی په واك او اختیار کې دي.

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي:

عَن ابن عباس قَال : كُنْتُ خَلْفَ النبيّ يَوْماً، فَقَالَ: يَا غُلَامُ، إِنِّى أُعَلِّمُكَ كِلمَاتٍ: إِحْفَظِ اللّٰه يَحْفَظْكَ، إِحفَظِ اللّٰه تجِدْهُ تجَاهَكَ، إِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللّٰه، وَإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ باللّٰه، وَاعْلَمْ أَنَّ الأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوكَ إِلآ بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللّٰه لَكَ، وَإِنِ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ إِلآ بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللّٰه عَلَيْكَ، رُفِعَتِ الأَقْلَامُ وَجَفَّتِ الصُّحُف.

رواه الترمذی

له ابن عباس رضی اللّٰه عنه روايت شوی چي وايي: يوه ورځ د رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم شا ته سپور وم، راته وئې ويل: اې ځوانه! ځو خبري درښيم: د اللّٰه تعالی د حقوقو حفاظت وکړه، ترڅو اللّٰه ستا ساتنه وکړي، که د اللّٰه د حقوقو ساتنه وکړې؛ خپلي مخي ته به ئې ومومي، که څه دې غوښتل نو له اللّٰه ئې وغواړه، که مرسته دې غوښتله نو له اللّٰه ئې وغواړه، پدې پوه شه چي که د نړۍ ټول خلك راغونډ شي او وغواړي تا ته څه ګټه ورسوي، نو يوازي هومره ګټه دررسولی شي چي اللّٰه درته ليکلي او که ټول پدې راغونډ شي چي تا ته کوم تاوان ورسوي نو يوازي هومره تاوان دررسولی شي چي اللّٰه درته ليکلی، قلمونه پورته شوي او صحيفی وچي شويدي. يعني د مقدراتو کتاب وچ شوي، نور نه څه پکي زياتيږي او نه څه تري کميږي او هغه قلم چي د انسان برخه ليك ئې ليکو پورته کړي شوي او له ليکلو ودرېدلي.

دې ته په پام چي د غرض خاوندان له دې باطل تصور او ذهنيت نه ناوړه استفاده کوي او خلك ورباندي غولوي او بې لاري کوي، قرآنکريم په مکرره توګه

له ماسوى الله نه علم غیب نفي کوي او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته په تأکید سره مکرراً امر کوي چې اعلان وکړي علم غیب نه لري.

توسل

یو بل قرآني مفهوم چې د عوامو او عوام غولوونکو له خوا ظلم ورسره شوی، سخت مظلوم واقع شوی او داسې جامه وراغوستل شوې چې نه ئې له ښکلي شکل سره ښايي او نه ئې له اوچتې وني سره اړخ لګوي؛ د "توسل" مفهوم دئ. وسیله په قرآنکریم او حدیث کې د هغه نېك عمل په معنی استعمال شوې چې د الله تعالی د تقرب او نږدیوالي موجب ګرځي، الله تعالی فرمايي:

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱبْتَغُوٓا۟ إِلَيْهِ ٱلْوَسِيلَةَ وَجَـٰهِدُوا۟ فِى سَبِيلِهِۦ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ * المائد: ۳۵

اې مؤمنانو! له الله ووېرېږئ او د ده لوري ته وسیله ولټوئ او د ده په لار کې جهاد وکړئ ترڅو بریالي شئ.

پدې آیت کې د مؤمنانو د بریالیتوب لپاره درې شرایط ښودل شوي:

- تقوی او ځان ساتنه.
- د الله تعالی لوري ته د وسیلی لټول.
- د الله تعالی په لار کې جهاد.

که دا مبارك آیت د قرآن په رڼا کې تفسیر کړو او په قرآن کې دا ولټوو چې تقوی، وسیله او د الله په لار کې جهاد کومو اعمالو ته ویل کېږي چې بنده الله ته نږدې کوي؛ نو وبه ګوروچې قرآنکریم لمونځ، زکات، حج، روژه، په نېکۍ امر، له بدي نه نهی، د الله په لار کې مال لګول، له الله او رسول اطاعت او د اسلام د حاکمیت لپاره جهاد؛ الله ته د نږدیوالي او تقرب وسائل دي. د اسلام له نظره هیڅ داسي عمل نشته چې د فرائضو تر ادا کولو زیات الله تعالی ته د تقرب سبب شي، پیغمبر علیه السلام فرمایي چې انسان د سجدې په حالت کې تر بل هر حالت زیات الله ته ورلنډ وي. خو که د رنځورو زړونو خاوندانو ته ووایو چې د قرآن له نظره دا اعمال، الله ته د تقرب وسائل دي؛ د هغوی شیطان پدې خبرو نه قانع کېږي! که ورته وویل شي چې د دعا د اجابت او قبلېدو تر ټولو غوره وخت د فریضې له ادا وروسته شېبې او لحظې دي، د دعا د قبلېدو لپاره تر ټولو غوره ځای جومات او د جهاد سنګر دئ، په دې هم نه راضي کېږي، که څه هم دا د الله او د ده د رسول خبره ده. دوی داسي دریځ نیولی چې نه د خدای خبره مني او نه د ده د رسول!! آیا د تعجب او حیرت خبره نده چې څوك په قرآن باندي له ایمان سره سره له وسیلې داسي تعبیر ولري چې سل په سلو کې له قرآنکریم سره تناقض لري؟ قرآنکریم "وسیله" هلته ذکر کړي چې له هغې مخکي او وروسته ئې د شرك په نفی او له غیرالله د مرستې غوښتلو په تحریم ټینګار کړی او فرمایلي ئې دي: که له خدای پرته له هرچا نه، که په زمکي کې وي یا آسمان کې، مړ وي یا ژوندي، انسان وي یا پرښته او له هرچا او هر څه استعانت او مرسته وغواړئ، هغه نه درنه د زیان دفع کولو وس لري او نه ستا حالت بدلولی شي، هغه چې مشرکان

مرسته ترې غواړي په خپله د الله دربار ته د تقرب د وسيلې په لټه کې دي، غواړي د الله په وړاندې نږدې مقام ترلاسه کړي، په خپله ئې سترګي د الهي رحمت په لوري دي او له عذاب ئې وېره لري. فرمايي:

قُلِ ٱدۡعُواْ ٱلَّذِينَ زَعَمۡتُم مِّن دُونِهِۦ فَلَا يَمۡلِكُونَ كَشۡفَ ٱلضُّرِّ عَنكُمۡ وَلَا تَحۡوِيلًا * أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ يَبۡتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ ٱلۡوَسِيلَةَ أَيُّهُمۡ أَقۡرَبُ وَيَرۡجُونَ رَحۡمَتَهُۥ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُۥٓۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحۡذُورًا * الاسراء: ٥٦- ٥٧

ووايه: له الله تعالى پرته چي "پر هر چا او هرڅه د ملجأ او مرجأ" ګمان کوئ؛ "خپلي مرستې ته" ئې راوبولئ، هغوی نه له تاسو د ضرر دفع کولو توان لري او نه ئې د بدلولو، هغه چي مشرکان ئې مرستې ته رابولي؛ هر يو ئې چي الله ته ډېر نږدې وي په خپله د الله دربار ته د تقرب وسيله لټوي، د هغه رحمت ته ئې سترګي دي او له عذابه ئې وېره لري، بې شکه چي ستا د رب عذاب د دې وړ دئ چي وېره ترې وشي.

قرآنکريم خپلو مخاطبينو ته امرکوي چي له شرك او له ماسوی الله له مرستې غوښتلو ډډه وکړي، يوازي له خدای مرسته او مدد وغواړي او د الله لوري ته ورلنډ شي. پداسي حال کې چي د خدای لوري ته وسيله لټول، د شرك د نفی لپاره او د هغه ترڅنګ ذکر شوي، خو متأسفانه عوام غولوونکي او ټګماران دا جزء داسي تفسيروي چي له ماسوی الله د مرستې غوښتلو د جواز دليل پکې وموندل شي. د سني او شيعه ټول علما او معتبر تفاسير؛ وسيله يا د تقرب يعني نږديوالي په معنی اخلي او يا د هغه عمل په معنی چي د تقرب موجب ګرځي، په احاديثو کې چي هرچېرته د وسيلې کلمه راغلې نو مطلب ترينه تقرب (نږديوالی) او د الله په

وړاندي لوړ مقام دئ. تفسير نمونه له نهج البلاغه په روايت سره وايي چي علي رضی الله عنه فرمايي:

ان افضَل مَاتوسل به المُتَوسلُون الی اللّٰه سبحانهُ وتَعالی الايمانُ بهِ وَبرَسُولهِ وَالجِهادُ فی سبيلهِ فَانهُ ذَروَةُ الاسلام، وَكلِمَةُ الاخلاص فَانهَا الفِطرة واقامِ الصلاة فَاِنهاالملة ، وايتاء الزكاة فانها فَريضَة وَاجِبة وصَومِ شَهررمَضَان فَانهُ جُنة مِنَ العقَاب وحج البَيتِ واِعتمَاره فَاِنهما يَنفِيَان الفقرَويرحضَان الذنبَ، وصِلة الرحم فَاِنها مُثراة فِی المال وَمنساة فی الاجَل وَصَدَقَة السر فَاِنها تَكُفُرُ الخَطِيئَة وصَدقة العلانيةَ فَاِنها تَدفَعُ ميتَة السُوء وصَنَاِيعُ المَعُرُوفِ فَاِنها تَقی مصَارع الهوَان

ترټولو غوره شيان چي اللّٰه تعالی ته د تقرب سبب كيږي عبارت دي له: په خدای او رسول ايمان، د اللّٰه په لار كې جهاد، چي هغه د اسلام لوړه څوكه ده، د اخلاص كلمه چي د فطرت غوښتنه ده، د لمانځه ادا كول چي د اسلام ستنه ده، د زكات وركړه چي يوه واجبه فريضه ده، د رمضان روژه چي د گناه او عذاب په وړاندي ډال دئ، حج او عمره چي فقرله منځه وړي او گناوې وينځي، صله رحم چي مال زياتوي او عمر اوږدوی، په پټه خيرات وركول چي گناوې له مينځه وړي او په ښكاره توگه خيرات وركول چي د ناوړه مرگ مخه نيسي اونېك كارونه چي انسان له نيستۍ اوهلاكت ژغوري. تفسيرنمونه (ص ٣٦٤ تر ٣٦٥)

مونږ ته رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم لارښودنه كوي چي له آذان وروسته دا دعا وكړو:

اللّٰهُمَّ ربَّ هٰذِهِ الدّعوَةِ التَّامَّة وَالصَّلاةِ القائمةِ آتِ محمداً الوسيلةَ والفضيلةَ،

وابعثْه مَقاماً محموداً الذى وَعدْتَه* متفق عليه

اې ربه! د دې بشپړې بلنې او د دې ادا کېدونکې لمانځه ربه! محمد صلى الله عليه وسلم ته وسیله، فضیلت او لوړه درجه ورکړه او په هغه ستایل شوي مقام ئې بېرته راژوندی کړه چې تائې وعده ورسره کړېده.

وواياست: مونږ پدې دعا کې له الله تعالی د اسلام ستر پيغمبر صلى الله عليه وسلم ته کومه وسیله غواړو؟! الهي دربار ته مزید تقرب او که پر بل انسان توسل چې د ده او الله ترمنځ وسیله شي، سوالونه ئې خدای ته ورسوي او د دعا د اجابت لپاره ئې سفارش او شفاعت وکړي؟!! اوس دا هم وواياست چې له لاندې راتلونکو دوو تعبیرونو کوم یو له قرآن او احادیثو سره تطابق لري او کوم یو ورسره ټکر کوي:

وسیله یعني له الله تعالی د مرستې پخاطر په بل چا توسل او هغه د ځان او الله جل جلاله ترمنځ وسیله او واسطه گرځول، هغه مغیث او د مشکلاتو حلوونکی گڼل او د ده له لارې الله تعالی ته د سوال او دعا رسول!!

وسیله یعني الله ته په نېك عمل سره نږدیوالی.

راشئ وگورو چې د "وسیلې" لدغو دوو معانیو کومه یوه د اسلام له روح سره برابره ده؟ که قرآنکريم ته په دقت سره ځیر شو نو په هیڅ آیت کې به هم دا ونه مومو چې الله تعالی ته د تقرب لپاره په ماسوی الله د توسل جواز ترې ثابت شي او صراحتاً یا اشارتاً پدې دلالت وکړي چې الله تعالی ته د رسېدو په لار کې داسې ساتونکي او څارونکي گمارل شوي چې لومړی باید دوی ته مراجعه وکړو، د دوی له لارې د الله دربار ته ځان ورسوو، خپل سوالونه او عرایض د دوی په لاس

د الله حضورته وړاندي کړو، که نه نو الله تعالی ئې نه قبلوي، د دې برعکس قرآنکریم په ټینګار سره وائې:

- الله تعالی تاسو ته ستاسو د غاړې له رګ هم درنږدې دئ.
- الله تعالی دعا قبلوي.
- هرڅوك چي خدای ته رجوع وکړي توبه ئې قبلوي.
- هر چا چي له خدای مرسته وغوښتله همغه ورته کافي دئ.
- له خدای پرته تاسي بل ولي او مرستندوی نه لرئ.
- یوازي د خدای عبادت وکړئ او یوازي له همغه مرسته وغواړئ.

خو دا خبره چي آیا د دې جواز شته چي له کوم ژوندي انسان نه د دعا غوښتنه وکړو؟ هو، دا نه یوازي جائز ده بلکه الله تعالی د یوه مسلمان دعا د بل په حق کي ژر قبلوي، الله تعالی د مور او پلار دعا، د دوستانو دعا او د مسلمان له خوا بل مسلمان ته دعا، ژر قبلوي، خو پدې شرط چي له داسي چا دعا وغوښتل شي چي ژوندی وي او د دعا توان ولري، انسان له مرګ وروسته بل چا ته د دعا وس او توان نه لري، بلکه په خپله د نورو دعا ته محتاج وي، دا که هرڅوك وي او د هر څومره لوړ مقام خاوند وي. نه ګورئ چي مونږ د هر لمانځه په وروستۍ برخه کي محمد صلی الله علیه وسلم، ابراهیم علیه السلام او نورو صالحو بندګانو ته دعا کوو او له لوی خدای ورته لوړې درجې غواړو.

د دعا د الفاظو او طریقې په اړه هم باید زمونږ لپاره قرآنکریم او نبوي احادیث معیار وي، په قرآنکریم کي د ډېرو پیغمبرانو علیهم السلام دعاګاني رانقل

شویدی، داسي دعاګاني چي پيغمبرانو عليهم السلام د خپلو مشکلاتو د حل لپاره د الله تعالی حضورته وړاندي کړې او رحيم خدای هغه قبولی کړې دي. زمونږ اړتياوی، غوښتني او سوالونه به حتماً د الله تعالی د دغه غوره بندګانو د غوښتنو په څېر وي، بايد د هر ضرورت او مشکل د حل لپاره همغه لاره غوره کړو چي دوی غوره کړې، خپل عرايض په همغو کلماتو سره الله تعالی ته وړاندي کړو چي لدوی کوم يوه په خپلي دعا کي کارولی. په قرآني دعاګانو کي له ورايه ګورو چي په هري دعا کي په مستقيمه توګه الله تعالی ته خطاب شویدی، د هر څه سوال مستقيماً او له کومي واسطې پرته مخامخ الله تعالی ته راجع شوی دئ.

شفاعت

د قرآنکريم يو بل مفهوم چي غلط تعبير ترې کېږي، مظلوم واقع شوی او عوام غولوونکي ناوړه ګټه ترې اخلي؛ د شفاعت مفهوم دئ، که قرآنکريم ته مراجعه وکړئ نو وبه ګورئ چي پريهودانو باندي د قرآن يو اعتراض دا دئ چي هغوی له شفاعت ناسم او غلط تعبير درلود، قرآنکريم فرمايي:

يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَنِّي فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ * وَٱتَّقُواْ يَوۡمٗا لَّا تَجۡزِي نَفۡسٌ عَن نَّفۡسٖ شَيۡـٔٗا وَلَا يُقۡبَلُ مِنۡهَا شَفَٰعَةٞ وَلَا يُؤۡخَذُ مِنۡهَا عَدۡلٞ وَلَا هُمۡ يُنصَرُونَ * البقرة: ۴۷- ۴۸

اې بني اسرائيلو! زما هغه نعمت رایادکړئ چي پر تاسو مي پېرزو کړي او دا چي پر ټولو عالميانو مي فضيلت درکړ او له هغې ورځي ووېرېږئ چي نه څوك له بل څه شی دفع کولی شي او نه کوم شفاعت ترې قبلېدی شي او نه عوض او بدل ترې اخيستل کېږي او نه ئې مرسته کېدی شي.

دغه مبارك آيت چي په قرآنکريم کې په څه معمولي تفاوت سره څو ځله تکرار شویدی؛ څو اساسي مطالب افاده کوي:

یو وخت الله تعالی پر بني اسرائيلو هومره پېرزوینه کړې وه چي دوی ته ئې د خپل عصر تر ټولو خلکو زيات فضيلت ورکړی وو.

د قيامت د ورځي او په هغه ورځ د الهي محاسبې په اړه د بني اسرائيلو تصور او باور داسي شو چي ګمان ئې کاوه، لويو او الله ته نږدې ذواتو ته د دوی انتساب او له هغوی سره د دوی تړاو او رابطه به له الهي عذاب د دوی د نجات سبب شي، ګمان ئې کولو چي مونږ پيغمبرانو عليه السلام ته منسوب يو او ګڼ شمېر پيغمبران زمونږ له قوم غوره شوي، نو دا پيغمبران به خامخا نه پرېږدي چي د دوی قوم او دوی ته منسوب کسان دوزخ ته لاړ شي!! د دوی د دې غلط تصور د تصحيح لپاره ويل کېږي چي: په هغه ورځ هيڅوك له بل د څه دفع کولو توان نه لري، هرڅوك به په يوازي توګه خپل رب ته حساب ورکوي، له هر چاسره به د هغه د عمل مطابق معامله کېږي، د الله مقربو بندګانو ته انتساب نه له چا عذاب دفع کولی شي او نه ئې له محاسبې خلاصولی شي.

په هغه ورځ په معاوضې او بدل سره هم له الهي عذاب نجات ممکن ندی، د الله تعالی محاکمه د دنيوي محاکمو په شان نده چي په مالي جريمه او عوض سره

له مجازاتو ځان پرې وژغورلی شو، هلته به هرڅوك د خپل عمل جزاويني، داسي هم نده لکه عيسويان چي عقيده لري او وايي چي عيسی عليه السلام د خپلو پلويانو د نجات او له الهي مجازات د دوی د خلاصون لپاره ځان قربان کړ او په دار شو، نو ځکه به نه لدوی پوښتنه کېږي او نه به مجازات کېږي!! قرآنکريم داسي باورونه او تصورات بې بنسټه او باطل ګڼي.

دوی د شفاعت په اړه هم جاهلانه او د دېني اصولو مخالف تصور لري، ګمان کوي ځرنګه چي دوی د لويو او مقربو شخصيتونو ملني نيولې دي، له هغوی سره د محبت ډېرې ئې په سينه وهلې دي او تل ئې دوی ته مراجعه کړې ده، پر دوی ئې توسل کړی، نو د غه محبت، توسل او انتساب به د دې سبب شي چي د قيامت په ورځ د همدغو نازولو له شفاعت برخمن شي!! او چي دوی ئې شفا عت وکړي نو بيا به ولي جنت ته نه ځي او ولي به له دوزخ نه نه ژغورل کېږي؟!

د شفاعت په اړه د دوی د دې غلط تصور لپاره قرآن فرمايي:

- د قيامت په ورځ د هيڅا شفاعت د هيڅا لپاره هيڅ ګټه نه لري.
- د قيامت په ورځ به داسي څوك ونه موندلی شي چي د مجرم شفاعت ته راودانګي، د هغه مرسته وکړي او له الهي محاسبې ئې وژغوري. قرآنکريم فرمايي:

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَنفِقُواْ مِمَّا رَزَقْنَـٰكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَـٰعَةٌ ۗ وَٱلْكَـٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّـٰلِمُونَ * البقره: ۲۵۴

اې مؤمنانو! زمونږ له لوري درکړل شوې روزي د هغې ورځې له رارسېدو مخکې

انفاق کړئ چي نه پیرل او پلورل پکي شته او نه دوستي او نه شفاعت او کافران ظالمان دي.

همدا راز قرآنکریم هغه شفاعت نفی کوي چي په شرك منتهي کیږي، فرمایي:

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَٰدَىٰ كَمَا خَلَقْنَٰكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُم مَّا خَوَّلْنَٰكُمْ وَرَآءَ ظُهُورِكُمْ ۖ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَٰٓؤُا۟ ۚ لَقَد تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنكُم مَّا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ * الانعام: ۹۴

بې شکه چي زمونږ خوا ته همغسي یوازي راغلئ لکه چي لومړی ځل مو پیدا کړي وئ او هر هغه څه مو شا ته پرېښودل چي مونږ درباندي پېرزو کړي وو او اوس ستاسو هغه شفاعت کوونکي هم نه درسره وینو چي گمان مو کړي وو دوی ستاسو په اړه زمونږ شریکان دي، بې شکه چي ستاسي ترمنځ بېلتون راغی او مزعوم شفاعت کوونکي مو درنه ورك شوي.

همدا راز فرمایي:

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰٓؤُلَآءِ شُفَعَٰٓؤُنَا عِندَ ٱللَّهِ ۚ قُلْ أَتُنَبِّـُٔونَ ٱللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ* یونس: ۱۸

دوی له الله تعالی پرته د داسي چا عبادت کوي چي "په نه عبادت سره ئې" دوی ته ضرر نشي رسولی او " په عبادت سره ئې" دوی ته گټه نشي رسولي او وایي: دا د الله په وړاندي زمونږ شفاعت کوونکي دي، ووایه: آیا پدې شفاعت کوونکو سره غواړئ خدای د آسمانونو او زمکي پداسي څه خبر کړئ چي نه ورباندي پوهیږي؟!

پاکي ده هغه لره او تر دې ډېر لوړ دئ چي شريك ورسره نيسي.

يعني: دا مشرك عناصر چي د شفاعت په اړه غلط او باطل تصورلري، د داسي څه عبادت کوي چي دوی ترې د ضرر د دفع کولو او ګټي رسولو طمع لري ، پداسي حال کي چي دوی نه د ګټي وس لري او نه د تاوان واك، د ګټي او تاوان فيصلې له الله تعالی سره دي. مشرکين له الله تعالی پرته له نورو د مرستې غوښتلو د جواز په اړه وايي: مونږ خو د دې شيانو عبادت نه کوو، فقط دوی د خدای په دربار کي خپل شفاعت کوونکي نيسو، دوی د خدای په وړاندي زمونږ وسيله او شفيع دي، قرآن د دوی د دې ادعا د ترديد لپاره فرمايي: آيا تاسي غواړئ د خپلو شفاعت کوونکو له لاري الله تعالی ته داسي څه ووایاست چي هغه نه پرې پوهېږي؟!! په زمکه او يا آسمان کي له هغه پټ دي؟! په دنيا کي چي څوك د حاکم او پاچا په وړاندي د کوم کس شفاعت کوي نو ورته وايي: دا ښه سړی دئ، له تاسي سره اخلاص لري، څه جرم ئې ندی کړی، ستاسي معلومات د ده په اړه مکمل او دقيق ندي، هغه د دې لايق ندی چي سزا ورکړی شي او مجازات شي، بايد عفوه ورته وشي، دا ستاسي او د نظام په ګټه ده........ آيا فکرکوئ چي الله تعالی هم همداسي دئ لکه دا دنيوي پاچايان چي شفاعت کوونکي ئې د مجرم له حقيقي حالت خبروي؟! آيا داسي څه شته چي له الله تعالی پټ وي؟! او بيا دا شفاعت کوونکي راشي او الله تعالی ته ئې په اړه معلومات ورکړي ؟! الله تعالی لدې عيب پاك او له شريك بې نياز دئ.

قرآن د هغه کسانو حالت څومره ښه ترسيم کړی چي پدې ډول شفاعت باور لري او خپل مزعوم شفاعت کوونکي ئې د الوهيت تر درجې پوری لوړ کړي دي،

دا کسان به د قیامت په ورځ په حقیقت پوه شي او وبه ویني چي دوی په غلطه روان وو، د دې خیالي شفاعت کوونکو په اړه ئې باطل تصور درلود، هغه چي دوی په دنیا کې له الله تعالی سره برابر او شریکان ګرځولي وو، نه یوازي د شفاعت کولو توان نه لري بلکه له دوی څخه بیزارۍ اعلانوي او په خپله غلطۍ اعتراف کوي، قرآن فرمایي:

تَٱللَّهِ إِن كُنَّا لَفِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ * إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ * وَمَآ أَضَلَّنَآ إِلَّا ٱلْمُجْرِمُونَ * فَمَا لَنَا مِن شَٰفِعِينَ * وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ * الشعراء: ۹۷- ۱۰۱

قسم په خدای چي مونږ په څرګند ضلالت او بې لارۍ کې وو چي تاسو مو له رب العالمین سره برابرګرځولي وئ، مونږ بل چا نه یو بې لارې کړي مګر دغو مجرمینو، اوس نه شفاعت کوونکي لرو او نه رښتینی دوست.

د قیامت په ورځ چي ټول حقائق به څرګند شي، وبه لیدل شي چي دا مشرکه ډله او په مشرکانه شفاعت باور لرونکي به په خپله خپل باورونه غلط شمېري، ځانونه به ګمراه بولي، اعتراف به کوي چي دوی خپل لویان د الوهیت درجې ته اوچت کړي وو او هغه کسان به مجرم شمېري چي دوی ئې بې لارې کړي وو او وبه وایي: اوس نه داسي شفیع لرو چي د خدای په وړاندي زمونږ شفاعت او مرسته کولی شي او نه داسي دوستان او اولیاء چي ګمان مو کولو دوی پر مونږ او مونږ پر دوی ګران یو او د قیامت په ورځ به د الله په وړاندي زمونږ حمایت او شفاعت کوي!!

د قرآنکریم متعدد آیتونه پدې دلالت کوي چي د قیامت په ورځ شفاعت نشته او د هیچا شفاعت بل چا ته ګټه نه شي رسولئ، له الهي عذاب او مجازات

نه ئي نه شي ژغورلی، د دې آیتونو ترڅنګ داسې مبارك آيتونه هم شته چې "مشروط شفاعت "په اثبات رسوي او په جواز ئې دلالت كوي، قرآنكريم فرمايي:

... مَن ذَا ٱلَّذِى يَشۡفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذۡنِهِۦۚ يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيۡءٖ مِّنۡ عِلۡمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَۚ وَسِعَ كُرۡسِيُّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَۖ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفۡظُهُمَاۚ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ * البقره : ٢٥٥

هغه به څوك وي چې د ده په وړاندې د چا شفاعت وکړی شي، مګر د ده له اذن او اجازې وروسته؟ په ټولو هغو شيانو پوه دئ چې د دوی مخی او يا شاته دي او دوی د ده له علم په هيڅ شي احاطه نشي كولی، مګر په هغه څه چې ده غوښتي....

يعني هغه شفاعت نشته چې تاسي ئې تصور او ګمان كوئ، داسې نده چې كومه پرښته يا كوم مقرب بنده به يو شمېر مجرمين راغونډوي، د خدای حضور ته به ئې ورولي او هلته به ئې شفاعت كوي، نه، داسې نده، بلكه شفاعت كوونكي به هم د خدای له لوري غوره كېږي او شفاعت كېدونكي هم، هغه به مشخصو كسانو ته د خاصو كسانو په اړه د شفاعت اجازه وركوي، دواړه به د الله تعالی له لوري ټاكل كېږي، داسې ګمان ونكړئ چې د لوی رب په وړاندې څوك د ده له اجازې پرته د خبرو او شفاعت توان او جرأت ولري او يا څوك دا توان ولري چې د خدای په نزد بې اجازې د كوم مجرم شفاعت وكړي او په هر څه عالم خدای د كوم مجرم له حال خبر كړي او د هغه د داسې صفاتو په اړه ورته معلومات وركړي چې له مجازاتو پرې معاف شي. الله تعالی فرمايي:

يَوۡمَئِذٖ لَّا تَنفَعُ ٱلشَّفَٰعَةُ إِلَّا مَنۡ أَذِنَ لَهُ ٱلرَّحۡمَٰنُ وَرَضِيَ لَهُۥ قَوۡلٗا * يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ

أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِۦ عِلۡمًا * طه: ۱۰۹- ۱۱۰

په هغه ورځ به شفاعت څه ګټه نه رسوي، مګر د هغه چا چي خدای اجازه ورکړي او د ده په وينا راضي شي، هر هغه څه ورته معلوم دي چي د دوی مخي ته دي يا ئې شا ته دي او دوی علماً پر ده احاطه نشي کولی. بل ځای کي فرمايي:

... مَا مِن شَفِيعٍ إِلَّا مِنۢ بَعۡدِ إِذۡنِهِۦۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمۡ فَٱعۡبُدُوهُۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ *

يونس: ۳

د الله تعالی له اجازې پرته به هيڅ شفاعت کوونکی نه وي، دا دئ ستاسو رب، هغه چي بايد عبادت ئې وکړئ، آيا عبرت نه اخلئ؟

دا آيتونه پدې دلالت کوي چي د قيامت په ورځ به د مشرکانو مزعوم شفاعت نه وي، د شفاعت په اړه د دوی تصور او ګمان بې اساسه او غلط دئ، دا ډول تصور په شرك ککړ او له شرکي افکارو راولاړ شوی تصور دی، شريعت هغه شفاعت مني چي د دې خصوصياتو درلودونکي وي:

شفاعت کوونکي د الله تعالی له خوا ټاکل کېږي او د الله تعالی له اجازې وروسته به شفاعت کولی شي.

د شفاعت وړ او د سفارش مستحق کسان به هم د الله تعالی له خوا غوره کېږي او له الهي اذن وروسته به د دوی شفاعت کولی شي.

هيڅوك دا جرأت او وس نه لري چي د الله تعالی له اجازې پرته د هغه په وړاندي څه ووايي او نه څوك د هغه له اذن پرته د چا د شفاعت حق او جرأت لري.

هغه شخص د شفاعت وړ بلل کېږي چي مسلمان وي خو جرم ترې شوی وي، د مشرك لپاره شفاعت نشته، الله تعالی له شرك پرته د ټولو گناهونو بخښنه کوي. خوشرك نه بخښي او نه د مشرك په حق کي د چا شفاعت قبلوي او هیڅوك هم دا جرأت نشي کولی چي د الله تعالی په وړاندي د کوم مشرك شفاعت وکړي.

تأویل

دا لیکنه په اصل کي د یوه ایراني لیکوال د یوې مقالي ځواب دئ چي د ورور حکمتیار لخوا ورکړي شوي او د ایراني مشهورې ورځپاڼې (همشهري) د۱۳۷۹ کال په ۱۷ او ۱۸ گڼه کي خپره شوې وه او په ایراني مطبوعاتو کي ئې زیات بحثونه راولاړ کړي او ډول ډول غبرگونونه ئې راپارولي وو. په ځواب کي ئې دیارلس مقالې ولیکل شوې خو ټولي ناقصي او کمزورې، مونږ دلته همدا لیکنه د درنو لوستونکو د استفادې لپاره رااخلو:

محترم ورور ډاکټرحبیب نبوی یجي په قرآن کي د تأویل او د هرمنوتیك علم په اړه یوه مقاله لیکلی چي په همشهري نومي مشهوره ورځپاڼه کي د اردیبهشت میاشتی په ۱۷ او۱۸ نېټه خپره شوې وه، نوموړي د تأویل په اړه د څو نظریاتو یادونه کړیده؛ خو نه پوهېږم ولي ئې د تأویل په اړه تر ټولو مهم او اساسي نظر چي فکر کوم له ټولو نظریاتو دقیق او زیات صحیح دئ له پامه غورځولی دئ او

هیڅ توجه ئې نده ورته کړې!

له همدې کبله مې وغوښتل همدا تشه ډکه کړم، له محترم لیکوال پاته شوی نظر ولیکم او د همشهري درانه لوستونکي د هغه څه لوستلو ته راوبولم چې د دکتور حبیب په مقاله کې توجه نده ورته شوې.

هغه څه چې د تأویل په رابطه د مفسرینو ترمنځ د اختلاف سبب شوی، د آل عمران د سورې په اووم نمبر آیت کې د (متشابه) کلمې په څنګ کې د هغې راوړل دي:

هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ مِنۡهُ ءَايَٰتٌ مُّحۡكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٌۖ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمۡ زَيۡغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنۡهُ ٱبۡتِغَآءَ ٱلۡفِتۡنَةِ وَٱبۡتِغَآءَ تَأۡوِيلِهِۦۖ وَمَا يَعۡلَمُ تَأۡوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُۗ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلۡعِلۡمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلٌّ مِّنۡ عِندِ رَبِّنَاۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ * آل عمران : ۷

الله هغه ذات دئ چې پر تائې دا کتاب نازل کړ چې ځیني آیتونه ئې محکم دي او دا د دې کتاب اصل او بنسټ دئ او پاته ئې متشابه دي. نو هغه کسان چې په زړونو کې ئې کوږوالی دئ هغوی په متشابهاتو پسې درومي، د فتنې په لټه کې او د تأویل لپاره، پداسي حال کې چې په تأویل ئې له الله تعالی پرته هیڅوك نه پوهېږي او هغه کسان چې په علم کې راسخ دي وايي: ایمان مو پرې راوړی، ټول د الله تعالی له لوري دئ او پند نه اخلي مگر د عقل خاوندان.

دغه آیت څو اساسي مطالب په گوته کوي:

۱: د قرآنکریم آیتونه په عمومي توگه په دوه ډوله دي : محکم او متشابه.

۲: محکم آیتونه د قرآنکریم اساسي محور دئ او متشابه آیتونه ئې کمه، محدوده او ضمني برخه ده.

که په قرآنکریم کې لږ غور او دقت وکړو نو دا به راته په ډاګه شي چې د قرآنکریم د بحث او څېړنې دوه اساسي محورونه دي، یو شمېرئې په هغو قضایاوو پورې اړه لري چې د انسان لپاره مشهود، څرګند او ښکاره دي او په انساني قاموس کې ورته صریح او څرګند الفاظ شته، لکه لمر، سپوږمۍ، آسمان، زمکه، غر، انسان او نور، دوهمه برخه ئې لداسي شیانو سره تړاو لري چې له نظره پټ او غایب دي او انسان په خپل قاموس کې داسي کلمات نه لري چې د هغوی د معرفي کولو لپاره ئې وکاروي. د دې غیبي شیانو د پېژندلو او معرفي کولو لپاره لابد باید هغه الفاظ وکارولي شي چې په اصل کې د ملموسو او ښکاره شیانو لپاره وضع شویدي او ناچار باید د تشبیه له فن کار واخیستل شي ترڅو د دې غیبي څیز یو داسي انځور وړاندي کړی شي چې حقیقت ته نږدې وي، له همدې ځایه آیتونه په دوو برخو وېشل کېږي:

هغه آیتونه چې د ښکاره او مشهود عالم په اړه بحث کوي، پدې ډول آیتونو کې داسي الفاظ استعمال شویدي چې هریو د خپل ځانګړي مورد لپاره وضع شویدی، مفهوم او مدلول ئې څرګند دئ، د آیت مراد او په خپل مورد د لفظ تطبیق آسانه دئ، دا آیتونه محکم دي، خو هغه آیتونه چې له غیب او غیبي شیانو بحث کوي، پدې ډول آیتونو کې د غیبي شیانو د افادې او تعریف لپاره د تشبیه فن کارول شوی او داسي الفاظ پکې استعمال شویدي چې په اصل کې د څرګندو او ټولو ته د ښکاره شیانو لپاره وضع شوي دي، دا آیتونه متشابه بلل

کېږي.

لکه په دې مبارك آیت کې:

إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۖ يُغْشِى ٱلَّيْلَ ٱلنَّهَارَ يَطْلُبُهُۥ حَثِيثًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ وَٱلنُّجُومَ مُسَخَّرَٰتٍۭ بِأَمْرِهِۦٓ ۗ أَلَا لَهُ ٱلْخَلْقُ وَٱلْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ * الاعراف: ۵۴

د یوم، استواء او عرش الفاظ په حقیقت کې د ښکاره او څرګندو شیانو لپاره وضع شوي دي، خو پدې آیت کې د زمکې او آسمان د پیدایښت د شپږو مراحلو او پرزمکه او آسمان د الله تعالی د سلطی او سیطری د افادی او بیانولو لپاره استعمال شویدي او د دې مطلب د افاده کولو لپاره راغلي چې دا زمکه او آسمان په شپږو مرحلو کښی پیدا شوی، الله تعالی د هر څه مالك او واکدار دئ او هر څه ئې تر واك او عرش لاندي دي.

او څرنګه چې د قرآنکریم اصلي محور محکم آیتونه دي نو لازمه ده چې متشابه آیتونه همدې لورته راجع کړو او د محکمو آیتونو په رڼا کې ئې تفسیر او توضیح کړو. نه ښایي متشابه آیتونه په مستقله توګه او محکم آیتونو ته له ارجاع پرته په ځانګړي ډول بیان او توضیح کړو. هغه کسان چې په متشابه آیتونو پسې ځي او هڅه کوي چې په ځانګړی توګه او محکمو آیتونو ته له ارجاع پرته ئې تفسیر کړي، هغوی په غلطه روان دي، زړونه ئې رنځور دي، فکري انحراف ئې د دې سبب شوی چې دا غلط تصور خپل کړي، د هغوی مقصد یا فتنه وي او یا د دې آیتونو پر تأویل علم او پوهه حاصلول. هر چا چې د متشابه آیتونو په مراد اکتفاء ونکړه او د تأویل په لټه کې شو، هغه به یا د رنځور زړه خاوند وي چې

فتنه لټوي او يا به ئې داسې کارته ملا تړلی وي چې له الله تعالی پرته ئې هيڅوک هم د کولو توان نه لري. هغه غواړي د متشابهاتو په تأويل پوه شي خو د متشابهاتو علم يوازې له الله تعالی سره دئ؛ ځکه هغه څه چې د انسان له حواسو پټ دي او په عالم غيب کې قرار لري او انسان نه شي کولی په خپلو محدودو حواسو ئې درک کړي، قرآنکريم د عالم غيب د دغو پټو شيانو د پېژندنې او معرفې کولو لپاره داسې الفاظ استعمال کړيدي چې د انسان لپاره ئې درک او فهم آسانه دئ او په همدی الفاظو سره ئې د غيبي شيانو مناسب او ممکن انځور وړاندي کړی او د کايناتو او عالم په معرفي کولو کې تر هغه ځايه مخکې تللی تر کومه پوری چې انساني عقل د تلو توان لري، تر دې آخوا انساني عقل د مخکې تګ وس او توان نه لري، نور ئې وزرونه سوځي، بايد همدلته توقف وکړي، د هغه د ناقص عقل، قاصر تصور او محدود توان، تنګ نظر، ناقص استعداد او محدود قاموس غوښتنه دا ده چې همدلته په همدې کرښه ودرېږي او نور د مخکې تګ هڅه او هاند ونکړي، هغه نور د مخکې تګ توان نه لري او نه شي کولی د غيبي شيانو په حقيقت او تأويل پوه شي.

د افسوس خبره ده چې يو شمېر دوستان د دې مبارک آيت صريح حکم ته توجه نه کوي او د آيت د وروستۍ برخی په رابطه داسې څه وايي چې له لومړۍ برخي سره ئې تناقض لري، د آيت لومړنۍ برخه وايي: د رنځور زړه خاوند، فتنه لټوونکی، ماجرا غوښتونکی، شکاك او قناعت نه کوونکی د متشابه آيتونو په لټه کې وي، هڅه کوي پر تأويل ئې پوه شي او په همدی پسې وايي: له الله تعالی پرته هيڅوك د متشابهاتو په تأويل نه پوهېږي. په پای کې فرمايي: د دې ماجرا

غوښتونکو، فتنه گرو او بیمارو زړونو خاوندانو په مقابل کې عالمان او د پاخه علم خاوندان وایي: مونږ ایمان ورباندي راوړی دئ، ټول د الله له لوري دئ او له عاقلانو پرته بل څوك پند نه اخلي. د تعجب ځای دئ چي هغوی په دې صراحت سترگی پټوي او ادعا کوي چي د آیت په وروستۍ برخه کې الله او د پاخه علم خاوندان مستثنی شویدي او د (الله) او (الراسخون) ترمنځ "واو" د عطف واو دئ، دا غلط نظر نه یوازي د همدې آیت له لومړنۍ برخي سره ټکر کوي بلکه د بلاغت خلاف هم دئ، که د الله (تعالی) له لفظ وروسته توقف ونکړو او دا واو د عطف واو وشمېرو نو باید وروستنۍ جمله ټوله پر ماقبل عطف کړو چي بیائې معنی داسي کېږي: د هغوی پر تأویل له الله او الراسخون في العلم پرته بل څوك نه پوهېږي او خدای او د پاخه علم خاوندان وایي: مونږ ایمان ورباندي راوړی، ټول د الله له لوري دي!! یعني باید د یقولون په لفظ کې ضمیر الله او الراسخون في العلم دواړو ته راجع وي!! او څرگنده ده چي دا نه معقول ده او نه صحیح. د آیت اول او آخر په دې دلالت کوي چي باید د الله له لفظ سره توقف وکړو او د متشابهاتو د تأویل علم یوازي تر الله تعالی پوری خاص و شمېرو.

په خواشینۍ سره یادونه کېږي چي ځیني نور بیا وایي چي کېدی شي یو آیت یو وخت متشابه وي او بل ځای محکم، یعني کولی شو له یوه اړخه ئې متشابه وگڼو او له بله اړخه ئې محکم وشمېرو!! دا نظر نه یوازي د آیتونو د وېش په اړه د قرآنکریم له څرگندونو سره اړخ نه لگوي بلکه پدې سره د قرآنکریم د هر آیت په اړه دا گمان راولاړوي چي شاید دا به هم متشابه وي!! دا نظر هغه کسان وړاندي کوي چي اصلاً د محکم او متشابه په اړه پوره او لازم علم نه لري، دوی د

قرآنکریم د مخاطبینو فهم او پوهه معیار گرځوي، یعني هغه آیت چي مخاطب پرې پوه شو، شك او تردد ورته پکي پیدا نشو، هغه محکم دئ او که شك او تردد ئي پکي وکړ او له فهم ئي عاجز شو؛ نو بیا دا آیت متشابه دئ؛ خو حقیقت دا دئ چي د محکم او متشابه د وېش معیار د مخاطب فهم او علم ندی، آیتونه د مخاطبینو انگېرني او فهم ته له توجه او پاملرني پرته په محکم او متشابه وېشل شویدي. د متشابه لفظ په خپله پدې دلالت کوي چي تر دې هغه آیتونه مراد دې چي د تشبیه فن پکي په کار وړل شویدی، د غیبی عالم شیان پداسي الفاظو سره پکي معرفي شویدي چي په اصل او حقیقت کي د ښکاره او ظاهري څیزونو لپاره وضع او ایښودل شویدي او د تشبیه پذریعه همدا غیبي شیان انسان ته معرفي شویدي.

د تأویل لغوي معنی اصل او اول ته اړول دي او دلته دا مطلب افاده کوي چي متشابه لفظ له فعلي حالت خپل اصلي او لومړني حالت ته واړولی شي. یعني دا چي له تشبیه لاسته راغلی مفهوم کافي ونه شمېرو، بلکه د هغه څیز په حقیقت د پوهېدو هڅه وکړو چي چي د تشبیه له لاري مونږ ته رامعرفي شویدی. د مثال په ډول: زمونږ په عرف او قاموس کي عرش هغه تخت ته ویل کېږي چي پاچا ورباندي کښېني او دا ئي د قدرت او واك نښه وي. دا عرش یو جسم وي چي څلور پښې لري. ښه نو د الله تعالی د عرش معنی څه ده؟ که مونږ د دې لفظ د تأویل هڅه وکړو نو باید پدې اکتفاء ونکړو چي د الله تعالی عرش د ده د قدرت او بې مثاله واکمنۍ مظهر او نښه ده، بلکه دا معنی کافي ونه شمېرو او هڅه وکړو چي د الله تعالی د عرش په ماهیت ځان پوه کړو، حال دا چي ممکنه نده د

الله تعالی د عرش ماهیت درك کړو او په حقیقت ئې پوه شو، لا زمه ده چې په خپل حد ودرېږو، له پولو د تجاوز او تېرېدو هڅه ونکړو. هرڅوك چې د عرش د ماهیت او کیفیت او د استواء د کیفیت په اړه بحث او مناقشې کوي دا ډول کسان به یا د رنځور زړه خاوندان وي او یا به د خلکو په منځ کې د فتنې ایجادول غواړي او یا به د بې ځایه غرور او لوئ په مرض اخته وي او ځان به ورته لوی ښکاري، په خپل عقل به غره وي او داسي مړی یا ګوله به خولی ته وړي چې ترستوني ئې نه شي تېرولی او له خپل ټغر به پښې اوږدې غځوي. پدې ټول پوهېږو چې قرآنکریم د انسانانو په ژبه نازل شوی او خپل پیغام ئې پداسي الفاظو سره بیان کړی چې په عربي قاموس کې موجود دې او دا الفاظ په اصل کې د مشهودو او ښکاره څیزونو لپاره وضع شوي، کله چې قرآنکریم انسان ته له ښکاره او څرګندو شیانو خبرې او بحث کوی نو لفظ او مدلول ئې دواړه واضح او څرګند وي، انسان ئې په آسانۍ سره درك کولی او وروندي پوهېدلی شي، مخاطب د دا ډول کلماتو د اورېدلو او ویلو په وخت کې له هیڅ مشکل، شك او اشکال سره نه مخ کېږي، خو کله چې د قرآنکریم د بحث موضوع بدلېږي، له غیبی او غیرمشهودو شیانو خبری کوي او د پټ عالم بحث شروع کېږي، نو پدې صورت کې د انساني قاموس په وړاندې سره کرښه کښل کېږي، دغه قاموس بیا د دې پټ او غیبي عالم د اجزاوو د تعریف او پېژندنې لپاره مناسب او لا زم الفاظ نه لري، دا پټ عالم په انساني قاموس کې نه شی ځائیدلی، دا قاموس د دې غیبي شیانو د معرفي کولو صلاحیت او ظرفیت نه لري، د ناچارۍ له مخې د دې غیبي امورو د معرفي کولو لپاره باید همغه ناقص او تنګ الفاظ وکارول شي او همغه د مشهودو او ښکاره شیانو لپاره

وضع شوي الفاظ استعمال شي او په همدی الفاظو سره د انسان د فهم او پوهی لپاره د غیبي شیانو یو تصویر او ترسیم وړاندي شي او د تشبیه د فن په مرسته انساني عقل ته د غیبي امورو نقشه انځور شي. د دا ډول آیتونو د الفاظو تأویل او د تشبیه له حالت اصلي او لومړني حالت ته اړول د انسان د وس خبره نده، پدې کیفیت له اللّٰه تعالی پرته بل څوك نه پوهیږي، ځکه ترکومه حده چي ممکنه وه او انسان ئې توان درلودو، ترهغه حده همدې متشابه آیتونو په همدې الفاظو سره دا شیان معرفي کړي دي، تر دې آخوا انساني عقل د مخکي تګ استعداد او توان نه لري، انسان باید همدلته په همدې پوله توقف وکړي، نور باید د وړاندي تګ هیله او هڅه ونکړي، همدا ئې د توان آخرینۍ او وروستۍ پوله ده، عقل او فهم ئې نور د مخکي تګ توان نه لري، نور نشي کولی دا شیان تر دې زیات وپیژني.

ځیني دوستان وایي: له مونږ سره داسي روایات شته چي ثابتوي "الراسخون فِي اَلعِلمِ" یا د پاخه علم خاوندان په تأویل پوهیږي، پدې اړه لاندیني څوټکي یادول غواړو:

پدې کي شك نشته چي د رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم اصحاب او اهل بیت رضي اللّٰه عنهم له بل هرچا د قرآنکریم په ژبه ښه او زیات پوهېدل، هغوی له ټولو زیات د قرآنکریم په مفهوم او هدف پوه وو، مسلمانان ټول پدې اتفاق لري او ټول عقیده لري چي د قرآني مفاهیمو د زده کړې او پوهي لپاره باید د اصحابو رضي اللّٰه عنهم نظریاتو ته مراجعه وشي، پدې رابطه هیڅ اختلا ف نشته، اختلاف پدې کي دئ چي د روایت راوي څوك دي؟ آیا دا روایت له مصئون او ډاډمني لاري مونږ ته رارسېدلي؟ او آیا د وخت تېرېدو او د راویانو تعدد خو پر روایت

څه اثر ندی کړی او په الفاظو کې ئې د څه بدلون باعث ندی شوی؟ آیا د روایاتو د ثبتولو په اړه همغه اهتمام او دقت شوی چې د آیتونو په ارتباط شوی؟

نه ښایي هر روایت معیار وګرځوو او د قرآن آیتونه د هغه په ګټه توجیه کړو، بلکه لازمه دا ده چې هر روایت قرآن ته راجع کړو، په قرآن ئې وتلو، که له قرآنکریم سره موافق او برابر وو نو قبول ئې کړو او که نه نو د قبول وړ ئې ونه ګڼو. رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: که زما له خوا داسې حدیث درته ورسېد چې له قرآن سره ئې تعارض او ټکر درلود نو هغه په دیوال ووهئ (مه ئې قبلوئ)

هغه روایت چې له عقل سره ئې سمون نه درلود او داسې مطلب ئې افاده کاوو چې پر انساني عقل برابر نه راتو او له عقلي معیار سره ئې ټکر کولو او هغه روایت چې یوه لوی شخصیت ته داسې قول پکې منسوب شوی وي چې د لویانو له اقوالو سره سمون ونلري، د اسلامي معیارونو له مخې کمزوری او ناوړه ګڼل کېږي، لکه د ځان ستایل او نورو ته ښکنځلې او بد رد ویل، له قدرت سره مینه، ځان زړه ور، شجاع، غیرتي، په غیب پوه ګڼل او داسې نورې ادعاګاني کول، نو د داسې روایاتو په اړه باید محتاط وو، هم د دې روایت په اړه او هم ئې د راوي په اړه باید شك ولرو او له ترویج او نشر ئې ډډه وکړو، ځکه دا امکان نه لري او له توقع بهر ده چې یو لوی شخصیت د ځان ستاینه وکړي، امکان نه لري په اسلام او قرآن پوه انسان د علم غیب ادعا وکړي، د صالحو او مؤمنو شخصیتونو دود ندی چې د ځان لپاره د مقام او قدرت غوښتنه وکړي، امکان نه لري چې یو عالم، د دین په اساساتو پوه او په اسلامي اخلاقو متخلق انسان دا ادعا وکړي چې زه د

راسخ فی العلم له ډلې یم، د پاخه علم خاوند او د متشابهاتو په تأویل پوه، که پوهېدلی نو دا کار به ئې کړی وو، د ادعا په ځای به ئې متشابهات توضیح کړي وو، مونږ خو د دوی په اقوالو کې هیڅ داسې بېلګه نه ګورو چې د کوم متشابه آیت په اړه ئې څه ویلي وي.

د تأویل په اړه چې محترم ورور داکتر ایجی کوم تحلیل کړی له هغه داسې څرګندېږي چې ګواکې د قرآنکریم الفاظ څو مختلفې معناګانې لري او د قرآنکریم آیتونه د ظهر او بطن، ښکاره او پټ (مخ او منځ) لري او د هر آیت په بطن کې بیا نور بطنونه شته!! راشئ وګورو چې دا وینا د قرآنکریم ستاینه او توصیف دئ او که نه برعکس دا قرآن ته د یوه عیب د انتساب په معنا ده؟! د قرآنکریم په اړه کېدی شي دوه انګېرنې ولرو:

قرآنکریم واضح، مبین او څرګند کتاب دئ چې له آسمان زمکې ته د انسان د هدایت لپاره "نازل" شوی، الفاظ او مفاهیم ئې مخاطب ته څرګند او د فهم وړ دي.

قرآنکریم داسې کتاب دئ چې الفاظ او مفاهیم ئې سخت مغلق، پیچلي او له فهم لوړ دي، له محدودو کسانو پرته نور څوك ئې په معنی او هدف نه شي پوهېدلی.

راشئ دا وګورو چې له دغو دوو تصوراتو او انګېرنو کوم یو حقیقت ته نږدې او صحیح دئ؟ دا هم باید وڅیړو چې ولې او په کوم دلیل ځیني کسان د قرآنکریم په اړه دا ادعا کوي چې قرآن پیچلی او مغلق کتاب دئ او له محدودو افرادو پرته نورو ته د درك او فهم وړ ندی؟ د دې تصور د پیدا کېدو علت څه

دئ؟ آيا دا پر قرآنکريم د علم او پوهې په نتيجه کې رامنځته شوی دئ؟ او که قرآنکريم ته زيات احترام د دې تصور د راولاړيدو سبب دئ؟ او که جهل او ناپوهي ئې عامل دئ؟ او يا دا چې غرض او مرض، انحصار طلبي او له دين دوکان جوړول ئې ترشا دي؟ څوك چې د قرآنکريم په اړه دا غلط او ناقص تصور لري، د خپلې رأيې د اثبات لپاره څه دلايل وړاندې کوي؟ د قرآنکريم کومې برخې پيچلې او له فهم لوړ بولي؟ د دې موضوعاتو څېړل ډېر وخت او اوږده بحث ته ضرورت لري، خو هڅه به وکړو چې په مختصرو الفاظو سره پدې اړه څه ناڅه رڼا واچوو:

قرآنکريم په پوره صراحت، تأکيد او تکرار سره دا خبره کوي چې قرآني آيتونه روښانه، واضح، آسانه، د فهم وړ، له غموض او ابهام پاك او فارغ دي، فرمايي:

تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ * القصص: ٢

دا د روښانه او واضح کتاب آيتونه دي

وَلَقَدۡ يَسَّرۡنَا ٱلۡقُرۡءَانَ لِلذِّكۡرِ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ * القمر: ١٧

بې شکه چې قرآن مو د يادونې لپاره آسانه کړی؛ آيا پند اخيستونکی شته؟

دا مبارك آيت درې ځله په قرآن کې تکرار شويدی.

پداسې حال کې چې د دې کتاب نازلوونکی حکيم خدای په ډېر صراحت، وضاحت، تأکيد او تکرار سره فرمايي چې قرآن آسانه، واضح او څرګند دئ، د هر چا لپاره د فهم وړ او د هر پنداخيستونکي لپاره د پند وړ دئ، که څوك د دې الهي قضاوت او حکم په مقابل کې دا ادعا وکړي چې په قرآنکريم کې يو شمېر پيچلې او د غامضې معنی درلودونکي الفاظ او برخې هم شته چې هر چا ته د فهم وړ نه

دي، آيا دا نظر به د منلو وړ وي؟ آيا دا قضاوت د قرآني قضاوت مخالف نه دی؟! آيا د قرآن په مقابل کې بې باکي او بې حرمتي نه ده؟ الله تعالی د خپل کتاب په اړه یو څه وايي او دا خلك د دې قول مخالف بل څه، الله تعالی قرآن آسانه او د فهم وړ بولي، خو هغوی عیب ورپوری تړي، د فهم له سطحی ئې لوړ شمېري او لګیا دي د دې باطل تصور د اثبات لپاره دلایل لټوي!!

په سلګونو آیتونه پدې دلا لت کوي چې قرآنکریم واضح، روښانه او آسانه دئ،که یوازې همدا پورته ذکر شوي آیتونه هم وي نو همدا کافي وو چې مخالفت ئې نه وی شوی او داسې تصور راسره هیڅ کله نه وی پیدا شوی چې قرآني آیتونه سخت، پیچلي او له فهم لوړ دي.

الله تعالی او رسول صلی الله علیه وسلم خلك تشویقوي چې قرآنکریم ته رجوع وکړي، هغه د خپلې لارې مشال وګرځوي، بلنه ورکوي چې په دې کتاب سره له تیارو د رڼا لور ته لاره مومي، ورته وايي چې پدې کتاب سره هم ځان پېژندی شي او هم الله تعالی، هم دنیا او هم آخرت، ښه له بد، خیر له شر، ګټور له زیانمنو شیانو وربانديې بېلولی شي، دا کتاب معیار دئ، تله ده، مشال دئ، لارښود دئ، د ټولو لپاره رانازل شوی او د ټولو لپاره د فهم او درك وړ دئ. لدې وضاحت او صراحت سره سره شته داسې کسان چې د دې حقیقت په خلاف غلط تصورات لري او وايي: د قرآنکریم پر مفاهیمو پوهېدل آسانه ندی، دا د هر چا د وس خبره نده، دا کار د ټولو لپاره ممکن ندی، پدې کتاب کې پیچلي او غامض مسائل شته، هرڅوك وربانديې نشي پوهېدی او په دې ترتیب سره هغه قرآنکریم چې باید د نورو معرفي کوونکي وي په خپله د تعریف او پېژندنې بلی وسیلی ته اړ شمېرل

کېږي او د دې په ځای چي د نورو لپاره مشال او څراغ وي په خپله روښانه کوونکي ته محتاج بلل کېږي!! دا څه عجیب قضاوت!! دا څومره بې انصافه تصور!! او دا څومره ناروا او غلطه انګېرنه!!

قرآن فرمايي! كه دكوم آيت په مفهوم پوه نه شوئ،كوم آيت مشكل او سخت درته ښكاره شو نو د همدې مشكل مفهوم توضيح او بيان په نورو آيتونو كې ولټوئ، ځكه چي دا كتاب داسي دئ چي يوه برخه ئې د بلې تشريح او بيان كوي، سوالونو ته ځواب وايي، اشكالات رفع كوي او ابهامات له منځه وړي. رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي: كه داسي حديث درته راغی چي له قرآن سره ئې تناقض او توپير درلود نو په ديوال ئې ووهئ. خو دا ښاغلي وايي: زمونږ خبره د قرآنكريم په اړه معيار او ملاك ده!! خپل نظريات دومره باارزښته شمېري چي بايد قرآني مفاهيم وربانديي وتللّ شي او د قرآن په ځای د دوی تصورات مرجع او مصدر وبلل شي!!

ديني تحريكونه او اسلامي خوځښتونه تل دا عارضه او مشكل لري چي د تأسيس له لومړي پړاو وروسته ئې يوه داسي خاصه ډله رامنځته شي چي له دين ځانته دكان جوړ كړي او د خلكو د تحميق په وسيله ئې بدل كړي، په چل سره او د دېن په نامه له خلكو مال او دولت ترلاسه كوي او نه پرېږدي چي خلك د دېن په اصلي غوښتنو پوه شي، قرآنكريم د دې ستر خنډ په اړه فرمايي:

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلۡأَحۡبَارِ وَٱلرُّهۡبَانِ لَيَأۡكُلُونَ أَمۡوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلۡبَٰطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۗ ... التوبه:۳۴

اې مؤمنانو! زيات شمېر احبار او رهبان (د يهودو او نصرانيانو علماء) په ناحقه د

خلکو مالونه خوري او د الله تعالی د لاری خنډ ګرځي.

هرکله چي د الله دین دغو خلکو ته پاته شوی او دا خلك پدې توانېدلي چي له دین د خلکو د تحمیق او ناوړه ګټې ترلاسه کولو وسیله جوړه کړي، نو کریم خدای د خلکو د هدایت لپاره پیغمبران رالېږلی، ترڅو دین د دوې له انحصار آزاد کړي، د دوی له خوا جوړ شوي خرافات او په دین پوری په ناحقه لګیدلی تورونه له منځه یوسي، د خلکو پراوږو په ناحقه ایښودل شوي درانه بارونه لری کړي او د همدې مکارو او دروغجنو له خوا د خلکو په لاس پښو کې اچول شوي ځنځیرونه مات کړي، د الله تعالی او خلکو ترمنځ بې اساسه او کاذب موانع ختم کړي او خلکو ته دا وښيي چي دا د دېن دروغجن او مکار ټیکه دارن، د بندګانو او الله تر منځ واسطه ندي، الله تعالی ته د رسېدو لاره له دوی نده تېره شوې، هر بنده کولی شي له خپل رب سره مخامخ او له واسطې پرته راز او نیاز وکړي او دا ورته په ډاګه کړي چي خدای د ټولو رب دئ، هر چیر ته د هرچا دعا او فریاد اوري، هر بنده ته د غاړی تر رګ ورلنډ دئ، هغه ته د رسېدو لپاره هیڅ وسیلی ته اړتیا نشته، هیڅوك د هغه له اجازې او امر پرته د هیچا شفاعت نه شي کولی، چا ته چي الله تعالی د زیان اراده کړې وي هیڅوك خیر نشي وررسولی او چا ته ئې چه خیر غوښتی وي هیڅوك ضرر نشي ورسولی. او ټولو ته اعلانوي چي خدای ته رجوع وکړئ، یوازي د ده عبادت وکړئ او یوازي له ده مرسته وغواړئ.

الله تعالی خپل کتاب انسانانو ته رالېږلی، مخاطبین ئې ټول انسانان دي، دا د کومې ځانګړی طبقی لپاره ندی نازل شوی، دا د انسانانو د علم او فهم له سطحې سره برابر کتاب دئ. الله تعالی دا "کتاب" د خلکو د فهم سطحې ته "رانازل" کړی،

هغه ئې دومره لاندې راوستی چې د هرڅا لاس وررسېدی شي، هغه کسان چې د قرآنکریم په رابطه وايي چې دا یو پیچلی او غامض کتاب دئ هغوی یا دا غواړي چې دین په خپل انحصار او ګروت کې وساتي، ناوړه ګټه ترې وکړي او د دېن په عام کېدو کې د خپلې سوداګرۍ زیان ویني او یا دا چې له قرآن هیڅ علم نه لري، قرآن ته ئې په غور او دقت مراجعه نده کړې او د قرآن په نسبت خپل جهل ئې د قرآن د غموض لپاره دلیل ګرځولی دئ او یا دا چې د همدې تبلیغاتو تراغېزې لاندې راغلی، همدا غلطه خبره ئې په پټو سترګو منلی. دا ډله د خپل غلط تصور د اثبات لپاره دا دلیل وړاندې کوي چې: قرآنکریم دوه ډوله آیتونه لري: یو محکم او بل متشابه. محکم هغه دي چې الفاظ او مفاهیم ئې واضح، روښانه او صریح وي، هر څوك وربانديې پوهېدلی شي؛ خو متشابه هغه دي چې د قرآنکریم د حکم په اساس د تأویل وړ ندي!! دا د دوی غلط نظر او دلیل دئ خو حقیقت بیا بل څه دئ، رحمن خدای چې دا دین ئې د انساني ژوند د تنظیم لپاره رالېږلی دئ، په څرګندو او روښانه الفاظو سره ئې د انسانانو او د دوی د ملموس او ښکاره ماحول په اړه بحث او خبرې کړیدي، ښه او بد، مضر او ګټور، خیر او شر ئې د همدوی په ژبه ورته بیان کړي دي، د حقائقو د بیان لپاره ئې دا دین له آسمانه زمکې ته راکوز کړی، دومره ئې راکوز کړی او داسې ئې بیان کړی چې د انسان د فهم او ادراك له سویې سره بالکل برابر شي، حامل ئې په خپله امي دئ، په امي قوم کې مبعوث شوی، لومړي حاملان ئې په لیك لوست نه پوهېدل، د بلال حبشي، سلمان فارسي، صهیب رومي او ابوذر غفاري په څېر کسان چې نه ئې عربي سمه زده وه او نه په لیك لوست سم پوهېدل، دوی مخامخ له پیغمبر علیه السلام د قرآن

آیتونه ترلاسه کول، په مراد ئې پوهېدل، نورو ته ئې رسول او د پلي کولو لپاره ئې جهاد ته ملا تړله. متأسفانه همدا عام فهمه، آسانه او روښانه دین د وخت په تېرېدو سره د داسي کسانو په لاس کي لویدلی چي غواړي نور خلك ورباندي تحمیق کړي، دین په ځان پوري منحصروي او نورو خلکو ته وایي: دا دین یوازي زمونږ لپاره د فهم وړ دئ، نور څوك پدې دین نه شي پوهېدلی، د الله تعالی په ژبه یوازي مونږ پوهېږو، نور دا توان نه لري چي د دېن په رموزو او اسرارو پوه شي، که څوك غواړي له الله تعالی سره رابطه ونیسي نو باید زمونږ له لاری خدای ته د رسېدو کوشش وکړي، دوی د خدای استازي، د دېن ترجمانان او د خدای او بنده ترمنځ واسطه او وسیله دي!! پدې ډول بې اساسه خبرو سره هغه دین چي ډېر آسانه او عام فهم دئ، په داسي یوه دین بدل کړی چي د یوې خاصې ډلي په واك کي محدود او منحصر پاته شي، الله تعالی دین له آسمان زمکي ته رالېږلی، خو دوی ئې بېرته له زمکي آسمان ته پورته کړي، هومر لوړ چي د هیچا لاس نشي وررسېدی!! دا خلك، هغه دین چي لومړنی حامل او راوړونکي ئې امي وو، پداسي دین بدلوي چي فیلسوفان ئې په الف باء نشي پوهېدی!! هغه دین چي د انسان او طبیعت په اړه بحث کوي، پداسي څه بدلوي چي د بحث محور ئې خارق العاده کارونه او ماوراء الطبیعت توکي او پېښي وي!! د دې ډلي د غلط تفسیر له مخي د قرآنکریم ټول څرګند او صریح الفاظ په پیچلیو او غامضو مفاهیمو بدلېږي او محکم آیتونه ئې هم د انسان د فهم له دایرې وزي، که قرآنکریم له لمر، سپوږمۍ، زمکي، آسمان، غرونو، سیندونو، وریځو او باران نه خبري کوي نو د دوی په اند د دې روښانه الفاظو معنی هم هغه نده چي عام خلك ئې انګېري،

که څوك غواړي د دې الفاظو په اصلي معنی پوه شي نو باید د دوی په اصطلاح دین پوهانو ته رجوع وکړي، هغه چې د دوی له زعم او گمان سره سم د الفاظو په بطن پوهېږي، که داسي ونکړي او د کلماتو معنی بل ځای ولټوي نو حتماً به د اشتباه مرتکب شي!! دا انگېرنه او تصور چې له دین دکان جوړوي، دین د څو محدودو کسانو په انحصار کې راولي او دین د هغو کسانو د لاس آله جوړوي چې خلك پرې تحمیق کړي او د خلکو مالونه پرې وخوري، قرآنکریم دا حالت څومره ښه انځور کړی:

وَإِنَّ مِنۡهُمۡ لَفَرِيقٗا يَلۡوُۥنَ أَلۡسِنَتَهُم بِٱلۡكِتَٰبِ لِتَحۡسَبُوهُ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنۡ عِندِ ٱللَّهِ وَمَا هُوَ مِنۡ عِندِ ٱللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ * آل عمران: ۷۸

د دوی یوه ډله داسي ده چې په خپلي لیکني او کتاب خپلي ژبې داسي اړوي چې ته هغه د الله تعالی د کتاب یوه برخه وبولې، پداسي حال کې چې هغه د الله د کتاب برخه نه ده، دوی وايي: دا خبري ټولي د الله له لوري دي، پداسي حال کې چې د الله له خوا نه نه دي، په خدای پوري دروغ تړي سره له دې چې ښه پوهېږي.

گورئ چې دا مکاره او ټگماره ډله خپلي لیکني او خپلي خبري د الله تعالی کتاب ته منسوبوي، خپل غلط او مغرضانه تفسیر او تعبیر ته الهي تعبیر وايي، دوی دا غلطي قصداً او په لوی لاس کوي، ښه پوهېږي چې دا خبری نه د الله تعالی په کتاب کې شته او نه د الهي کتاب معنا هغه ده چې دوی ئې وايي. په دې آیت پسې له ذکر شوو نورو آیتونو دا په ډاگه معلومېږي چې په دې رنځ اخته

کسان یا هغه خلك دي چي له دين ناوړه ګټه پورته کول ورته په ميراث رسېدلي او يا هغه واکمنان دي چي له دين د خپل زعامت او واکمنۍ د اثبات لپاره وسيله جوړوي او دين د خلکو د غلامۍ آله ګرځوي او يا هغه کسان دي چي غواړي پيغمبرانو عليهم السلام او ديني مشرانو ته د انتساب له لاري امتيازات لاسته راوړي، همدا کسان دي چي ځيني شخصيتونه د الوهيت تر مقامه پورته کوي، د خدای شريکان ئې جوړوي، د علم غيب خاوند او د عالم په امورو کي د تصرف حق ورته ثابتوي، له دوی مرسته او پردوی توسل لازمي ګڼي او ادعا کوي چي يوازي د دوی له لاري د الله تعالى دربار ته لار موندل ممکن ده!! دوی دا ادعاګاني له دغو درنو شخصيتونو سره د محبت او هغوی ته د درناوي له امله نه کوي، بلکه له دې ئې هدف خپلي ګټې وي، غواړي په همدې سره خپل مقام اوچت کړي، ځکه دوی ځان د دغو شخصيتونو د مادي او معنوي مقام وارث ګڼي، هر کرامت چي د هغوی لپاره ثابت کړي ګټه ئې دوی ته راګرځي، له همدې د امتيازاتو د لاسته راوړلو وسيله جوړوي، قرآنکريم پدې اړه فرمايي:

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُؤْتِيَهُ ٱللَّهُ ٱلْكِتَـٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُواْ عِبَادًا لِّى مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَـٰكِن كُونُواْ رَبَّـٰنِيِّـۧنَ بِمَا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ ٱلْكِتَـٰبَ وَبِمَا كُنتُمْ تَدْرُسُونَ * وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَن تَتَّخِذُواْ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةَ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ أَرْبَابًا ۗ أَيَأْمُرُكُم بِٱلْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ * آل عمران: ۷۹- ۸۰

هيڅ انسان ته نه ښايي چي الله تعالى ورته کتاب، حکم او نبوت ورکړي او بيا هغه "لدې الهي پېرزويني وروسته" خلکو ته ووايي: له الله تعالى علاوه زما بندګان شئ! بلکه "د دې برعکس هغه ته دا ښايي چي" ووايي: د دې لپاره بايد

خدای پالونکي شی چي تاسو خو نورو ته دا کتاب ورزده کوئ او په خپله ئې لولی. او هغه تاسو ته دا امر نه کوي چي ملائکي او پیغمبران خپل اربابان ونیسئ، آیا تاسي ته د کفر امر وکړي، وروسته له هغې چي د دوی په دعوت سره په اسلام مشرف شوئ یاست؟!

له دې لاري چي دین ته کوم زیان اوښتی، هومره ستر زیان دي چي جبران ئې ګران کار دئ، همدا غلط تصور د ډېرو ژورو دیني انحرافانو سبب شویدی!! که ووایو چي له همدی لاري دین تحریف شوی، د ژوند له ساحې او صحنې وتلی، د خرافانو ښکار شوی او د مابعد الموت په دایره کې محدود پاته شوی، نو مبالغه به مو نه وي کړې.

دا تصور او عقیده چي ګواکې د قرآنکریم الفاظ بطون لري، ظاهر ئې یو او باطن ئې بل څه دئ، همدې تصور د هغه کسانو په مخ دروازه خلاصه کړیده چي غواړي خپلي خبري او غوښتني د دېن خبري او غوښتني وګرځوي، خپل بدعتونه د دېن په نامه مشهور او معروف کړي او له همدې لاري امتیازات لاسته راوړي.

د مذهب په نامه او عنوان د نویو لارو او ضوابطو ایجاد او په دین کې بدعتونه رامنځته کول او بیا همدې بدعت او نویو ایجاد شوو دودونو دستورونو ته له اصل مذهب او دین زیات ارزښت ورکول، دا داسي یو آفت دئ چي اکثراً مذهبي کړی ورباندي اخته کېږي. دا پداسي حال کې چي د دېن تقاضا او حکم دا دئ چي باید نه څه ورباندي زیات او نه څه ترې کم کړی شي، د دېن له نظره لکه څنګه چي له دین څه راکمول جرم دئ همداسي په دین له ځانه څه ور زیاتول هم نابخښونکي ګناه ده. دین نه هیڅ زیاتوني ته اړتیا لري او نه څه کمول مني،

دين مکمل او ښايسته دئ، نه خد او خال ته ضرورت لري او نه خراش او تراش ته؛ خو هغه ټګماره ډله چي له دينداری ځانته حرفه او پيشه جوړوي، په خاصو ظروفو کي راوړاندي شي او د خاصو اهدافو پخاطر د مذهب د ښايست او ښکلا تر شعار او عنوان لاندي د خلکو د راجلبولو په نيت په مذهب کي نوی لاری اختراع کړي، بيا ئې مذهب ته منسوبوي، ورپسې همدا د دېن تر پرده لاندي له ځانه جوړ شوي ضوابط ورو، ورو دومره اهميت او ارزښت پيدا کړي چي د دېن اصلي او حقيقي څېره تر سورې لاندي راولي، همدا کسان په خپلو بدعتونو سره له آسانه او عام فهمه دين څخه داسي يو مذهب جوړ کړي چي د انسان سليم فطرت ترې کرکه کوي، انساني عقل ئې نه شي منلی او د انسان د طبيعی اړتياوو مخالف او معارض واقع شي.

همدا رنځ بيا د دې سبب شي چي د تقوی او اخلاص تر پردې او شعار لاندي د دېن د اصلي روح مخالف قيود او اصول وضع شي، حلال شيان حرام وبلل شي او د انسان ديني و جايب له ټاکلی دايري ووزي، زياتونه پکي وشي او د قرآنکريم په ژبه دا دين ته منسوب شيان د خلکو لپاره د اضافي بار او درنو ځنځيرونو شکل غوره کړي.

که قرآنکريم ته رجوع وکړو نو وبه وينو چي دا د هر مسلمان داعي يوه ستره دنده او وظيفه ګڼې چي د پورته ياد شوې ستونزي او رنځ معالجه وکړي او مسلمانان په دې آفت له اخته کېدو وژغوري. قرآن وايي چي پيغمبران عليهم السلام له همدې ډول مشکلاتو سره مخ شويدي او هغوی زياتې هلې ځلې کړيدي تر څو د تحريف شوي دين او مذهب پيروان پدې قانع کړي چي د دوی

مذهبي مشران د بدعت مرتکب شويدي، هغوی له ځانه په دين کې زياتونه کړيده، حلال شيان ئې بې دليله په دوی حرام کړيدي، قرآنکريم له يوه پيغمبر عليه السلام حکايت کوي او فرمايي:

... وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ ٱلَّذِى حُرِّمَ عَلَيْكُمْ ۚ وَجِئْتُكُم بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ * آل عمران: ۵۰

او ترڅو هغه ځيني شيان درته حلال وګرځوم چې پر تاسو باندې حرام کړی شوي او ستاسې د رب له لوري مې څرګنده نښه درته راوړی، نو له خدای وويرېږئ او زما متابعت وکړئ.

همدا راز د رسول الله صلی الله عليه وسلم د وظيفې او مسئووليت په اړه قرآنکريم فرمايي چې هغه راغی تر څو له خلکو درانه بارونه کوز کړي او د خلکو په لاسونو او پښو کې لويدلي ځنځيرونه وشلوي، همدې مطلب ته په اشارې سره فرمايي:

ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِىَّ ٱلْأُمِّىَّ ٱلَّذِى يَجِدُونَهُۥ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَىٰهُمْ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَـٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ ٱلْخَبَـٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَٱلْأَغْلَـٰلَ ٱلَّتِى كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِهِۦ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُوا۟ ٱلنُّورَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ ۙ أُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ *

الاعراف: ۱۵۷

هغه کسان چې د امي رسول او پيغمبر متابعت کوي، هغه چې دوی ئې نوم په تورات او انجيل کې له ځان سره ليکلی مومي، هغه چې دوی په نېکي ګماري او له

بدي نه ئي منع کوي او پاك شيان ورته حلال او ناولي ورته حرام گرځوي او بارونه ئي د دوی له اوږو راکوزوي او هغه ځنځيرونه شلوي چي د دوی په لاسونو او پښو کي لويدلی وو، نو چا چي پر هغه ايمان راووړ، د ده مرسته ئي وکړه او د هغه نور پيروي ئي وکړه چي په ده باندي نازل شويدی، همدا کسان برلاسي او بريالي دي.

گورئ چي پيغمبر د خلکو بارونه سپکوي، ځنځيرونه شلوي، انسانان آزادوی، ټول پاك شيان "چي پخوا ئي يوه برخه ځينو ورته حرام کړي وو" حلال گرځوي او ټول ناولي شيان حرام شمېري، خلکو ته داسي نور او چراغ ورکوي چي له تيارو او خرافاتو ورباندي ووځي او د حقيقت روښانه دنيا ته لاړ شي.

د ځينو اشتباهاتو تصحيح

"دا د تأويل په اړه د يوی بلی مقالي عنوان وو چي نوموړی ورځپاڼی ته ولېږلی شوه"

د همشهري ورځپاڼی د ارديبشهت مياشتي په ٤ او ٥ نېټه زما ليکنه (د تأويل په اړه يو بل نظر) تر عنوان لاندي خپره کړه، زه ئي مننه کوم، په ځانگړې توگه له هغې تبصرې چي د مقالي په اړه ئي درلوده؛ خو د همدې مياشتی په ١١ نېټه په همدې ورځپاڼه کي زما د مقالي په اړه د لومړۍ تبصرې خلاف د يوی داسي تبصري شاهد وم چي د حيرانتيا وړ وه او دا ترې څرگنديده چي د ورځپاڼې مسئوولين زما د مقالي د خپرولو له امله ترفشار لاندي راغلي او دېته اړايستل شوي دي چي

معذرت وغواړي او د خپل ځان د تبرئې او د خپلې دغې اشتباه د جبران لپاره مناسب اقدام وکړي، خپلې مخکنۍ خبرې بېرته واخلي او د موضوع په اړه د خپلو علماوو او مراجعو آراء نشر کړي.

له همدې نېټې څه موده وروسته، په څو پرله پسې ګڼو کې د همدې موضوع په اړه د یو شمېر علماوو نظریات او مرکې خپرې شوې، "صدا و سیمای جمهوری اسلامي ایران" هم د دغې موضوع په رابطه له یوه عالِم سره مفصله مرکه درلوده، چې دا ټول مې په دقت سره تعقیب کړل او په همدې رابطه او د دې نظریاتو په حواله لاندیني ټکي وړاندي کول غواړم:

د یوې موضوع په اړه د مختلفو نظریاتو خپرول غوره اقدام دئ، حقیقت هغه وخت ښه څرګندیدلی شي چې د خپل معارض او ضد ترخوا کیښودل شي، د حق پلویان له مناقشې او له مخالفو نظریاتو وېره نه لري، بلکه دا یو ضرورت شمېري او په خلاصه ټنډه ئې اوري، دا د باطل خاصیت دئ چې په تیاره او تنهایي کې خوښ وي، د مقابلې او مناقشې توان او جرأت نه لري، حقیقت خو د مؤمن ورکه متاع ده، مؤمن د هرې خبرې د اورېدو حوصله لري، مؤمن ټولې خبرې اوري بیا ئې له منځه حق انتخابوي او هغه څه مني چې حق وي:

وَٱلَّذِينَ ٱجْتَنَبُواْ ٱلطَّٰغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ ۚ فَبَشِّرْ عِبَادِ * ٱلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُۥٓ ۚ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَىٰهُمُ ٱللَّهُ ۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمْ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ * الزمر: ۱۷- ۱۸

آیا دا نه ګورئ چې قرآنکریم حتی د هغو کسانو په ځواب کې چې ویل به ئې رسول صلی الله علیه وسلم، مجنون دئ، شیطاني القاءات ورته کېږي، ساحر،

جادوګر او کاهن دئ، د دې او دې ته ورته اباطیلو د ځواب لپاره تر ټولو غوره، معقوله او منطقي لاره اختیاروي او فرمایي:

وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ * وَلَقَدْ رَءَاهُ بِٱلْأُفُقِ ٱلْمُبِينِ * وَمَا هُوَ عَلَى ٱلْغَيْبِ بِضَنِينٍ * وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَٰنٍ رَّجِيمٍ * فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ * إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ * لِمَن شَآءَ مِنكُمْ أَن يَسْتَقِيمَ * التکویر: ٢٢- ٢٨

ستاسي ملګری لیونی ندی، په ښکاره افق کې ئې لیدلی او هغه په غیب بخل نه کوي "د کاهنانو په شان ندی چې په غیب ویلو اجره غواړي" او خبره ئې د رټل شوي شیطان خبره نده، نو چیرته ځې؟ دا خو له پند او یادوني پرته بل څه ندي، ستاسي د هر هغه چا لپاره چې غواړي په نېغه لاره روان شي.

پوهیږئ چې دا د کوم ذات ځواب دئ؟ دا د هغه قهار او مالك الملك الله ځواب دئ چې د مرګ او ژوند فیصله له ده سره ده، د رزق او روزي خزانې ورسره دي، فعال لمایرید دئ، له حق د منکرو او ګستاخو حق دښمنه خلکو په ځواب کې د دې په ځای چې له قهر او غضب کار واخلي، عذاب وربانديي نازل کړي، د نرمۍ او مهربانۍ لاره نیسي او رسول صلی الله علیه وسلم د هغوی د ملګري په توګه ورمعرفي کوي.

د تأویل په اړه چې پدغو مقالو کې څه لیکل شوي د هغوی په ځواب کې باید ووایم:

متأسفانه یو شمېر دوستان تفسیر او تأویل مترادف لفظونه شمېري؛ خو حقیقت داسي ندی، قرآنکریم د تأویل لفظ یوازي د متشابه آیتونو په اړه استعمال کړی، د قرآن له نظره د متشابهاتو د تأویل هڅه ناوړه عمل دئ، دا د

هغو کسانو کار ګڼل شوي چې رنځور زړونه لري او فتنې لټوي، د تعجب او افسوس وړ ده که د قرآن له دې صراحت سره سره د متشابهاتو تأویل، مذموم او ناوړه عمل ونه بلل شي:

... فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنْهُ ٱبْتِغَآءَ ٱلْفِتْنَةِ وَٱبْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِۦ ۗ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُ ۗ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ * آل عمران: ٧

او هغه کسان چې په زړونو کې ئې کوږوالی دئ، د همدې کوږوالي له امله په متشابهاتو پسې ځي، فتنې لټوي او د تأويل هڅه کوي، پداسي حال کې چې له الله تعالی پرته هيڅوك ئې په تأويل نه پوهېږي.

نه پوهېږم په کوم دليل دا مذموم او ناوړه عمل د پاخه علم خاوندانو ته منسوبېږي؟ پدې پوهېږو چې يو غيبي او پټ څيز له مشهود او ښکاره څيز سره له تشبيه پرته په بل څه نشو درك کولی، انسان نه د غيبي شيانو د کيفيت د ادراك توان لري او نه ئې د معرفي کولو لپاره په خپل قاموس کې خاص او ځانګړي الفاظ. قرآنکريم خپلو مخاطبينو ته د غيبي شيانو د معرفي لپاره د تشبيه فن کارولی دئ، د متشابه آيتونو په ذريعه ئې انسان ته د غيبي نړۍ په لوري د فهم لاره پرانستي ده او د غيبي شيانو ادراك ئې ترممکنه حده ورته آسانه کړی.

له غيبي شيانو چې د قرآنکريم متشابه آيتونه کوم انځور او تصوير وړاندي کوي، په هغه کې د انسان د عقلي او ذهني قدرت او ظرفيت وروستی حد مراعات شويدی، ترکومه حده چې د انسان عقل کار کولی شي، په قاموس کې ئې د دې شيانو لپاره چې کوم الفاظ موجود وو هغه ټول په کار وړل شويدي. دا د انساني

توان وروستۍ پوله ده، تر دې آخوا د مخکې تګ او مزید علم ترلاسه کولو توان او وس نه لري. قانع او په خپل حد پوه انسان همدلته توقف کوي او د وړاندې تګ هاند نه کوي، خو حریص، د ناروغ زړه او دماغ خاوند او شکاك انسان پښې له خپل بڼغر اوږدې غځوي او د وړاندې تګ سعی او هڅه کوي.

د آیت وروستۍ برخه په څرګنده توګه وايي چې د پاخه علم خاوندان د دې پر ځای چې د متشابهاتو د تأویل هڅه وکړي، توقف کوي او وايي: مونږ ایمان پرې راوړی، ټول زمونږ د رب له لوري دئ.

یو شمېر دوستان د تأویل او تفسیر تر منځ دې توپیر ته متوجه ندي او دې ته پام نه کوي چې تأویل تر متشابهاتو پورې خاص دئ، د تأویل لفظ د ټولو آیتونو لپاره ندی استعمال شوی، دوی د همدې غلط تصور له مخې د ډېرو اشتباهاتو مرتکب شویدي، هر چېرته ئې چې داسې آیتونه لیدلي چې مجمل دي، شرحې او تفصیل ته ضرورت لري، مجاز، تمثیل او استعاره پکې په کار وړل شویده، نو مخکې تر دې چې غور وکړي فوراً وايي: دا آیتونه د هر چا لپاره د فهم او پوهې وړ ندی، باید دلته له تأویل استفاده وشي!! همدا ډله بیا تأویل په دوو برخو وېشي: یو جائز تأویل او بل ناجایزتأویل، پر همدې وېش په استناد سره وايي چې دا ضروري ده چې یوه ډله علما باید د متشابهاتو په تأویل پوه وي!! څرګنده ده چې دا ډېر کمزوری تصور او بې اساسه استدلال دئ، د آیتونو تفسیر، بیان او تشریح روا او جایز عمل دئ، خو د متشابه آیتونو تأویل د قرآن د حکم په اساس ناوړه عمل دئ.

د الرسخوان في العلم په اړه باید ووایو چې تر خاصو کسانو دا مختص کول او

داسي ادعا کول چي لدې فقط اهل بيت مراد دي، صحيح خبره نده، قرآنکريم د اهل کتاب د يو شمېر علماوو لپاره همدا صيغه په کار وړی ده، هلته چي فرمايي:

﴿لَّٰكِنِ ٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلۡعِلۡمِ مِنۡهُمۡ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ يُؤۡمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبۡلِكَۚ وَٱلۡمُقِيمِينَ ٱلصَّلَوٰةَۚ وَٱلۡمُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ أُوْلَٰٓئِكَ سَنُؤۡتِيهِمۡ أَجۡرًا عَظِيمًا﴾ * النساء: ۱۶۲

لکن د دوی راسخين في العلم او مؤمنان پر هغه څه ايمان لري چي پر تا باندي نازل شوي او پر هغه څه هم چي له تانه مخکي نازل شوي، لمونځ کوونکي، زکات ورکوونکي، پر خدای او آخرت ايمان لرونکي، ډېر ژر به دوی ته ستره بدله او اجر ورکړو.

د الرسخوان في العلم صفت تر محدودو او خاصو کسانو پوري مختص کول نه يوازي له قرآنکريم سره توافق نه لري بلکه دا تصور له قرآن سره ټکر کوي.

سره لدې چي د قرآنکريم آيتونه ټول روښانه او مدلول ئې څرګند دئ، الفاظ ئې په ډېر ښکلي او ښايسته انداز کي او پداسي طريقې له يوه بل سره په يوه مزي کي پويل شوي چي هم ئې عمومي مطلب واضح وي او هم د هر لفظ ځانګړی معنی، او مخاطب ئې په ډېره آسانۍ سره درک کولی او وربانديي پوهېدلی شي. د آيتونو مفاهيم واضح او هرچاته د فهم وړ دي، که څوك په کوم آيت يا لفظ پوه نشي نو بايد مخکي وروسته آيتونو ته مراجعه وکړي تر څو د مطلوب آيت په مفهوم پوه شي. د هر لفظ صحيح او دقيقه معنی هغه وخت معلومېدلی شي چي له نورو الفاظو سره ئې رابطه په پام کي ونيول شي، همداراز د آيت دقيق تفسير

هم هغه وخت ممکن دئ چي د آیتونو سیاق او سباق ته جدي توجه وشي.

د تأویل معنی باید د ژبې د کتابونو په ځای په خپله په قرآنکریم کي و لټوو، کېدی شي په عربۍ کي د دې لفظ لپاره متعددې معناګاني راغلې وي او پدې آیت کي حتماً لدې متعددو معناګانو څخه یوازي یوه مطلوبه وي او هغه مربوطه آیت په خپله راته په ګوته کوي. که د تأویل معنی د قرآنکریم د همدې آیت په متن کي ولټوو نو دا به راته په ډاګه شي چي دلته د تأویل معنی، تفسیر او تشریح نده، بلکه دلته ئې مراد اصلي او اولني حالت ته ګرځول دي، د تشبیه له حالت ایستل او لومړني حالت ته اړول، دا د تأویل معنی ده. د مثال په توګه د دې آیت په اړه: "الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى" که ووایو چي دا آیت مونږ ته دا راښیي چي الله تعالی د هر څه مالك او واکدار دئ، زمکه او آسمان ئې تر حکم لاندي دي، که دلته پدې معنی بسنه ونکړو او ووایو چي عرش څه ته وایي؟ پرعرش د الله تعالی د استواء کیفیت څنګه دئ؟ که پدې لاره لاړ شو نو دا تأویل دئ او دا په واقع کي هغه عمل دئ چي الله تعالی ئې نه خوښوي.

مونږ که په مجاز او استعاره کي پدې مکلف یو چي د الفاظو اصلي معنی وانه خلو، نو په متشابه آیتونو کي خو هیڅ حق او اجازه نه لرو چي د لفظ اصلي معنی واخلو او دا حق نه لرو چي پر ظاهري معنی ئې حمل کړو، په قرآنکریم کي په سلګونو داسي آیتونه شته چي هیڅ عاقل ئې د الفاظو ظاهري معنی مراد نه بولي، بلکه د تفسیر او بیان لپاره ئې د آیتونو له سیاق او سباق استفاده کوي، د مثال په توګه د الله تعالی دا قول چي فرمایي:

خَتَمَ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ وَعَلَىٰ سَمۡعِهِمۡۖ وَعَلَىٰٓ أَبۡصَٰرِهِمۡ غِشَٰوَةٞۖ وَلَهُمۡ عَذَابٌ

عَظِيمٌ * البقره: ۷

الله تعالی د دوی پر زړونو او غوږونو مهر وهلی دئ او پر سترګو ئې پرده ده او د دوی لپاره لوی عذاب دئ.

پدې آیت کې د ختم او غشاوه الفاظ نه ښایي په ظاهري معنی حمل شي او مطلب یې هم د ظاهري معنی اخیستل ندي، لدې آیت مخکې یاد شوی آیت د دې الفاظو معنی څرګندوی، مخکنی آیت اعلانوي چې د کافرانو ګواښل او ایمان ته رابلل ګټه نه لري، هغوی په هیڅصورت کې حق ته غاړه نه ږدي، له عقل کار نه اخلي، نه د نورو خبره اوري او نه له حوادثو عبرت اخلي، د هغوی د ضمیر صفحه زنګ وهلې ده، وجدان ئې خیرن شویدی، د ادراك او پوهې توان او صلاحیت ئې له لاسه ورکړی.

همداراز دا آیت:

ٱهْدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلْمُسْتَقِيمَ * الفاتحه: ۵

خدایه! مونږ ته نېغه لاره راوښیه!

پدې آیت کې هم له صراط او مستقیم ظاهري معنی مراد نده، دواړه لفظونه د معنوي مفاهیمو د معرفي کولو او افادی لپاره په کار وړل شویدي، تر دې مخکې ذکر شوي آیت پدې دلالت کوي چې له صراط مستقیم مطلب یوازې د الله تعالی عبادت او یوازې له همغه د مرستې غوښتل دي.

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ * البقره: ۱۸

کاڼه، ګونګیان او ړانده دي او بېرته نه راګرځي.

دلته هم د صم، بکم او عمي له الفاظو ظاهري معنی مطلوبه او مراد نده.

وَمَن كَانَ فِي هَٰذِهِۦٓ أَعۡمَىٰ فَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ أَعۡمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلٗا * الاسراء: ٧٢

د آیت وروستی برخه دا په ډاګه کوي چې له (اعمی) مراد ړوندوالی نه بلکه نا پوهي او ګمراهي ده.

که په قرآنکریم کې د ذکر شوو استعارو په اړه دا نده روا چې ظاهري معنی ئې ترې واخیستل شي نو د متشابهاتو په اړه خو په طریقه اولی سره د ظاهري معنی اخیستل جواز نه لري.

حکیم خدای خپل کتاب (قرآنکریم) له هغه باران سره تشبیه کړی چې له آسمان نه راورېږي او هره دره، سیمه، دښته او خوړ د خپل ظرفیت په اندازه ترې خړوبېږي، هره سیمه خپله مناسبه او د خپل ظرفیت برابره برخه ترې اخلي، د لويي دښتې او ارت خوړ برخه زیاته او د واړه خوړ برخه کمه، همدا راز مخاطبین هم هر یو د خپل توان او ظرفیت په اندازه له قرآنکریم مستفید کېږي، د عالم او پوه سړي برخه زیاته او د بیسواد، نالوستي او امي برخه کمه، هر یو ترې مستفید کېږي، هیڅ یو ئې له خیر او ګټې بې برخې نه پاته کېږي، نه بیسواده د بیسوادۍ له امله ترې محروم پاته کېږي او نه عالم د خپل علم په وجه د قرآن په ټولو مفاهیمو او رموزو احاطه کولی شي، هر یو خپله برخه اخلي.

هر قول، کلام او وینا چې دا صفت ونلري هغه ناقص دئ، الهي کلام لدې عیب نه پاك دئ، هغه کلام او وینا چې ټولی او یا یوه برخه ئې یوازي د محدودو افرادو لپاره د فهم وړ وي او د نورو لپاره د ادراك وړ نه وي، هغه ناقص کلام دئ او دا جائز نده چې قرآن ته دا عیب راجع کړو. دا قرآن د حبشي بلال، فارسي

سلمان او ابو ذر غفاري لپاره د فهم وړ وو، د هغوی له سويې سره برابر وو، هر يو راغلی، له رسول الله صلی الله عليه و سلم ئې د همدې آيتونو د اورېدو له برکته ايمان راووړی، دا په داسي حال کې چي هغوی نه په صرف او نه په نحو پوهېدل، نه ئې د بلاغت علم لوستلی وو او نه ئې له فلسفې، منطق، رياضې او حکمت سره آشنائې درلوده.

که څوك سوال وکړي چي: د رسول الله صلی الله عليه وسلم امي او نالوستي قوم څنګه پدې قرآن وپوهېدل چي اوس ئې ستاسي فيلسوفان له درك او فهم عاجز دي؟ دې سوال ته ځواب لرئ؟

حتماً د دې سوال د توجيه لپاره به دا وواياست چي همدا آسانه او د هر چا لپاره د فهم وړ قرآن په خپله د مسلمانانو له خوا پداسي مشکل او غامض کتاب بدل شوي چي څوك ئې په مفهوم نشي پوهېدی، همدا مسلمانان دي چي د قرآني الفاظو لپاره ئې له ځانه ظاهر او باطن جوړ کړي او د باطن په معنی پوهېدل ئې په خاصو افرادو پوری تړلی. څرګنده ده چي دا تصور او ادعا حقيقت نه لري، که په رښتيا سره قرآني آيتونو بطن او باطن درلودای نو حتماً به رسول الله او يارانو ئې دا مونږ ته بيان کړي وو، دا باطن او يا بطن به ئې په خپله توضيح کړي وو او د هغوکسانو مخه به ئې بنده کړي وه چي اوس راځي او خپلې خبرې د آيتونو د باطني معناګانو او بطونو ترنامه لاندې پر خلکو تحميلوي، که قرآنکريم بطن درلودلی نو رسول الله صلی الله عليه وسلم به حتماً د خپل امت لپاره بيان کړی وو، په احاديثو کې به ئې وضاحت شوی وو او د هغو کسانو په مخ به ئې ټول ورونه تړلي وی کوم چي د باطن د توضيح په بهانه له اسلام ناوړه استفاده کوي!!

په احادیثو او د امامانو په څرګندونو کې هیڅ داسي موارد نشته چي د متشابهاتو په تأویل دلالت وکړي، هیڅا هم ندي ویلي چي عرش څه ډول دئ، پر عرش د الله تعالی د استواء کیفیت څنګه دئ،استواء، هروله او دې ته ورته صفات څه کیفیت لري؟!.. رسول الله صلىالله علیه وسلم، یارانو او امامانو د دې ډول صفاتو په اړه هیڅ توضیح او تشریح نده کړې، نو د دې معنی دا ده چي هغوی د متشابهاتو له تأویل ځان ساتلی او په خپل قول او عمل سره ئې په دې حقیقت اعتراف کړی چي د متشابهاتو پر تأویل له خدای پرته بل څوك نه شي پوهېدی.

باید په پام کې ولرو چي له اشخاصو سره محبت او د هغوی درناوی د دې سبب نشي چي هغوی د الوهیت مقام ته اوچت کړی شي او له دوی سره د محبت او دوی ته د عقیدت په اساس دا تصور ونکړو چي هغوی هم لکه الله تعالی په هر څه علم لري. واقعیت دا دئ چي د انسان علم د الله تعالی د علم په وړاندي د هغه څاڅکي حیثیت لري چي یوکس ئې د ګوتې په سر له لوی سمندر نه پورته کوي. انسان یوازي په هغه شیانو علم لرلی شي چي ورته ښکاره وي او یا د وحی په واسطه ورته ښودل شوی وي، انسان له ښکاره شیانو آخوا په څه ندی خبر او لدې سرې کرښې آخوا یوازي هغه شیان هغه هم په نسبي توګه پېژندلی شي چي الله تعالی د وحی پواسطه ورته معرفي کړي وي، قرآنکریم څه ښه فرمایي: قُل لَّا يَعۡلَمُ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ٱلۡغَيۡبَ إِلَّا ٱللَّهُۚ وَمَا يَشۡعُرُونَ أَيَّانَ يُبۡعَثُونَ* النمل: ٦٥

ووایه: په زمکه او آسمانونو کې له الله تعالی پرته هیڅوك په غیب نه پوهېږي او په دې هم نه پوهېږي چي کله به راژوندی کېږي.

په خواشینۍ سره باید ووایو چې ځیني کسان د "وحی" او "خبر" له لارې په غیبي شیانو پوهېدل له علم غیب سره خلط او ګډوي! د دې دوارو ترمنځ توپیر نه شي کولی، اشتباه کوي او د وحی په ذریعه له ځینو غیبي شیانو اطلاع او لدې لارې په پټو شیانو خبرتیا ته علم غیب وایي، د همدې اشتباه په وجه د علم غیب په اړه داسې څه وایي چې د قرآن له صریح او قاطع وینا سره ټکر کوي، له الله تعالی پرته بل ته د علم غیب د ثابتولو ناکامه هڅه کوي، پداسې حال کې چې قرآنکریم په پوره صراحت او قاطعیت سره وایي چې له الله تعالی پرته هیڅوك علم غیب نه لري.

مونږ د اهل سنت او تشیع معتبرو تفاسیرو ته مراجعه کړیده، پدې ټولو تفاسیرو کې مو هیڅ داسې څه ندي موندلي چې پدې دلالت وکړي چې د قرآني آیتونو پوهه تر خاصو افرادو پورې محدوده ده، هیڅ کوم مفسر داسې ندي ویلي چې پدې آیت مونږ نه پوهېږو او د دې آیت په تفسیر یوازې د پاخه علم خاوندان (الراسخون في العلم) پوهېږي.

که فرضاً دا ومنل شي چې په قرآنکریم کې رښتیا داسې آیتونه شته چې په مراد او مطلب یې یوازې محدود شمېر کسان پوهېدی شي او دا محدود کسان هم نه اوس او زمونږ په زمانه کې شته او نه به په راتلونکې زمانه کې وي او د تېرو شخصیتونو په اقوالو کې هم د دې آیتونو د مراد په اړه څه نه موندل کېږي، که دا فرضیه ومنو؛ نو له لاندنیو اشکالاتو سره به مخ شو:

دا له الهي حکمت سره تطابق او سمون نه لري. د قرآني آیتونو په اړه دا ذهنیت چې ټول یا ځیني ئې د بشر له فهم لوړ دئ، پدې معنا ده چې حکیم

خدای د انسان د لارښوونې لپاره داسې څه هم رالیږلي چې انسان وربانديې نه پوهېږي!! مګر ممکن ده چې حکيم ذات داسې کار وکړي؟!

پدې سره مو په قرآنکريم باندې دا تور او اتهام لګولی چې (نعوذ بالله من ذلك) په هغه کې ځينې مطالب مبهم، مهمل او غير قابل استفاده دي، چې مخاطب وربانديې نه پوهېږي او خاصه ګټه ترې نشي اخيستی!! دا په ښکاره د قرآن هتك حرمت دئ!! حقيقت دا دئ چې په قرآنکريم کې نه مبهم لفظ شته او نه بې معنی او بې ګټې کلمه، نه څه پکې زيات دي او نه څه کم، قرآن له اوله تر آخره حق دئ او د باطل لپاره پکې هيڅ ځای نشته.

قاطعيت او تسامح

اما د جزم او قاطعيت په اړه چې ځينې ئې نفی کوي او په ځای ئې د تساهل او تسامح سپارښتنه کوي او ځينې نور تر دې مخکې ځي او وايي: حق څو مخونه او متعددې جلوې لري، هرڅوك له خاصې زاويې حق ته ګوري او ځانګړی انتباه ترې اخلي، د دوی په اند نه ښائي څوك له حق د يوې خاصې انګېرنې په اساس محکوم شي او اعتراض پرې وشي؛ ځکه دا نده معلومه چې کوم تعبير او انتباه حق ته نږدې، له نورو قوي او صحيح ده او حقيقت ئې تر نورو ښه انځور کړي، دوی وايي: ټول انتباهات او انګېرنې نسبي وي، له حق مختلف تعبيرونه او د هغه په

اړه متعدد نظريات بايد نسبي وبلل شي او له همدې زاويې وڅېړل شي، لازمه نده دکوم مذهب او نظريې په اړه له تعصب کار واخيستل شي، حق بايد يوازي په يوه مذهب کې منحصر نه کړی شي، په کار ده پدې اړه قاطعيت او پرېکنده حکم يوی خوا ته کيښودل شي!!

پدې اړه بايد ووايو: د "جزم گرائی" اصطلاح په ايران کې راپيداشوې ده، دا د نوي ايراني فرهنگ برخه ده چي د مذهبي پلورليزم (تعدد) د جواز او عدم جواز په اړه له بحثونو او مناقشو زېږيدلې او د مطبوعاتو بازار ته ورانديي شوي، متأسفانه ځيني کسان دا اصطلاح هر چيرته او ډېر بيځايه کاروي او له قاطعيت انکار او د جازم اعتقاد نفي حتی په مهمو اعتقادي مسائلو کې هم ضروري گڼي، هر ځای او هرچيرته ئې نفی کوي!!

د قاطعيت او جازم حکم له مخالفينو سوال کوو: که مونږ ستاسي نظر ومنو، له قاطعيت او جزم نه لاس په سر شو، نو په ځای ئې کوم مسلك خپل کړو، گمان، حدس او تخمين؟! آيا په اعتقادي مسائلو کي هم قاطعيت پرېږدو او د گمان لاره ونيسو؟!

مونږ خو پدې باور لرو چي حق تل يو وي، تعدد او څووالی نه قبلوي، د حق ښي او کيڼ اړخ ته له ضلال او باطل پرته بل څه نه وي،

فَمَاذَا بَعۡدَ ٱلۡحَقِّ إِلَّا ٱلضَّلَٰلُ

نو له حق وروسته به له ضلال پرته بل څه وي؟

حق د هغی نېغي لاري په شان دئ چي يوې او بلي خوا ته ئې ديوالونه وي،

ښې او کینې خوا ته ئې ورونه وي چې هر يو ئې د باطل په لور پرانستل شوی وي. د حق په اړه عقيده او باور بايد داسې قاطع وي لکه دوه جمع دوه مساوي ځلور، دلته له ځلورو پرته بل هر عدد غلط دئ او که وويل شي ان شاء الله دوه جمع دوه ځلور کېږي، نو دا هم يوه غلطي ده، ځکه دلته ان شاء الله بې ځايه کارول شوی، قرآن امر کوي ان شاء الله هغه وخت وکاروئ کله چې غواړئ په راتلونکي وخت کې کوم کار ترسره کړئ او په کومې وعدې وفا وکړئ. پداسې ځايونو کې لکه روغ اوسې ان شاءالله، خدای دې برکت درکړي ان شاءالله، داسې وشول ان شاءالله، داسې ئې وکړل ان شاءالله، پدې مواردو کې دا لفظ غلط او بې ځايه استعمال شويدی، که ووايي ۲+۲=٤ والله اعلم بالصواب، نو بيا دې هم اشتباه کړيده او دا جمله دې بې ځايه استعمال کړيده، دا جمله هغه وخت بايد وکارول شي چې خبره غير يقيني او په گمان مبني وي. کله چې قرآنکريم تلاوت کوې نو بايد هره کلمه ئې وروستۍ خبره وشمېرې او پدې باور ولرې چې پدې الفاظو کې د شك، ترديد، گمان او ظن لپاره ځای نشته، دلته قاطع اوسه، په جزم خبره وکړه، غوڅ او پرېکنده نظر ولره، د دې پروا مه لره چې ايراني پلورليستان به دې په جزم پالنه تورن کړي!! د تأسف ځای دئ چې د پلورليزم کلمه هم لکه د جزم پالني او قاطعيت په شان د "عوامو" په لاس کې پريوتې او مظلومه واقع شوې ده، پلورليزم يعني دا چې ټولنه دې د بېلابېلو آراوو د تجلی او تبارز ډگر وي او د باورونو او افکارو تعدد دې ومنلی شي، که دا لفظ پدې معنی واخيستل شي چې په يوه ټولنه کې دې د مختلفو او متعددو آراوو او نظرياتو تبارز ته اجازه ورکړی شي، بايد يوه ډله خپل نظر په زور سره پر نورو تحميل نه کړي او د مختلفو مذاهبو پيروان بايد

يو بل وزغمي، نو پدې صورت کې د پلورليزم په اړه دې تعبير کې څه اشکال نشته؛ خو که لدې لفظ دا مفهوم واخيستل شي چي حق يو نه بلکه متعدد اشکال لري، حق د توزيع وړ دئ، هيڅ دين مطلقاً حق ندی او هيڅ مذهب مطلقاً باطل ندی، حق او باطل نسبي دي، د هيڅ دين پلويان حق نه لري د نورو اديانو پر پلويانو اعتراض وکړي او لاره ئې ناسمه وګڼي، نه دي له يوه بل سره مناقشه او مباحثه وي او نه ټکر او تصادم، هرڅوك دي خپلي خوښي او خپلي مخي ته پرېښودی شي او د هر چا مذهب او مسلك دې روغ او محترم وګڼلي شي، نو د پلورليزم دا تعبير نه سم دئ او نه د منلو. د پلورليزم صحيح تعبير دا دئ چي: پرېږده مختلف عقايد او نظريات راڅرګند شي، ميدان ته راووځي، اعتقادات او تصورات رابرسيره شي، د يوه بل په وړاندي ودرېږي، تر څو حق ښکاره او راڅرګند شي او باطل افشاء او رسوا شي او له مخ ئې غولونکي پردې راپريوځي.

زمونږ باور دا دئ چي حقيقت هغه وخت ښه څرګنديدای شي چي د خپل ضد او نقيض خوا ته کېښودل شي، له هغه سره پرتله او مقايسه شي، د حق پلويان له مناقشاتو او د نظرياتو له اظهار وېره نه لري، بلکه هغوی دا عمل ضروري شمېري او په خلاصه ټنډه هرکلی ورته وايي، دا د باطل خاصيت دئ چي "يوازي" او په "تيارو" کې خوښ وي او حريف سره له مخامخ کېدو او له مناقشې او مقابلې وېره لري، حقيقت د مؤمن ورکه متاع ده، مؤمن د هرې خبري د اورېدلو حوصله لري، هره خبره په پوره زغم او پراخه سينه اورېدلی شي، خبري ټولي اوري خو يوازي حق مني او حق خبره قبلوي

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ

مگر نه گوري چي قرآنکریم په اعتقادي مسائلو کې د بحث په وخت د نرمۍ امر کوي، د قهر او غصې اسلوب نفی کوي او فرمايي چي نباید حق دين په جبر او زور سره په نورو وتپل شي، فرمايي:

لَا إِكْرَاهَ فِى الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنْ الغَيّ فَمَنْ يَكْفُرْ لَآ إِكْرَاهَ فِى ٱلدِّينِۖ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَيِّۚ فَمَن يَكْفُرْ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَاۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ * البقره: ۲۵۶

په دين کې اکراه نشته، "په دين سره" هدایت له ضلالت څرګند شوي، نو څوك چي پر طاغوت کافر شو او په خدای ئې ایمان راووړ، هغه پداسي کړۍ منګولې لګولې دي چي شلېدل ئې نشته او الله تعالی اورېدونکی پوه ذات دئ.

راشئ لږ دې ته ځیر شو چي قرآنکریم د هغو کسانو په ځواب کې له کوم اسلوب کار اخیستی چي له الله او آخرت ئې انکار کولو، جنت او دوزخ ئې نه منلو، رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ئې د مجنون او ساحر خطاب کولو او قرآن دا د الله کتاب ئې اساطیر الاولین ګڼلو؟ د دوی د سپکو سپورو خبرو او ناروا تبلیغاتو په ځواب کې د شدید او قهرجن عکس العمل توصیه کوي که د معقول استدلال، په سړه سینه د مخاطب د قانع کولو او پوښتنو ته ئې د مقنع دلایلو په وړاندي کولو ټینګار کوي؟ د التکویر د مبارکې سورې لاندیني آیتونه د دې پوره وضاحت کوي:

وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ * وَلَقَدْ رَءَاهُ بِٱلْأُفُقِ ٱلْمُبِينِ * وَمَا هُوَ عَلَى ٱلْغَيْبِ بِضَنِينٍ * وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَٰنٍ رَّجِيمٍ * فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ * إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ * لِمَن شَآءَ مِنكُمْ أَن يَسْتَقِيمَ * التکویر: ۲۲- ۲۸

ستاسي ملگری مجنون ندی، په څرگند افق کې ئې هغه لیدلی او هغه پر غیب بخیل ندی او خبری ئې د رټل شوي شیطان خبری ندی، نو چیرته ځئ؟ دا خو عالمیانو ته له پند او یادوني پرته بل څه ندی، د تاسو هغه چا ته چې غواړي په سمه لاره روان شي.

پوهېږئ چې د دې اسلوب د غوره کولو توصیه د چا لخوا شوې؟ او دا په پېرزویني او زړه سوي ولاړ ځواب د چا له خوا ورکړي شوی؟ دا د قهار او مالك الملك خدای له لوري، د هغه خدای له خوا چې د مرگ او ژوند فیصلې ورسره دي، د رزق او روزي د ټولو خزانو مالك او واکدار دئ، هر څه چې وغواړي، کولی ئې شي، دا د هغه لوی او عظیم خدای ځواب دئ، هغو ذلیلو او پوچ خولو کفارو ته چې حق نه مني، له حق سره دښمني کوي، خدای او رسول نه مني، د همدې کفارو او حق دښمنه افرادو په ځواب کې د دې پر ځای چې له خپل قهر او غضب نه کار واخلي او خپل عذاب وربانديې نازل کړي، برعکس له ډېري نرمۍ او مهربانۍ کار اخلي، په ډېره مهربانۍ سره ځواب ورکوي او رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی ملگری شمېري!!

کوم مذهب حق دئ؟

که څوك له مونږ سوال وکړي چي له اسلامي مذاهبو کوم يو حق او له نورو غوره دئ؟

په ځواب کي ورته وايو: هغه مذهب حق او غوره دئ چي د لاندي اساسي خبرو په اړه تر نورو مخکي وي:

په الله تعالی ايمان او په الوهيت او ربوبيت کي د شرك نفی.

په آخرت او له مرگ وروسته ژوند باندي ايمان.

په رسولانو عليهم السلام باندي ايمان او پدې چي محمد عليه السلام وروستی پيغمبر دئ.

په کتابونو ايمان او پدې چي قرآنکريم د ټولو آسماني کتابونو وروستی او له ټولو غوره او جامع کتاب دئ.

په ملائکو او قضاء او قدر باندي ايمان.

کېدی شي ووايي: ټول اسلامي مذاهب په دې اصولو ايمان لري، ستاسي ځواب مجمل دئ، غواړو تر ټولو غوره مذهب په ښه او دقيقه توگه وپېژنو!!

وايو: که دا خبره د ټولو اسلامي مذاهبو په رابطه رښتيا وي او صدق پرې وکړي، نو بيا خو ټول حق دي او تر ټولو غوره ئې هغه مذهب دئ چي قرآنکريم او احاديث ئې د خپلي اعتقادي او فقهي مبانيو اصل او مبنی گرځولی وي او پدې

ټینگار کوي چي ټول اختلافات باید الله او د ده رسول ته راجع شي او د الله کتاب او د پیغمبر سنت باید د هرڅه لپاره وروستي معیار او ملاك ومنلی شي. او خلکو ته په صریح الفاظو وایي: که زمونږ کوم قول مو د الله تعالی او رسول الله له قول مخالف وموندو، نو زمونږ قول په دیوال ووهئ.

بې له شکه چي پدې به هم قانع نشي او تر دې به د لازیات څرګند او واضح ځواب انتظار کوي، ځکه دوی له مذهبي اختلافاتو او د دې اختلافاتو له بدو نتائجو، چي امت ئې ټوټې ټوټې کړ، د دښمن په وړاندي ئې تضعیف کړ، په داخلي نښتو او شخړو ئې مبتلا کړ، د نړۍ د قیادت او مشرتابه له هغه پروني لوړ مقام ئې محروم او له ذلت سره ئې مخامخ کړ، دوی لدې حالت ستومانه شوي او د دې اختلافاتو لپاره د حل لار لټوي.

مونږ ورته وایو: د مذاهبو او دیني مشرانو تر منځ د رأیې اختلافات یو مشروع، معقول او په تحقیق ولاړ اختلاف وو، هغه مخور علماء چي مونږ ئې په نظریاتو استدلول کوو، هغوی یو بل ندي تکفیر کړي، بلکه هر یوه د بل رائې ته احترام درلود، اکثراً ئې اختلاف په فرعي مسائلو کي وو، نه په اصولو کي، په دې فرعي امورو کي د کمزورې او ناسمې رأي په متابعت سره څوك د اسلام له دائرې څخه نه وځي. تر څو پوري چي زمونږ مشرانو سلفو د حق پېژندلو پخاطر قرآن او احادیثو ته رجوع کوله، پدې اړه ئې څېړني کولې، یو له بل سره ئې مناقشې کولې او د خپلو اختلافاتو او نظریاتو د تللو لپاره ئې قرآن او حدیث معیار بالو، نو یوه بل ته ئې احترام درلود، حق ته ئې غاړه ایښودله، یو بل ته ئې تنازل کاوو، هر نظر به چي حق وو هغه به ټولو منو، هیڅ یوه به د خپل نظر لپاره تعصب نه

کاوو، ټولو دا منلی وه چه قرآن او احادیث اصلي معیار او تر ټولو لوړه مرجع ده، نو پدې توانیدل چي ډېري پیچلي قضایا په آسانۍ حل کړي، ژر په خپلو کي توافق وکړي، د اصوب او ترټولو غوره رأي په وړاندي له خپلي رأي تېر شي او د خاصې رأي په اړه تعصب ونکړي.

خو کله چي مذهب د سیاست په خدمت کي ولوید او فکري اختلافات په سیاسي اختلافاتو بدل شول، نو هرې ډلي د خپل موقعیت او دریځ د اثبات او د مقابل لوري د کړنلاري او دریځ د غلط ثابتولو لپاره ئې له مذهبي توجیهاتو کار واخیست، هرې ډلي هڅه کوله حق یوازي تر ځان پوري محدود او په خپلي تګلاري او مذهب کي منحصر کړي او نور ټول د حق له دایرې دباندي وګڼي او له نورو سره جنګ او مقابلې ته مذهبي رنګ ورکړي او په نورو د تېري لپاره مذهبي توجیه او جواز وړاندي کړي.

آیا لدې خبر نه یاست چي امام ابو حنیفه (رح) له امام جعفر صادق زده کړه کړیده او له ده وروسته امامانو بیا هغه خپل استاد شمېري؟ امام ابو حنیفه د هغو کسانو په اړه چي لده سره د رأي اختلاف لري وایي: مونږ هغه کسان نه تکفیروو چي قبله ئې له مونږ سره یوه ده.

آیا نه وینئ چي علي رضي الله عنه له ابوبکر، عمر او عثمان رضي الله عنهم سره بیعت کوي، په لمانځه کي پدوی پسي اقتدا کوي او له هر یوه سره تر پایه د مشاور په حیث کار کوي او په هغه ورځ چي باغیان د عثمان رضي الله عنه په کور حمله کوي، علي رضي الله عنه خپلو زامنو حسن او حسین رضي الله عنهما ته امر کوي چي لاړ شي او دواړه په خپلو تورو سره له عثمان رضي الله عنه دفاع

وکړي، د باغیانو په مقابل کې د هغه مرسته وکړي او د کور په وره کې ئې د مسلح محافظ دنده ترسره کړي.

که مونږ د دې لویو امامانو پلویان او په مذهبي چارو کې د دوی تقلید کوو او غواړو د دوی په پل گام کېږدو نو ولي او په کوم دلیل په خپل مسلمان ورور په فرعي مسائلو کې د رأیې د اختلاف له امله د کفر ټاپه وهو؟ څه راباندې شوي چې د تعصب په رنځ اخته شوي یو؟ او ولي دومره په دښمنۍ کې لویدلي یو چې له مسلمان سره جنگ له کفارو او مشرکینو سره تر جنگ د زیات اجر مستحق گڼو؟! آیا کوم امام او مذهبي مشر د دا ډول تعصب او ناروا دښمنۍ د جواز حکم کړی؟!

احتمال لري پوښتنه وشي چې که داسې ده نو په صدر اسلام کې د مسلمانو تر منځ د جگړو لپاره څه نوجیه وړاندې کولی شئ؟

وایو: مونږ پدې اړه همغه څه وایو چې قرآنکریم ویلي:

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ* البقره: ۴۱

دا یو امت وو چې تېر شو، د هغوی لپاره د هغوی د کړو جزا ده او تاسو ته د خپل عمل نتیجه او له تاسو د دوی د عمل په اړه پوښتنه نه کېږي.

مونږ د هغوی د اعمالو په اړه نه پوښتل کېږو، له مونږ د خپلو عملونو سوال کېږي. دا دئ د پخوانیو مؤمنانو په اړه زمونږ نظر، مونږ د هغوی نېکي بیانوو او نور دې ته رابولو چې په ښیگڼه او خیر کې د هغوی په لاره لاړ شي، د هغوی

تقلید وکړي او د هغوی د اشتباهاتو او غلطیو د بخښني دعا ورته کوو.

دا مهمه او ضروري نده چي د هغوی د اختلافاتو په اړه څېړنه وکړو، د اختلافاتو عوامل ئې وپېژنو، په حقیقت ئې ځان پوه کړو او بیا حکم صادر کړو او د هغوی اختلافات د مسلمانانو تر منځ د اختلاف او بېلتون سبب وگرځوو!! اصلي او ضروري مسئله دا ده چي امت له تعصباتو وژغورو، له مذهبي تعصباتو نجات ورکړو او ټول په یوه لیکه کي راټول کړو.

څومره د افسوس خبره ده چي یو مسلمان بل هغه مسلمان تکفیروي، د فرعي مسائلو په سر د رأيِ د اختلاف له امله خپل هغه ورور تکفیروي چي په الله تعالی، رسول (ص)، قرآن، آخرت، ملائکو، قضاء او قدر ایمان لري، د همده قبلي ته لمونځ کوي، د همده په شان رکوع او سجده کوي، ډېر د افسوس ځای دئ چي د ډېرو وړو امورو لکه په لمانځه کي د لاسونو د بندولو او نه بندولو، پورته کولو او نه پورته کولو له امله یو پر بل د کفر ټاپې ولگوي.

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي:

قولوا لا اله الا الله تفلحوا. رواه احمد

لا اله الا الله ووائی چي نجات ومومئ او بریالي شئ.

دا د پیغمبر علیه السلام لاره او حکم او دا د مسلمانانو تنگ نظري او جاهلانه دریځ!! راځئ خپل اعمال د اصحابو رضي الله عنهم د اعمالو سره پرتله کړو، ته به وائې چي علي رضي الله عنه له ابوبکر او عمر او عثمان رضي الله عنهم سره اختلاف درلود خو عمر رضي الله عنه فرمایي: که علي رضي الله عنه او د هغه

مشورې نه وی نو عمر رضي الله عنه به هلاك شوی وی.

آیا علي رضي الله عنه تر دوو لسیزو زیات د ابوبکر، عمر او عثمان رضي الله عنهم خلافت ته غاړه نه وه ایښې؟ په هر یوه پسې ئې په لمانځه کې اقتدا نه کوله؟ آیا له ټولو سره ئې بیعت نه وو کړی؟ او له هر یوه سره ئې مرسته او ملګرتیا نه کوله؟

که دا ومنو چې علي رضي الله عنه له دریو نورو یارانو سره اختلاف درلود؛ خو اختلاف ئې پټ ساتلی وو، نو آیا له ده سره د محبت او د ده د متابعت تقاضا دا نه ده چې مونږ هم خپل قهر پټ وساتو، له صبر او زغم کار واخلو، خپل مخالفت علني او ښکاره نه کړو، یو د بل په خلاف له اقداماتو ځان وساتو، د کفر فتواوی صادرې نه کړو؟!

اهل سنت په داخلي جګړو کې د علي رضي الله عنه عمل د همدې (داخلي اختلافاتو) برخي په فقهي امورو او احکامو کې د اصل په توګه منلی دئ او په هغه حدیث استناد کوي چې له ده څخه روایت شوی دئ، علي رضي الله عنه د جمل په جګړه کې اعلانوي:

د جنګ له ډګر تښتیدلي خلك مه تعقیبوئ، بندیان مه وژنئ او پر ټپیانو حمله مه کوئ، چا چې وسله کیښوده هغه ته پناه ورکړئ، د خلکو کورونو ته مه ننوزئ، د ښځو حرمت ته درناوی وکړئ، ښځو ته لاسونه مه اوږدوئ، حتی که ښکنځلې درته وکړي هم، یو شمېر جنګیالانو وویل: دښمنان اود هغوی ښځی او اولادونه باید غلامان ونیول شي، علي رضي الله عنه ورته په قهر شو اوئې فرمایل: له تاسي کوم یو دا جرأت کولی او دا منلی شي چې ام المؤمنین عایشه رضي الله

عنها ئي په برخه ورسېږي؟!!

هغه شخص هيڅ لوی او مهم شخص ندی چي د اصحابو رضي الله عنهم اختلافات لوی کړي او د مسلمانانو د افتراق او بېلتون وسيله ترې جوړه کړي، لوی او عاقل شخص هغه دئ چي د مسلمانانو تر منځ د وحدت او يووالي لاري ولټوي، د امت په نفاق او شقاق اوښکي تويي کړي او مسلمانانو ته بلنه ورکړي چي سره يو شي او ورته ووايي چي تاسي وروڼه ياستئ، تاسو د يوه جسد حيثيت لرئ، د يوه خدای بندګان، د يوه رسول او يوه کتاب پيروان او د يوې قبلې خاوندان ياستئ، اختلافات يوې خوا ته پرېږدئ، تعصب لري وغورځوئ، سره يو شئ، يو د بل خوا ته ودرېږئ، يو ځای لمونځ ادا کړئ، يو په بل پسې اقتداء وکړئ، پروا نه کوي که يو لاس تړلی او بل خلاص لاسونه په لمانځه ودرېږي، ټول خپل قوت د دښمن خوا ته متوجه کړئ او په يوه غږ د حق دښمنه عناصرو مقابله وکړئ.

رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايي:

لَا تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا. وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا.

ترهغې به جنت ته داخل نشئ چي ايمان مو نه وي راوړئ او تر هغې به مؤمنان نشئ تر څو مو چي يو له بل سره مينه او محبت نه وي کړئ.

قرآنکريم فرمايي:

مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ ٱللَّهِ ۚ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ ۖ ....الفتح: ٢٩

محمد چي د الله رسول دئ او هغه کسان چي له ده سره دي پر کافرانو شديد او په خپل منځ کي رحم کوونکي دي.

یوه ورځ د افغانانو په یوې غونډه کې یوه عالم د خپلو خبرو په پای کې د دعا لاسونه پورته کړل او په ډېر سوز او انهماك سره ئې وویل: خدایه! په خپل عظمت او جلال سره د هغو کسانو لاسونه او قلمونه مات کړه چې د مسلمانانو ترمنځ د اختلافاتو باعث کېږي!! د غونډې په پای کې د ماښام د لمانځه وخت شو، ومې کتل چې ځیني یوې خوا ته یو ځای شول او په لمانځه ودرېدل او ځیني بلې خوا ته سره غونډ شول او بېل ئې لمونځ وکړ، کله چې هغه عالم دعا کوله وېرېدم چې هسې نه همدا اوس ډېر لاسونه او قلمونه مات نشي؛ خو له دعا لږ وروسته مې ولیدل چې سره بېل شول او حتی د لمانځه لپاره هم سره یوځای نشول!! الله تعالی دې پر مونږ رحم وکړي، له دې دردونکي حالت دې مسلمانان وژغوري او دا توان او جسارت دې ورپه برخه کړي چې د مسلمانانو تر منځ د بېلتون ټول دیوالونه ونړوي، د تعصب پردې څېرې کړي، په لمانځه، جهاد او سیاست کې سره یو شو او له شخص پالنې خدای پالنې، له مذهب پالنې دین پالنې، له فروعاتو اصولو ته، له مسلمانانو سره له دښمنۍ د اسلام له دښمنانو سره دښمنۍ ته لاړ شو.

د مذهبي اختلافاتو اور ته یا دښمنان لمن وهي او یا بدغرضه او سوء علماء.

مونږ دوه ډوله عالمان لرو: یوه ډله مؤمن او حق پالونکي چې تل د حق په لټه کې وي، د حق خبره کوي او د ټولې دنیا د مخالفت پروا نه کوي، دوهمه ډله هغه عالمان دي چې د خلکو خوښي لټوي که څه هم د الله تعالی د قهر او ناخوښۍ په بیه وي، گمان کوي چې انسانان روزې ورکوي او د دې لپاره چې معامله ئې خرابه نشي، د خلکو د سلیقې خلاف خبري نه کوي، د خلکو په منځ کې د خورو او مروجو خرافاتو په خلاف غږ نه اوچتوي، څه چې خلکو غوره کړي وي دوی همغه

ورته توجیه کوي، حق پټوي او د خلکو ناروا غوښتني تائیدوی او د اثبات لپاره ئې مذهبي دلایل او توجیهات وړاندي کوي!! د امت زیاتره مشکلات او غمونه د همدې ډلي علماوو له لاسه راولاړ شویدي.

زه دا نه وایم چي مذهب پرېږده، بلکه دا وایم چي حق یوازي په خپل مذهب پوري محدود او منحصر مه شمېره، د فرعي اختلاف له امله پر نورو د کفر ټاپې مه وهه، تعصب مه کوه، د مسلمانانو د وحدت او یووالي هڅې کوه او هر مسلمان خپل ورور وشمېره.

د مذهبي اختلافاتو د له مینځه وړلو او د مسلمانانو تر منځ د یووالي په لار کې تر ټولو مهم گام دادی چي: ټول دې ته راوبولو چي قرآنکریم د ټولو اختلافاتو د حل او فصل یوازینۍ مرجع ومني، قرآنکریم د مسلمانانو د وحدت راز او د ټولو مناقشاتو او اختلافاتو د حل معیار وشمېري، لکه څرنگه چي قرآن حکم کوي هر وخت او په هره مسئله کې چي اختلاف پیدا کېږي باید قرآن ته مراجعه وشي او د قرآنکریم فیصله وروستۍ فیصله وشمېرو او عمل ورباندي وکړو. قرآنکریم زمونږ د هر مشکل د حل لپاره لارښووني لري، زمونږ هرې پوښتني ته بشپړ ځواب راکوي، مونږ ایمان ورباندي لرو باید فیصلې ئې هم ومنو.

شایدپوښتنه وشي چي له قرآنکریم د لري والي له امله مسلمانان داسي حالت ته رسېدلي چي اوس همدا قرآن چي باید د وحدت رمز او د فیصلو معیار وي، د اختلاف سبب جوړ شوی، هرڅوك او هره ډله بېل او ځانگړی تعبیر ترې لري او د همدې قرآني آیتونو د تفسیر په اړه اختلافات د فقهي او فکري اختلافاتو عامل او سبب جوړشوي!!

هو، دا یو تریخ واقعیت دئ، باید د دې رنځ علاج ولټول شي، فکر کوم دا رنځ او مشکل داسي حلولی شو چي: اسلامي نهضتونه یا کوم اسلامي هیواد ابتکار وکړي او په قرآنکریم، تفسیر او حدیث پوه غښتلي عالمان راغونډ کړي، له ټولو اسلامي گوندونو او مذهبي ډلو غوښتنه وکړي چي مشهور او متقي علماء ورمعرفي کړي، بیا دا علماء د علمي څیړنو په رڼا کي او له ټولو معتبرو تفاسیرو په استفادې سره، د قرآنکریم یو جامع تفسیر تهیه او تدوین کړي او همدا تفسیر د ټولو مسلمانانو او ټولو مذاهبو د پلویانو لپاره یوازنی د اعتبار وړ تفسیر اعلان شي او په کافي اندازه نسخې ئې خپرې او چاپ شي، پخوانیو مفسرینو ته له زیات احترام او درناوي سره سره ټول پخواني تفسیرونه یوې خواته غونډ شي او نور ئې د چاپ اجازه ورنکړل شي، لکه څرنگه چي عثمان رضي الله عنه د اختلافاتو د مخنیوی په خاطر د قرآنکریم متعددې نسخې راغونډې کړې، یوه نسخه ئې ترې انتخاب کړه او نورې ئې یوې خوا ته کړې، همداسي یو کار باید د تفاسیرو په اړه هم تر سره شي.

د علماوو همدا ټولنه په دې هم باید توافق وکړي چي نور باید هیڅوك هم په ځانگړې او شخصي توگه د قرآنکریم تفسیر ونکړي، تفسیر او په تفسیر کي تجدید او له سره کتنه باید د همدې ټولني وظیفه وبلل شي. د تفاسیرو له یووالي وروسته د ټولو مذاهبو منل شوي او ثقه روایات باید د همدې تفسیر په رڼا کي وڅیړل شي او همدا مشترك تفسیر معیار وبلل شي، هر رأي او روایت چي له دې تفسیر سره سمون ونلري، هغه باید یوې خواته شي او له اعتبار ولوېږي. او پدې ترتیب ټول هغه کمزوري، ضعیف او موضوعي روایات حذف شي چي د

مسلمانانو اکثر اختلافات ترې راولاړ شوي، ټول روایات باید د قرآن په رڼا کې چاڼ شي.

دا کار نه یوازې د مسلمانانو ترمنځ اختلافات له مینځه وړي، ټول د وحدت په مزې ترې، بلکه په ټوله اسلامي نړۍ کې د ټولنیز، سیاسي او اقتصادي نظامونو د یووالي عوامل هم برابروي.

نن ورځ د اسلامي امت په منځ کې د متعددو مذهبي ډلو د موجودیت ترڅنګ له هندوېزم، بودایزم، اور لمانځونکو او بت لمانځونکو متأثري ډلې هم وینو، همداراز اسلامي نړۍ په سیاسي، اقتصادي او اجتماعي ډګرونو کې هم د تشتت او تعدد ښکار ده او په اسلامي دنیا کې مختلف او متناقض نظامونه رائج دي چې زیاتره ئې حتی د اسلام سره ځرګند تضاد لري.

هر زړه سواند محلل چې د امت له مشکلاتو خبر دئ پدې باور لري چې: د دې اختلافاتو اصلي عامل د واحد تعلیمي نظام او نصاب نشتوالي او د اسلامي اصولو په اړه د نظریاتو اختلاف دئ. د تفسیر په اړه د نظریاتو د توحید او د یوه جامع، شامل او منل شوي تفسیر د تدوین له لارې کولی شو دا بېلتون او اختلاف ختم کړو او امت له خطرناکو عواقبو وژغورو.

اسلامي امت داسې اتلانو ته سترګې په لار دئ چې له دې بدې ورځې، ذلت او خوارۍ د نجات لپاره قیام وکړي او د مسلمانانو د تېر برم د اعادې لپاره میدان ته شي، د امت د وحدت او یووالي لارې ولټوي او دا خوار امت بېرته د تېر برم لوړې څوکې ته اوچت کړي.

دوهم فصل

زمونږ عقیده

سریزه

الحمدلله وکفی وسلام علی عباده الذین اصطفی و بعد:

په افغانستان کې اسلامي جهاد د امت د ویښتابه او د جهاد د فریضې د احیا سبب شو، له امت ئې د حقارت، کمزورۍ، ذلت او خوارۍ احساس لرې کړ او په ځای ئې د عزت، قوت، سرلوړۍ او عظمت احساس ورکړ، له امت سره ئې د روښانه مستقبل او تېر برم د بېرته لاسته راوړلو هیلې راپیدا کړې. د اسلام دښمنان چې په مستقیمه یا غیرمستقیمه توګه د امت پر برخلیك مسلط دي، لوی اسلامي هیواد ئې په وړو وړو محکومو او نورو ته په هر څه کې اړو ټوټو وېشلی، خپله بقاء او پر اسلامي نړۍ د تسلط دوام له اسلام د مسلمانانو په لرې والي او تفرق او ټمزق کې لټوي، د جهاد احیاء او د اسلام لور ته د بېرته راګرځېدو او عودت خوځښت د ځان لپاره لوی خطر ګڼي، دوی له پیل د جهاد له پایلو او د مجاهدینو په لاس د یوه اسلامي دولت له تأسیس ډېر سخته وېره او تشویش درلود، د مجاهدینو په وړاندې د روسي ځواکونو له ماتې وروسته، سمدلاسه د

کمونیستي امپراطورۍ زوال پیل شو، دا هغه امپراطوري وه چې د جهاد له پیل مخکې ئې ټوله دنیا ګواښله، ټول ترې وېرېدل او د هغې مخې ته د ودرېدو جرأت ئې نه درلود، د دې جهاد په نتیجه کې د دغې ځواکمنې او وحشي امپراطورۍ سقوط او زوال د دښمنانو وېره او پریشاني نوره هم زیاته کړه. مونږ د جهاد له لومړیو ورځو د دښمن له توطئو سره مخامخ وو، د وخت په تېرېدو سره دا توطئې تشدید او زیاتیدلې، دښمنانو د متعددو ډلو جوړولو، د فکري او عقیدتي اختلافاتو د رابرسیره کولو او بیا دا ډول اختلافات په داخلي جنګونو د بدلولو لپاره له هیڅ جنایت او کوشش نه ډډه ونکړه. دا توطئې او مداخلې که څه هم مجاهدین ئې له مشکلاتو سره مخ کړي وو خو دښمنان پدې ونه توانیدل چې د جهاد د بري مخه ډب کړي. د دښمنانو له خوا د راولاړ شوو مشکلاتو له جملې یو هم د داسي یوې ډلې جوړول وو چې هغې ته ورته ډلې په نورو اسلامي هیوادونو کې هم د اصیل اسلامي نهضت د مقابلې لپاره رامنځته شوې دي. له دې هدف دا دئ چې مسلمانان په فرعي مسائلو مصروف شي، فرعي فقهي مسائل ئې دومره مشغول کړي چې اساسي مسائل لکه د طاغوتي نظامونو په ضد جهاد او د مفاسدو او مظالمو مقابله، هېره کړي او په فرعي اختلافي مسائلو کې هومره غرق شي چې اساسي مسائلو ته ئې نه پام شي او نه ورته فرصت ومومي او د دې وخت په لاس ورنشي چې له پردیو د آزادۍ، د اسلامي حکومت د قیام او اسلام ته د خلکو د بلنې په لاره کې مؤثر او لازم اقدامات وکړي. دا ډله چې یوه خاصه منبع ئې جوړوي، وده ورکوي او وسائل او امکانات ورته تهیه کوي، همدې ډلې مونږ ته هم مشکلات راولاړ کړل او هغه داسي چې د دې ډلې غړي چې له هر چا سره

مخامخ شي نو ورته وائي: د مذهب پیروي شرك دئ!! د مذاهبو امامان لكه بتان او اصنام دي!! چي پیروان ئي د دوی عبادت كوي!! له هرچا نه تپوس كوي چي ووایه پرعرش د الله تعالی د استوی په اړه څه نظرلرې؟ د الله تعالی د ید، قدم، عین، سمع، مجئ، اتیان او نزول په رابطه څه عقیده لری؟ او څه نور مسائل لكه رفع الیدین (په لمانځه كي د لاسونو پورته كول) آمین بالجهر، په امام پسې قرائت او داسي نوری مسئلی!! پداسي طریقی سره مطرح كوي چي د خلكو ترمنځ د اختلافاتو سبب گرځي، مذهبي تعصباتو ته لمن وهي او بالآخره خبره د یوه بل تكفیر او د یوه بل په خلاف د فتواگانو د صادرولو مرحلې ته رسوي. نه مي غوښتل د داسي مسائلو په اړه څه ولیكم او له اساسي مسائلو لكه جهاد او دعوت نه دیخوا ته توجه واړوم او د خپل فرصت یوه برخه دې ته وقف او ځانگړې كړم او څه ولیكم، په دې اړه مي موجود بې شماره كتابونه كافي بلل، خو ومو لیدل چي قضیه ډېره جدي ده، د دې مسائلو د مطرح كولو ترشا سیاسي اهداف پراته دي، دښمنان غواړي لدې ډلي او د هغې له خوا مطرح او راپیدا شوو مسائلو د مجاهدینو په خلاف استفاده وكړي، مجاهدین ورباندي بدنام كړي او په همدې ډلي پوري د تړلیو تبلیغاتي وسائلو له لاري د مجاهدینو په خلاف ناروا او بې بنسټه تبلیغات كوي، ادعا كوي چي گواكي مجاهدین مشركین دي، عقیده ئي خرافي او خرابه ده او په افغانستان كي روان جنگ د مشركینو او ملحدینو ترمنځ جگړه ده. دا بې اساسه تبلیغات دومره زیات شول او په عربي نړۍ كي د همدې ډلي د مؤسسینو له خوا دومره تكرار او زمزمه شول چي نږدې وه ټول خلك د مجاهدینو د عقیدې په اړه شك وكړي، هرڅوك چي له كوم مجاهد سره مخامخ كېږي، نو

لومړی د مجاهدینو د عقیدې په رابطه پوښتنه ترې کوي، په ځانګړې توګه د همدې مسائلو په اړه چې دا ډله ئې ډېر تکراروي، بیا په مجملو ځوابونو هم نه قانع کېږي. په یاد مي دي چي یو دوست چي د همدې ډول تبلیغاتو تر اغېزې لاندې راغلی وو، مونږ ته راغی، د خبرو په ترڅ کې ئې پوښتنه وکړه چې د عقیدې په اړه له کومو مصادرو استفاده کوئ؟ ما ورته وویل: له قرآن او احادیثو. د دې خبري په اورېدو سره ئې رنګ بدل شو، د عدم قناعت او ناخوښۍ نښانې ئې په څېرې کې راڅرګندې شوې، وئې ویل: دا خو مجمل ځواب دئ! یوه افغان ورور چي په مجلس کې ناست وو، وویل: مونږ په خپلو مدرسو کې د عقیدة الطحاویه کتاب تدریس کوو. هغه دوست پدې هم قانع نه شو، غوښتل ئې د عقیدة الطحاویه د کومې شرحې نوم ورته واخستل شي، تر څو ئې قناعت حاصل او د مجاهدینو د عقیدې په اړه ئې شکوك او شبهات رفع شي. هغه افغان ورور ورته وویل چي مونږ د علامه ابي العزالحنفي (رحمه الله) شرح تدریس کوو، پدې سره هغه میلمه دوست څه آرام او ډاډه شو.

د داسي خلکو له وضعي او له هغو پوښتنو چي دوی ئې د مجاهدینو د عقیدې په رابطه مطرح کوي په څرګنده معلومېږي چي متعصب او متعنت یا ګمارل شوي او استخدام شوي افراد څومره کوشش کوي چي د مجاهدینو په اړه او د دوی د عقیدې په رابطه د نړۍ له نورو مسلمانانو سره شکوك او شبهات راپیدا کړي، د اسلام دښمنان د دې پخاطر چي له مجاهدینو سره د نړۍ د مسلمانانو رابطه وشلوي او پرې نږدې چي جهادي روحیه د اسلامي نړۍ نورو برخو ته خوره شي، د همدې شوم هدف لپاره میدان ته راوتلي او غواړي د

مذهبي اختلافاتو راولاړولو له لاري د مسلمانانو د وحدت مخه ونيسي، دوی هڅه کوي مسلمانان په فرعي مسائلو کې مصروف وساتي او پدې سره ئې له اصلي او اساسي مسائلو غافل کړي، دوی جاهل او بې خبره عناصر په کار اچوي او د همدوی په لاس د مذهبي تعصباتو اور بلوي او د مسلمانانو تر منځ اختلافات راولاړوي.

زمونږ مجاهدين هميشه لدې ډول پوښتنو سره مخ کېږي او د هغو کسانو له خوا چې د دښمنانو د تبليغاتو تر اغېزې لاندي راغلي په مکرره توګه د عقيدې په اړه ترسوال لاندي راځي، سوال کوونکي بيا په مجمل او لنډ ځواب هم اکتفا نه کوي، غواړي په دې رابطه اوږد او مفصل ځواب واوري ترڅو ډاډه او د مجاهدينو د عقيدې په اړه ورسره پيدا شوي شکوک رفع شي.

که څه هم پدې اړه ډېر کتابونه ليکل شوي او مونږ چې څه دلته راوړو هغه به هم د امت د منل شوو علماوو نظريات،او له معتبرو اسلامي کتابونو رانقل شوي اقتباسات او د دوی د مفصلو نظرياتو لنډيز وي، خو د يو شمېر مخلصو وروڼو د غوښتني او د مجاهدينو په اړه د شکوکو او شبهاتو د له منځه وړلو لپاره مجبور شوم دا رساله وليکم. تر هر څه د مخه بايد ووايم چې مونږ د ټولو حقه مذاهبو منونکو او پلويانو ته احترام لرو،او له هغوی سره د نظر د اختلاف باوجود د ټولو ترمنځ د يووالي غوښتونکي يو او هغه کسان معذور شمېرو چې د حقائقو د ادراك په لار کې له مخلصانه او جدي هڅو او هاند وروسته هم پدې ندي توانيدلي چې ټول حقائق درك کړي او د ځينو حقائقو په پېژندلو کې غلط شوي. مونږ دا ډله خلك معذور شمېرو، له بخښونکي خدای ورته د مغفرت سوال او د هدايت دعا

کوو، خو له هغوکسانو کلك نفرت او ژوره کرکه لرو چي له فرعي اختلافاتو د مسلمانانو ترمنځ د بېلتون او تفرق او د نورو د تکفیر وسیله جوړوي او پردیو ته دا امکان په لاس ورکوي چي له همدې لاري خپل سیاسي اهداف پلي کړي. دا ډول کسان له بل هرچا اسلام او اسلامي تحریك ته زیات خطر لري. هیله مندیم هادي او کریم خدای مونږ ټولو ته هدایت وکړي د حق او صواب لار راوښيي، د قرآني آیتونو او مبارکواحادیثوصحیح علم اوپوهه راکړي او پراسلام دپوره عمل او د نېکواو صالحوامامانواو سلف صالح په لاره دتګ توفیق راپه برخه کړي.

اَللّٰهُمَّ اَرِنَاالُحَقَّ حَقاً وارُزُقْنا اتبَاعهُ، وَاَرِنَاالُبَاطِلَ بَاطِلَا وَارزُقْنا اِجُتِنَابَه

د الله تعالی په اړه زمونږ عقیده

الحمدلله نحمده ونَسْتعینه ونستغْفِره ونتوبُ الیه وَنعوذُبالله منْ شرور اَنْفُسناوَمنْ سیئاتِ اعْمالِنا، منْ یَهده اللّٰهُ فلامُضل له ومنْ یضلل فلاهادی له، وَاشهدان لااله الا اللّٰهُ وحْدهُ لاشریكَ له واشهدان محمداً عبْدُهُ ورسوله.

اعوذ بالله من الشیطن الرجیم. بسم الله الرحمن الرحیم.

هُوَ ٱللَّهُ ٱلَّذِى لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡمَلِكُ ٱلۡقُدُّوسُ ٱلسَّلَٰمُ ٱلۡمُؤۡمِنُ ٱلۡمُهَيۡمِنُ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡجَبَّارُ ٱلۡمُتَكَبِّرُۚ سُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يُشۡرِكُونَ * هُوَ ٱللَّهُ ٱلۡخَٰلِقُ ٱلۡبَارِئُ ٱلۡمُصَوِّرُۖ لَهُ ٱلۡأَسۡمَآءُ ٱلۡحُسۡنَىٰۚ يُسَبِّحُ لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ *

الحشر ۲۳- ۲۴

الله تعالی د ټول عالم پیدا کوونکی او پالونکی دئ، په هغه کې د رب او ټولواك په توګه تصرف کوي. په ذات، صفاتو او افعالو کې د کمال په ټولو صفاتو متصف دئ، له هر عیب او نقص پاك، منزه او لوړ دئ. پدې هستي کې چې څومره ښکلا، ښایست، جمال او کمال ترسترګو کېږي؛ د ده له لوري دي او ده د عالم موجوداتو ته ورپه برخه کړي. نه هیڅ سیال او شریك لري او نه ئې هیڅ مثل او مثال شته، ابتداء او انتهاء نه لري، اول دئ او آخر، فنا نه لري، له ټولو مخلوقاتو مخکې وو او له ټولو وروسته به وي. هغه ظاهر دئ چې د کائناتو ټولې برخې ئې په وجود

شهادت ورکوي، باطن دئ چي د انسان په وهم او فهم کي نه ځايېږي، انسان يي د ذات له ادراك نه عاجز دئ، هيڅ مثال ئي نشته. تلپاته ژوندی دئ چي هيڅ مرگ او فنا نه لري، ټول شيان هغه پيدا کړي، ټولو ته ئي ژوند ورکړی، هغه خالق يعني پيداکوونکی او رب يعني پالونکی دئ، د کائناتو د تدبير واك له هغه سره دئ، قيوم دئ چي يوه لحظه هم د کايناتو د امورو له اداري او تدبير غفلت نه کوي، چا ته چي وغواړي ژوند ورکوي او څوك چي وغواړي له ژوند محروموي، وژني ئي او بيائي بېرته راژوندی کوي.

په دې هستي کي هيڅ پېښه د الله تعالی له ارادې پرته نه شي واقع کېدلی. هره لويه او وړه پېښه د هغه په اجازه او اراده، د هغه له خوا د وضع شوو ضوابطو، سننو، قضا او قدر مطابق ترسره کېږي.

هم د شيانو په خلقت کي او هم د عالم په ټولو هغو تحولاتو او بدلونونو کي چي د الله تعالی په اراده ترسره کېږي، خاص مصلحت او حکمت پټ دئ، د خدای په مخلوقاتو کي بيهوده، عبث او بې هدفه شی نشته. د دې هستي دا بې حسابه توکي ئې هر يو په ډېره ښه توگه د خاص هدف د تحقق لپاره پيداکړی، د شيانو خلقت هغه هم په خاص شکل او کيفيت سره د الله تعالی کار دئ، ځکه هغه خالق، باري او مصور دئ.

د الله تعالی ټول د کمال صفات ازلي او ابدي دي، نه څه ترې کمېږي او نه څه ورباندي زياتېږي. هغه غني او بې نيازه دئ، هيچا او هيڅ څه ته اړ ندی، غناء ئې ذاتي صفت دئ، ټول شيان ده ته اړ او محتاج دي، هم په خپل خلقت کي او هم په بقاء او وجودکي.

قدير او ځواکمن دئ، هرکار ورته آسان دئ، ټول شيان ئې پيدا کړل، برابر ئې کړل، اندازه او مقدار ئې ورته وټاکو، پيل او پای ئې ورته تعيين کړ، هر يوه ته ئې لاره او مسير وټاکو، هدايت او لارښوونه ئې ورته وکړه.

نه څه له پيدايښت مخکې ترې پټ دي او نه له پيدايښت وروسته، پټ او ښکاره، شاهد او غائب، ماضي او مستقبل ټول ورته معلوم دي، علم ئې په هرڅه حاوي دئ، هيڅ داسي څه نشته چي ترې پټ وي، لوی او ووړ، نږدې او لرې، رڼا او تياره هيڅ ترې پټ ندي.

الله تعالی نه يوازي دا هستي پيدا کړې ده، بلکه د رب او پالونکي په حيث هر څه اداره او پالي، هرڅه د ده په اراده، تقدير او توفيق ترسره کېږي. ټول شيان ئې د قضا او قدر تابع دي،اراده ئې هر چيرته او په هرڅه کي نافذ ده، هيڅ شی ئې د ارادې مخه نشي نيولی، کوم کار چي هغه ئې د کېدو اراده ونکړي نشي کېدی، د بندګانو اراده د ده د ارادې تابع ده، څه چي ورته وغواړي همغه کېږي او څه چي ونه غواړي هغه نشي کېدی، بندګان په خپله هيڅ نشي کولی، د هرڅه او هرکار توفيق د ده له لوري دئ. نه څوك د هغه قضاء بدلولی شي او نه ئې د ارادې مخه نيولی شي، په ټول عالم کي هيڅ داسي قدرت او ځواك نشته چي د ده حکم وځنډوي او د ده د امر مانع شي. د هغه قضاء نافذه او حکم ئې حاکم دئ، په هر څه غالب، امر ئې په خپل ټاکل شوي او معين وخت تحقق مومي، داسي نده چي د هستي او کايناتو له خلقت، د ضوابطو او قضاء له وضع کولووروسته ئې دا مخلوقات په خپل حال پرېښي وي او هر څه ئې خپلي مخي ته آزاد خوشي کړي وي او ګواکي اوس پېښي په خپله د وضع شوو ضوابطو مطابق واقع کېږي، نه،

داسي نده، بلکه هره پېښه، په هره شېبه کې، د ده جل جلاله په اجازه، توفيق او د ده لخوا د ټاکل شوي تقدير او قضاء مطابق ترسره کېږي.

د الله تعالی په اړه زمونږ د دې عقيدې مصدر او منبع قرآنکريم او د رسول الله صلی الله عليه وسلم سنت دئ، مونږ په هر هغه څه باور او ايمان لرو چي عليم خدای او د ده رسول صلی الله عليه وسلم په صراحت او وضاحت سره بيان کړيدي، څه ئې چي په څرګنده توګه او په تفصيل سره بيان او شرحه کړيدي، په همغه واضح، څرګند او مفصل شکل وربانديي ايمان لرو،او څه ئې چه مجمل پرېښي، په همغه مجمل شکل ئې اکتفاء کوو، له څه زياتولو او څه کمولو ډډه کوو، له خپل حد تېری نه کوو، هغه شيان چي الله او رسول ئې په تفصيل سره ندي بيان کړي او زمونږ له فهم او ادراك ئې لوړ شمېرلي، مونږ بې ځايه تکلف نه کوو، بې ګټې زحمت نه باسو، آمنا او اسلمنا وايو، د دې ډول شيانو په کنه او حقيقت د پوهېدو بې ځايه او بې فائدې هڅه نه کوو. د خپلو اختلافاتو او منازعاتو د حل لپاره الله او د ده رسول ته رجوع کوو او همدا مرجع د حق او باطل د پېژندلو او د اختلافاتو د حل يوازنۍ مرجع شمېرو. د دېن او ايمان په امورو کې د الله او د رسول صلی الله عليه وسلم په مقابل کې د هيچا خبره د اعتناء وړ نه ګڼو، د هغه چا خبره نه منو چي د الله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په لارښوونو مبتني نه وي، د الله او د ده د رسول له وينا سره مخالف اقوال له يوه سره ردوو. مونږ د رسول الله صلی الله عليه وسلم ياران او هغوی ته نورو خلك د دېني امورو په فهم او پوهي کې تر نورو مقدم ګڼو.

که پوښتنه رانه وشي چي کوم مذهب ته ترجيح ورکوئ؟ نو وايو چي حنفي

مذهب ته ترجیح ورکوو، دا ځکه چي د اهل سنت وجماعت دا مذهب مو تر بل هر مذهب پر کتاب الله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر سنت ولاړ او د سلفو پر منهج مبتني موندلی؛ خو دا هم په تأکید سره وایو چي نورو مذاهبو او پلویانو ته ئې احترام لرو، له هغوی سره په آراوو او نظریاتو کي اختلاف روا اختلاف شمېرو او الله تعالی ته سوال کوو چي زمونږ او هغوی اشتباهات معاف کړي، مونږ په فرعي مسائلو کي د اختلاف په اساس هیچا ته د ګمراه، مشرك او کافر خطاب نه کوو، بلکه د دې برعکس د ټول امت د یووالي او د ټولو مذاهبو ترمنځ د تقارب او وحدت غوښتونکي یو.

د الله تعالی اسماء او صفات

د الله تعالی په پاکو نومونو او لوړو صفاتو ایمان درلودل د ایمان بالله له اساسي اجزاوو څخه دئ، له همدې لاري کولی شو الله تعالی ښه وپېژنو او له خپل رب سره د خپلو اړیکو د څرنګوالي په کیفیت پوه شو. لکه څرنګه چي مونږ مکلف یو د الله تعالی په ربوبیت ایمان ولرو، په دعا او عبادت کي د هغه لوري ته رجوع وکړو، هغه ته پناه ورووړو، د هغه عبادت وکړو او له هغه مرسته وغواړو، همدا راز مکلف یو چي الله تعالی په هغه نومونو سره یادکړو چي په خپله ئې را ښوولي دي.

که څه هم هغه آیتونه او احادیث چي د الله تعالی نومونه پکي ذکر شوي اکثراً ډېر واضح او څرګند دي او هرڅوك پرې پوهېدلی شي، خو پدې اړه یو شمېر داسي آیات او احادیث هم شته چي د علماوو ترمنځ د مناقشاتو او د نظر د اختلاف سبب شویدي، دا ډول نصوص ځینو د صفاتو آیات او احادیث بللي او نورو ورته متشابهات ویلي دي. پدې ډول نصوصو کي الله تعالی ته داسي افعال منصوب شویدي چي همدې ته ورته افعال او اعمال انسان د خپلو اعضاوو او جوارحو په واسطه ترسره کوي، لکه اورېدل، لیدل، ورکول، اخیستل، تلل، راتلل، چي دا اعمال په غوږونو، سترګو، لاسونو او پښو ترسره کېږي.

د اسلام په پیل کې د اصحابو او سلف صالح ترمنځ د دې ډول نصوصو په اړه هیڅ اختلاف نه وو، پدې اړه د دوی ترمنځ هیڅ ډول مناقشه نده شوې او نه پدې رابطه له دوی اختلاف روایت شویدی، د دوی (سلف صالح) مذهب او نظریه دا وه چې دوی به د همدې نصوصو په الفاظو اقرار کاوو او په معنی به ئې ایمان درلود، د کیفیت په اړه به ئې له بحث او له مناقشې ډډه کوله. له ابي عبیدالقاسم بن سلام رحمه الله د دې ډول احادیثوپه اړه پوښتنه وشوه؛ ده په ځواب کې ورته وویل: مونږ دا احادیث حق بولو، باور لرو چې ثقه راویانو یو له بل روایت کړیدي؛ خو که د تفسیر او معنی په رابطه ئې سوال رانه وشي نو وایو چې د پخوانیو علماوو (سلف صالح) په منځ کې داسې څوك نه مومو چې دا ډول نصوص ئې تفسیر او تشریح کړي وي، نو مونږ ئې هم له تفسیر او تشریح نه ځان ساتو، فقط د هغه تصدیق کوو، ایمانورباندي لرو او د کیفیت د ادراك په اړه ئې بې فایدی هڅې نه کوو او سکوت غوره گڼو. ابوالمعالي جویني په خپل کتاب "الرسالة النظامیة" کې لیکي:

و ذهب ائمة السلف الى الانكفاف عن التأويل و اجراء الظواهر على مواردها و تفويض معانيها الى الرب" و يقول: "وقد درج اصحاب رسول الله صلى الله عليه و سلم على ترك التعرض لمعانيها و درك ما فيها" ثم يقول: "فلوكان تأويل هذه الظواهر مسوغاً او محتوماً لا شك ان يكون اهتمامهم بها فوق اهتمامهم لفروع الشريعة، و اذا انصرم عصرهم و عصر التابعين على الاضراب عن التأويل كان ذلك هو الوجه المتبع فحق على ذى الدين ان يعتقد تنـزيه الباري عن صفات المحدثين و لا يخوضوا في تأويل المشكلات ويكل معناها الى الرب تعالى"

سلفو امامانو له تأويل نه ډډه کړې، د نصوصو ظاهر ئې په خپل حال پرېښې او د هغوې معنی ئې الله تعالی ته مفوض کړي ده. بيا وايي: د رسول الله صلی الله علیه وسلم اصحابو دا غوره ګڼلی چې له معنی سره ئې کار ونلري او د هغی د ادراك لپاره هڅه ونکړي. ورپسې وايي: که د دې ظواهرو تأويل جايز او ضروري وی نوبې شکه چې دوی به ديخوا ته د شريعت د فروعاتو په نسبت زياته توجه کړې وی، پداسې حال کې چې د اصحابو او تابعينو دور داسې تېر شو چې له تأويل ډډه کېده، نو همدا کار د متابعت وړ دئ، هر ديندراه انسان ته ښايي چې دا عقيده ولري چې الله تعالی د مخلوقاتو له صفاتو منزه دئ، د مشکلو الفاظو په تأويل کې تکلف ونه کړي او معنی ئې الله تعالی ته پرېږدي.

پر دې ډول آيتونو او احاديثو باندې ايمان درلودونکي په دريو مهمو برخو وېشل شويدي:

<u>اهل ظاهر:</u> دا ډله د متشابه آيتونو کلمات په همغه ظاهري معنی اخلي، قرب، معيت، نزول، استوی، مجئ او نورې دا ډول کلمې لکه يد، عين، اذن، د همدې کلماتو په ظاهري، متداولې او متبادرې معنی اخلي. له اهل ظاهر يو شمېر مشبه (تشبيه کوونکي) دي، يعني هغوی د الله تعالی دا صفات د بنده ګانو د صفاتو په شان بولي او د الله صفات د بندګانو له صفاتو سره تشبيه کوي. د همدی ډلي يوه بله برخه که څه هم د دې کلماتو معنی د لومړۍ ډلی په شان ظاهري او ذهن ته په نږدې معنی حمل کوي خو وايي چې مونږ الله تعالی په هيڅ شي کې له مخلوقاتو سره نه تشبيه کوو، هغوی دا کلمات په خپله ظاهري معنی سره تعبير او تفسيروي؛ خو د بلاتشبيه، بلاتکييف او بلاتمثيل قيد ورسره ږدي.

دوهمه ډله : دا ډله ذکرشوي کلمات د هغې په ظاهري معنی سره نه اخلي ، لدې ډلې یوشمېر عقیده لري چې په دې ځای کې لدې کلماتو د الله تعالی صفات ندي مراد، بناء لازمه ده د دې الفاظو ظاهري او ذهن ته نږدې معنی ترې واخیستی شي، د مثال په توګه استواء باید د تسلط او سیطرې او ید دقدرت او نعمت په معنی تفسیر او تعبیر شي، یو شمېر نورئې ظاهري معنی ردوی او د هغې مراد او مفهوم خدای ته پرېږدي او په خپله هیڅ نه ېکي وايي.

درېیمه ډله: دا ډله پدې اړه بالکل څه نه وايي، سکوت ئې غوره کړی، له دې ډلې یو شمېر عقیده لري چې لدې کلماتو د الله تعالی صفات مراد ندي، او که فرضاً صفات ترې مراد وي؛ د هغه معنی هسې باید وشي چې د الله تعالی له شأن سره مناسبه او وړ وي. نور وائې چې د همدې نصوصو قرائت او تلاوت کافي دئ او له هر ډول تفسیر، تأویل او تعبیر نه ځان ساتي، نه یې په دې اړه په زړه او دماغ کې څه تصور وي او نه په خوله څه وايي.

د دې ډلو په رابطه باید وویل شي چې:

د لومړنۍ ډلې عقیده بې شکه له صریحو نصوصو سره ټکر کوي او د دې عقیدې په بطلان او فساد کې هیڅ شك نشته. د اهل ظاهر د دوهمې ډلې عقیده که دا وي چې ید، سمع او بصرالهي صفات وشمېرې او هغه غړي، جوارح او د فعل وسائل ونه بولي او له انسان سره ئې تشبیه نه کړي، قرب، معیت، نزول، استواء، مجئ، اتیان، اخذ او ایتاء د الله تعالی اختیاري افعال وشمېري او د انسان د افعالو سره ئې تشبیه نه کړي او د دې صفاتو او افعالو کیفیت او حقیقت خدای ته پرېږدي، نو مونږ ورسره اختلاف نه لرو او د دې عقیدې د صحت په اړه د شك

ځای هم نه ګورو.

هغه ډله چې د ذات په اړه د تشبیه د نفی پخاطر د دې کلماتو ظاهري معنی ترې اخلي، دوی که څه هم له تشبیه نه تښتي خو د الهي ثابتو صفاتو د نفی مرتکب کېږي، د دوی عقیده هم غلطه او فاسده ده، دا عقیده له هغو صریحو نصوصو سره ټکر او تناقض لري چې د الله تعالی لپاره دا صفات په اثبات رسوي.

خو هغه ډله چې د الله تعالی د ذات سره د تشبیه د نفی کولو پخاطر د دې کلماتو ظاهري معنی نه اخلي او په عین وخت کې تأویل هم نه کوي، مراد او اصلي مفهوم ئې خدای ته سپاري او د الله تعالی له هیڅ صفت انکار نه کوي، د دې ډلې عقیده هم صحیح ده.

هغه کسان چې پدې اړه یې سکوت غوره کړی، نه تشبیه کوي او نه تأویل، دا صفات د غړیو یا اندامونو او جوارحو په معنی نه اخلي، بلکه هغه د الله تعالی د شأن سره برابر او مناسب صفات شمېري، د دې کسانو د عقیدې د صحت په اړه هم د شك ځای نشته.

همداراز هغه کسان چې د تقوی او احتیاط له مخې د همدې آیتونو په تلاوت اکتفاء کوي، له هر ډول تأویل نه ډډه کوي، نه په خپل ذهن کې خاص تصور قائموي او نه په ژبه پدې اړه څه وایي، که دوی د دغو آیتونو په مراد او مفهوم ایمان ولري، که څوك دا ډله جاهل او نادان ګڼي نو واقعاً چې بې انصافي کوي.

هغه کسان چې د عقیدې د سموالي په اړه ئې شك نشو کولی، د دوی ترمنځ اختلاف په اصل کې لفظي اختلاف دئ، د دوی ترمنځ اساسي او بنیادي اختلاف

نشته.

پدې اړه ترټولو زيات صحيح، قوي او د اسلامي امت د امامانو له نظر سره مطابق نظردا دئ چي وايو: مونږ په دې ټولو آيتونو او احاديثو ايمان لرو، اقرار ورباندي کوو، په الفاظو ئې تکلم کوو، خو هغه په خپلي ظاهري معنی نه اخلو، له تأويل ئې ډډه کوو، په معنی او مرادئې ايمان لرو. ځکه که ظاهري معنی ترې واخلو نو د تشبيه او تمثيل مرتکب کېږو او الله تعالی له مخلوق سره تشبيه کوو، پداسي حال کې چي قرآنکريم فرمايي:

لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ:

او که تأويل پکې وکړو نو بيا به مو هم د نص مخالفت کړی وي، ځکه قرآن فرمايي :

وَمَا يَعْلَمُ تأويلهُ إِلَّا اللّٰهُ

گرانه وروره! که ته دا عقيده ولرې او په ځرگندو الفاظو سره بې مجاملی ووايي چي:

په مخلوقاتو کې هيڅ شی هم په ذات کې له الله تعالی سره شباهت او مماثلت نه لري.

د لوی او قدير خدای د ذات ادراك ممکن او ميسر ندی.

انسان نه شي کولی د الله تعالی د تصرف ځرنگوالی په خپلو اختياري افعالو کې درك کړي. اخذ، بطش، امساك، ايتاء، مجئ، اتيان دا ټول د الله تعالی لپاره ثابت شوي افعال دي، خو انسان ته نه دا ممکنه ده چي د دې افعالو کيفيت درك کړی

شي، او نه دا افعال د مخلوقاتو له افعالو سره شباهت لري.

الله تعالی داسي ذاتي صفات لري چي دا افعال هغوی ته منسوب دي. لکه انفاق او تمليك چي يد،اوربدل او ليدل، سمع او بصر ته منسوب شويدي؛ خو دا نه اعضاء او جوارح دي او نه پدې رابطه د خالق او مخلوق ترمنځ شباهت شته.

د داسي عقيدې د درلودو په صورت کې که ته په هرو الفاظو خپله عقيده تعبير کړې؛ مونږ ستا د عقيدې د صحت او سموالي په اړه شك نه کوو. خو که څوك د خپل ذهني انحراف له امله د الله تعالی په اړه په خپل ذهن کې خاص تصوير جوړ کړي او الله تعالی په خپل ذهن کې انسان ته ورته مجسم کړي او په همدې خاطر هر چېرته چي کوم داسي لفظ او کلمه بيا مومي چي د خپل دې غلط او کاږه تصور د اثبات لپاره ترې کار اخستلی شي نو فوراً او په منډه ورباندي استناد کوي، بېله دې چي د لفظ مخکې او وروسته په پام کې ولري او محل او مقام ته ئې نظر وکړي، په پوره لجاجت په همدې لفظ استدلال کوي، مونږ دغو کسانو ته له الله تعالی هدايت غواړو،الله تعالی دې لدې مصيبت وباسي، خدای دې تياره ذهنونه روښانه کړي. دا کاږه ذهنونه په اصل کې په غيب له ايمان عاجز دي، يوازې په "جهر" او "څرگند" ايمان لري، هر څه له ملموس او مشهود شيانو سره مقايسه کوي، هغه څه نشي منلی چي له محسوس او ملموس شيانو سره ورته والي او مماثلت ونلري. دوی د تعصباتو په لومو کې داسي نښتي چي وتل ورته گران شوي!!

مونږ له هغوکسانو سره هيڅ مشکل نه لرو چي د الله کتاب او د رسول الله صلی الله عليه وسلم سنت ئې د خپل قضاوت آخرينۍ مرجع گرځولی ده او د هر

شي په رابطه د قرآن او احاديثو په رڼا کې فيصله کوي، هغوی چې خپل حد پېژني، له حدودو او پولو اخوا اوړي، په خپل حد درېږي او اعتراف کوي چې تر دې اخوا د تللو او وړاندې تګ اجازه نه لري، دا ځکه چې الله تعالی همداسې فرمايلي دي. مونږ له داسې اشخاصو سره هيڅ مشکل او اختلاف نه لرو، زمونږ مشکل له هغو اشخاصو سره دئ چې د خدای او رسول صلی الله عليه وسلم قول يوازې په هغه صورت کې قبلوي چې د دوی له نظرياتو سره توافق ولري، دوی په اصل کې خپل ذهن، تصور او انتباه معيار ګرځولی، حتی حاضر ندي دا ومني چې ځينې شيان د غيب په دائره کې دي او انسان ئې په خپلو حواسو نشي درك کولی، د دا ډول غيبي شيانو تجسم په ذهن کې او له مشهودو شيانو سره ئې او له محسوساتو سره ئې تشبيه او تمثيل غلط کار دئ. پدې اړه لازمه دا ده چې خپل حد او توان وپېژنو او له حد تېری ونکړو، په الهي لارښوونو او د الله د کتاب په هغو اشارو بايد اکتفاء وکړو چې د غيبي امورو د پېژندګلوي او د انسان ذهن ته د تقرب او نږدې کولو لپاره راغلي دي. دا رساله اصلاً د همدغو کسانو په ځواب کې ليکل شوي ده. د دې لپاره چې د نوموړي موضوع حقيقت ښه څرګند شي بايد قرآن ته رجوع وکړو او د الله د کتاب په رڼا کې د دې موضوع حقيقت ولټوو.

خدای جل جلاله څنګه وپېژنو؟

د الله تعالی د ذات، اسماء او صفاتو په اړه بحث او خبري په څو برخو کې خلاصه کولی شو:

د الله تعالی د ذات په اړه

اسلام مونږ لدې منع کړي یو چي د الله تعالی د ذات د کیفیت په اړه تفکر او بحث وکړو، ځکه انسان ته ممکنه نده چي د الله تعالی ذات درك کړي او په کیفیت ئې پوه شي. قرآنکریم فرمایي:

يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِۦ عِلۡمًا * طه: ۱۱۰

"الله" په هر هغه څه پوهېږي چي د دوی مخی ته دي او یا ئې شا ته دي، خو دوی علماً پر ده احاطه نه شي کولی، یعني انسانان نه دا وس لري او نه دومره علم چي د الله تعالی د ذات کیفیت درك کړی شي. دوی ئې د ذات د کیفیت له ادراك عاجز دي.

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي:

تَفَكرُوا فِی آلاءِاللّٰهِ ولَا تَفكروا فِی اللّٰهِ عزوجل

د الله تعالی د نعمتونو په اړه فکر وکړئ خود ذات په اړه ئې تفکر مه کوئ.

نه یوازې انسان نه شي کولی د الله تعالی د ذات په کیفیت پوه شي بلکه مونږ له دې هم منع شوي یو چې په خپل ذهن کې د الله تعالی لپاره کوم تصویر جوړ کړو او له مخلوقاتو سره د هغه د تشبیه او تمثیل په اړه تصور وکړو. الله تعالی فرمايي:

فَلَا تَضۡرِبُواْ لِلَّهِ ٱلۡأَمۡثَالَۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ وَأَنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ * النحل: ۷۴

د الله تعالی لپاره مثالونه مه بیانوئ؛ الله تعالی پوهېږي او تاسو نه پوهېږئ.

یعني پداسې حال کې چې په هرڅه پوه او خبیر خدای د خپل ذات لپاره مثال ندی راوړی او په قرآنکریم کې ئې د داسې کوم مثال ندی ذکر کړی؛ نو تاسې پدې محدود علم سره ځنګه کولی شی چې د الله تعالی د ذات لپاره مثال راوړی؟

له مخلوقاتو سره د الله تعالی او یا له الله تعالی سره د مخلوقاتو تشبیه او داسې یو مثال راوړل چې تشبیه ترې ثابته شي او یا په تمثیل دلالت کوونکی تصور، دا ټول ناروا دي، لازمه ده لدې په کلکه ځان وساتو. دا ځکه چې الله تعالی مونږ ته امر کوي :

... فَلَا تَجۡعَلُواْ لِلَّهِ أَندَادٗا وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ * البقرة: ۲۲

نو الله تعالی ته سیالان مه جوړوئ، پداسې حال کې چې ښه پوهېږئ " الله تعالی سیال او مثل نه لري"

همداراز فرمايي:

وَلَمۡ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدُۢ * الاخلاص: ۴

هیڅ یو ده لره کفو او سیال ندی.

بل ځای فرمايي :

... لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ * الشورى: ١١

هیڅ شی د هغه په څېر ندی او دی اورېدونکی لیدونکی دئ.

يعني که وغواړئ چي په خپل ذهن کي د الله تعالی لپاره کوم مثال مجسم کړي، نو پوه شه چي پدې کايناتو او موجوداتو کي به هیڅ شی دې مثال ته ورته ونه مومئ. د یوه شي مثال په حقیقت کي د هغه شي تخميني او تقريبی تصوير وي، چي د همغه شي د پېژندلو لپاره په کار راوړل کېږي، کله چي د یوه شي د اصل او حقیقت ادراك ممکن نه وي نو د مثال په راوړلو سره ئې تشريح او توضيح کوو، خو د الله تعالی په اړه نه د مثال راوړل ممکن دي او نه ئې مثال او مثل شته.

په دې آيت شريف کي داسي ندی ويل شوي :

" ليس مثله شئ: ده ته ورته څه نشته"

بلکه ويل شوي:

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ البَصِيرُ:

د ده مثل ته ورته څه نشته او دی سمیع بصیر ذات دئ.

د دې معنی دا ده چي نه یوازي د الله تعالی د ذات دکیفیت ادراك ممکن ندی، بلکه دا هم ممکنه نده چي د الله تعالی د ذات او ذاتي صفاتو د کیفیت په اړه تخميني او تقريبي تصور ولرو. نو لازمه ده له هر هغه تأويل او توجيه نه په کلکه ځان وساتو چي د مخلوقاتو سره د الله تعالی تشبيه پکي وي.

که د الله تعالی د ذات د کیفیت په اړه بحث ضروري وی او د انسان لپاره ئې ادراك امکان درلودی نو الله تعالی به په خپله په پوره صراحت او وضاحت سره بیان کړی وی، مجمل به ئې نه پرېښود او یوازې په هغو آیتونو به ئې اکتفا نه وی کړې چې له اسمای حسنی او لوړو صفاتو بحث کوي.

د آیت شریف دوهمه برخه

وَهُوَ السَّمِيعُ البَصِيرُ

دا په ګوته کوي چې که څه هم انسان ته هم سمیع او بصیر ویل کېدی شي، الله تعالی د اورېدو او لیدو صفت انسانانو ته هم ورکړی، خو بیا هم پدې موجوداتو کې داسې څه نشته چې له الله تعالی سره ورته والی او شباهت ولري. د الله تعالی ذات هیڅ مثل او مثال نه لري.

د یوه څه د پېژندلو طریقه یا دا ده چې مستقیماً د همغه شي د ذات د کیفیت په اړه معلومات لاسته راوړې او وئې پېژنې او یا دا چې د مثال او سیال له لارې ئې وپېژنې او یا دا چې هغه ته ورته شی د ده په اړه تا ته خاص انځور درکړي او لدې لارې ئې په نسبي توګه وپېژنې. قرآنکریم د الله تعالی د ذات د ادراك او د هغه د کیفیت د پېژندلو په رابطه دا ټول امکانات رد کړیدي او په پوره صراحت ئې ویلی دی چې الله تعالی نه سیال او مثل لري او نه د چا علم د هغه تعالی د ذات پرکیفیت احاطه او احتوا کولی شي.

د دې مطلب د لا روښانتیا لپاره ضروري ده د الشوری سورت یوولسم آیت په دقت سره توضیح او تشریح کړو:

فَاطِرُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ جَعَلَ لَكُم مِّنۡ أَنفُسِكُمۡ أَزۡوَٰجٗا وَمِنَ ٱلۡأَنۡعَٰمِ أَزۡوَٰجٗا يَذۡرَؤُكُمۡ فِيهِۚ لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ * الشورى: ١١

د آسمانونو او زمکي مبتدع او مخترع پيدا كوونكی چي تاسي ته ئې ستاسي خپله جوړه پيدا كړه او له چارپايانو ئې هم جوړې جوړې پيدا كړې، په دې جوړو سره تاسي زياتوي، هيڅ شی هغه ته ورته ندي، هغه اورېدونكی ليدونكی دئ.

دا آيت لاندېني اساسي مطالب په ګوته كوي:

اللّٰه تعالی د زمكي او آسمان خالق او پيداكوونكی دئ. پداسي حال کې چي:

الف _ د دې شيانو خالق او پيداكوونكي وو او په څنګ کې ئې بل هيڅوك او هيڅ څه نه وو.

ب _ نه زمكه وه او نه آسمان او نه د زمكي او آسمان هيڅ څه.

انسانان او حيوانات جوړه جوړه پيدا كړي شوي، داسي چي:

الف — دا ټول (انسانان او حيوانات) نه وو، پيدا شول.

ب — له دوی مخکې ئې زمكه او آسمانونه پيدا كړل.

ج — د نسل د بقا لپاره ئې جوړه جوړه پيدا شوي، لدې پرته نه تكثير موندلی شي او نه ئې د نسل بقا ممكنه ده.

په زمكه او آسمانونو کې هيڅ شی د اللّٰه تعالی په مثل ندي، هيڅ څيز ورسره ورته والی نه لري، د اللّٰه تعالی د مثل مثال هم نشته ځكه:

الف- اللّٰه تعالی خالق او دا نور ټول موجودات مخلوق دي.

ب — ژوندي مخلوقات پيدا کېږي، زېږول کېږي او نور زېږوي، جوړه جوړه پيدا شوي، پداسي حال کې چې الله تعالی فرد واحد دئ، نه له چا زېږيدلی او نه نور څه زېږوي، نه سيال لري او نه مثال.

همدا مطلب د اخلاص په سورې کې چې رسول الله صلی الله عليه وسلم ئې د قرآنکريم ثلث (دريمه برخه) بولي، داسي بيان شوی:

قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ * ٱللَّهُ ٱلصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ*

الاخلاص: ۱- ۴

ووايه: هغه يوازنئ الله دئ، بې نيازه الله دئ "ټول هغه ته اړدي، خپل ضرورتونه ورته وړاندي کوي، هغه تعالی له هر ډول احتياجه پاك او منزه دئ، ټول د کمال صفات د ده دي. فنا نه لري، تلپاته دئ" نه ئې څوك زېږولي او نه له چا زېږيدلی، هيڅ سيال او کفو نه لري.

د آيت له وروستنۍ برخی "وَهُوَ السَّمِيعُ البَصِيرُ" نه دا څرگندېږي چې: که څه هم الله تعالی په خپل ذات کې له هيچا سره هيڅ ډول شباهت او ورته والی نه لري، نه ئې مثل شته او نه مثال، خو د داسي صفاتو درلودونکي هم دئ چې بېلگه او مثال ئې په ناقص شکل سره په مخلوقاتو کې هم ليدل کېدی شي، د مثال په توگه الله تعالی سميع او بصير، يعني اورېدونکی او ليدونکی دئ، همدا د اورېدو او ليدو صفات ئې خپلو مخلوقاتو ته هم ورکړی، خو څرگنده ده چې د الله صفات د مخلوقاتو له صفاتو ډېر لوړ، کامل او دايمي دي، د مخلوقاتو صفات د هغوی د حال او توان برابر دي، ناقص دي، له مينځه تلونکي دي، په وسائلو کار کوي، خو د

الله تعالی صفات د همغه د ذات له شأن سره برابر، بې مثاله، دایم او کامل دي.

پدې ترتیب سره ویلی شو چې پدې موجوداتو کې هیڅ شی د الله تعالی له ذات سره شباهت او ورته والی نه لري، هره هغه عقیده او نظریه چې د الله د ذات د کیفیت د ادراك په اړه داسي بحث ولري چې له مخلوقاتو سره د خالق په تشبیه او تمثیل منتجه شي، باطله او مردوده ده. الله تعالی له دې منزه او ډېر لوړ دئ چې په خپل ذات کې له مخلوقاتو سره شباهت او ورته والی ولري، هیڅ شی له الله تعالی سره هیڅ شباهت نه لري، ټول نصوص پدې دلالت کوي چې الله تعالی بې مثله او بې مثاله ذات دئ.

د الله تعالی نومونه

الله تعالی د پاکو او نېکو نومونو خاوند دئ، لازمه ده هغه په همدې پاکو نومونو سره یاد او په همدې نومونو سره سوال ترې وشي، په کومو نومونو سره چې الله تعالی خپل ذات نومولی او یاد کړی باید په همدغو اکتفا وشي، له ځانه الله تعالی ته نوم ورنه کړی شي. الله تعالی خپل نومونه مونږ ته په قرآنکریم کې او د رسول صلی الله علیه وسلم له لارې راښودلي دي. الله تعالی په قرآنکریم کې فرمایي :

وَلِلَّهِ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ فَٱدْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا۟ ٱلَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِىٓ أَسْمَـٰٓئِهِۦ ۚ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ * الاعراف: ۱۸۰

د الله تعالی نېك او پاك نومونه دي، نو په همدغو سره ئې راوبولې او هغه کسان پرېږدئ چې په نومونو کې ئې په کږه ځي، ژر ده چې د خپل عمل له امله مجازات شي.

همداراز فرمایي :

قُلِ ٱدْعُوا۟ ٱللَّهَ أَوِ ٱدْعُوا۟ ٱلرَّحْمَـٰنَ ۖ أَيًّا مَّا تَدْعُوا۟ فَلَهُ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَٱبْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا * الاسراء: ۱۱۰

ووایه! یا الله راوبولئ یا رحمن ته دعا وکړئ، "له دغو ئې" چې په هر نوم راوبلئ

" صحیح ده" ده لره ښایسته او غوره نومونه دي او مه دې دعا په لوړ آواز کوه او مه ئې پټوه، بلکه د دواړو ترمنځ وسط لاره غوره کړه.

دغه آیتونه دا مطالب بیانوي:

الله تعالی نېك او غوره نومونه لري، باید په همدغو نومونو ئې ذکر وشي او دعا ورته وشي، په هرې دعا کې ئې هغه نوم یاد شي چي له سوال سره مناسبت ولري، د مثال په توګه یا رحمن ارحمني، یاحفیظ احفظني.

بایدپه اسماء الله الحسنی کې له انحراف او له ځانه د اسماوو او صفاتو له ایښودلو ډډه وکړو.

د الله تعالی وړاندي په دعا کې باید هغه طریقه غوره کړو چي دین راښودلی، لکه دا آیت چي امر کوي: نه به په ډېر لوړ غږ دعا کوو او نه په ډېر ټیټ، بلکه د دواړو ترمنځ به متوسطه لاره غوره کوو.

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي:

أیها الناس أربعوا على أنفسكم، فإنكم ما تدعون أصم ولا غائباً، إنما تدعون سمیعاً بصیراً إن الذی تدعون أقرب إلى أحدكم من عنق راحلته. رواه احمد

اې خلکو! پرخپل ځان نرمي وکړئ "او په لوړ غږ د دعا لپاره پر ځان زیاتی مه کوئ" ځکه تاسي نه کوڼ ته دعا کوئ او نه غائب ته، بلکه هغه چا ته دعا کوئ چي اورېدونکی او لیدونکی دئ، تاسي چي د کوم ذات نه سوال کوئ هغه ستاسو هر یوه ته د خپلي سورلۍ تر غاړې ډېر ورنږدې دئ.

د الله تعالی ټول مبارك نومونه د داسي بشپړو او کاملو صفاتو ښودنه کوي چي

د هيڅ ډول نقص او عيب شائبه پکې نشته.

مونږ د الله تعالی نومونه او لوړ صفات د هغه کتاب له لارې پېژندلی شو چې الله تعالی نازل کړی او رسول صلی الله علیه وسلم ته ئې د هغه علم ورکړی، له دې پرته د اسماء او صفاتو د پېژندلو بله صحیح لاره نشته. هغه الهي کتابونه چې دا صفات او اسماء ئې بیان کړیدي؛ هریو د ځانګړي قوم په ژبه نازل شوی دئ، پدې اساس د الهي اسماوو الفاظ مختلف دئ، خو معنی او مفهوم ئې یو دئ، دا ټول نومونه په قرآنکریم، تورات، انجیل او زبور کې په یو ډول الفاظو سره ندي یاد شوی. لدې معلومېږي چې پدغو نومونو کې ترټولو د پام وړ خبره هغه صفات دي چې دا نومونه ئې په ګوته کوي.

په قرآنکریم کې له ذکر شوو نومونو علاوه، الله تعالی نور نومونه هم لري چې یا ئې په نورو آسماني کتابونو کې ذکر کړي دي او یا ئې له ځان سره ساتلی او هیڅ څوك ئې ندی پرې خبر کړی، لکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي :

أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِى كِتَابِكَ أَوْ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِى عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ * رواه احمد

الهي! په هر هغه نوم دې سوال درته کوم چې ځان دې پرې نوملی دئ، یا دې خپل کوم مخلوق ته ورښودلی دئ او یا دې په خپل کتاب کې نازل کړی او یا دې په خپل علم غیب کې چې له تاسره دئ ځانته ځانګړی او خاص کړی.

لدې حدیث شریف دا څرګندېږي چې د الله تعالی نومونه محدود ندی، یو شمېر ئې پدې کتاب کې ذکر شویدی او نور ئې په نورو کتابو کې راغلی دي، یو

شمېر ئې پيغمبرانو عليهم السلام ته ورښودل شوي او يو شمېر ئې الله تعالی له خپل ځان سره ساتلي او هيچا ته يې ندی ښودلی. دا ټول نېك او پاك نومونه داسې صفات په ګوته کوي چي الله تعالی وربانديي متصف دئ. د مثال په توګه السميع، يعني هغه ذات چي اورېدونکي دئ، البصير: هغه ذات چي ليدونکي دئ، الرحمن: هغه ذات چي د رحمت او مهربانۍ د صفت درلودونکی دئ.

که د الله تعالی هغه پاك او مبارك نومونه چي په قرآنكريم او احاديثو کي راغلي دي، د فاتحی سوري د دريو لومړنيو آيتونو په ترتيب تنظيم کړو، نو وبه ګورو لکه څرنګه چي فاتحه د قرآنکريم اساس او خلاصه ده، همدا ډول د الله تعالی د نومونو خلاصه هم د همدې سوري په دريو لومړنيو آيتونو کي راغلی ده او دا ترتيب او خلاصه به داسي وي:

رب العالمين:

اللّٰه، الرب، الخالق، البارئ، المصور، الاله، الواحد، الاحد، الوتر، الاول، الآخر، الظاهر، الباطن ، الحق، المبين، الحی، الصمد.

الرحمن الرحيم :

الرحمن، الرحيم، الرؤوف، الاكرم، البر، التواب، الحليم، العفو، الغفور، الكريم، اللَّطيف، المجيب، الودود، الوهاب، الولی، المولی، الرفيق، الشافی، المحسن، المعطی، المنان، القريب، الجميل، الطيب، الشاكر، الشكور، الواسع، النصير،

البصير، الخبير، السميع، العليم، العالم، الشهيد، الحافظ، الحفيظ، الرقيب.

مالك يوم الدين :

الملك، المليك، القاهر، القهار، القادر، القوى، الكبير، القدير، المؤمن، المهيمن، المقتدر، المتعال، المتكبر، المجيد، المعز، المذل، المقدم، المؤْخر، الحكـم، الحكيم، الباسط، القابض، الرزاق، الجبار، الاعلى، العزيز، القيوم، العلى، القدوس، السلام، السبوح، الحميد، الوارد، الغنى، المحيط، الفتاح، الوكيل، المقيت.

د الله تعالى يو شمېر نومونه ،د مضاف په صيغه راغلي دي لکه: رب العالمين: د عالميانو څښتن او پالونکی، مالك يوم الدين: د جزا د ورځي مالك او پاچا، ذوالفضل العظيم يعني د لوی فضل خاوند. سريع الحساب: تېز او ژر حساب اخيستونکی، مالك الملك: د هر څه مالك، خيرالماکرين: تر ټولو غوره تدبير کوونکی او د ماکرينو تر ټولو غوره، خيرالناصرين: تر ټولو ښه او غوره مرستندوی، خيرالحاکمين: ترټولو غوره حاکم، خيرالفاتحين: تر ټولو غوره او افضل فاتح، خيرالغافرين: تر ټولو غوره بخښونکی، خيرالراحمين: تر ټولو غوره رحم کوونکی، خيرالرازقين: تر ټولو غوره روزي ورکوونکی، اسرع الحاسبين: تر ټولو سريع حساب کوونکی، خيرالفاصلين: تر ټولو غوره فيصله کوونکی، احکم الحاکمين: تر ټولو غوره حاکم، سميع الدعاء: د دعا اورېدونکی، عالم الغيب والشهاده: په پټ او ښکاره

عالم، غافرِالذنَبِ: د گناه بخښونکی، قَابِل التوب: د توبې قبلوونکی، رَفیعُ الدرجاتِ: د درجو لوړوونکی، ذوالجَلالِ والاکرام: د جلال او اکرام خاوند.

د الله تعالی صفات

د الله تعالی ټول صفات د کمال صفات دي، الله تعالی حمید دئ، ټولی ستاینې هغه لره دي، له هر عیب او نقص منزه او لوړ دئ، ټولی ښیگڼې او ستاینې هغه لره دي، په موجوداتو کې چې څه کمال او جمال، ښکلا او ښایست لیدل کېږي دا ټول الله تعالی لره دي او ده پدې شیانو کې ایښی دي، د نېکۍ او ښکلا چې کوم صفات په مخلوقاتو کې لیدل کېږي الله تعالی په همدی صفاتو په بشپړ او کامل طور متصف دئ.

د الله تعالی د صفاتو د پېژندلو لپاره هم له قرآنکریم او احادیثو پرته بله منبع نه لرو. خدای جل شأنه د انسان د هدایت او لارښوونې او د خالق او مخلوق د پېژندنې لپاره په مختلفو وختونو کې پیغمبران علیهم السلام رالېږلی دي. هر قوم ته چې کوم کتاب یا صحیفه راغلىده، هغه د هغمه قوم په ژبه وه، د کتاب معارف او مفاهیم د همغه قوم په منځ کې په متداولو او مروجو الفاظو بیان شویدي. که په قرآنکریم کې الله تعالی په علم، حلم، قدرت، اراده، کلام، حیات، سمع و بصر متصف معرفي شوی او د علیم، حلیم، قدیر، حي، سمیع، بصیر په

نامه یاد شوی، په نورو الهي کتابونو کې د الله تعالی همدا صفات په نورو ژبو او نورو نومونو یاد شوي. همداراز گورو چي دغه صفات د انسان لپاره هم ذکر شوي، دا صفات چي د انسان لپاره ذکر شوي، معنی ئې د هغه د حال او توان مطابق ده، یعني انساني صفات ناقص، کم، قاصر او فنا کېدونکي دي، پداسي حال کې چي د الله تعالی صفات کامل، بشپړ او دایمي دي. د انسان او الله تعالی د صفاتو ترمنځ یوازي لفظي شباهت وجود لري، نور د الله تعالی صفات د مخلوق له صفاتو سره نه شي مقایسه کېدلی، د الله تعالی صفات کامل، ازلي، دایمي او ابدي دي، خو د انسان صفات ناقص، حادث (نوی پیداشوي) او له مینځه تلونکي دئ. قرآنکریم فرمايي:

إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىۡءٍ قَدِيرٌ:

الله تعالی پرهرڅه قادر دئ.

خو د انسان د قدرت په اړه فرمايي:

إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ مِن قَبۡلِ أَن تَقۡدِرُواْ عَلَيۡهِمۡۖ ...* المائده: ۳۴

مگر هغه چي توبه ئې وکړه، مخکې تر دې چي قدرت ورباندي پیدا کړئ.

قرآن د الله تعالی په اړه وايي:

... إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعُۢ بَصِيرٌ * المجادله: ۱

الله تعالی اورېدونکی لیدونکی دئ.

د انسان په اړه فرمايي:

إِنَّا خَلَقۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ مِن نُّطۡفَةٍ أَمۡشَاجٖ نَّبۡتَلِيهِ فَجَعَلۡنَٰهُ سَمِيعَۢا بَصِيرًا * الانسان:۲

بې شکه چي مونږ انسان له مخلوطي او ګډي شوې نطفې پيدا کړ، آزمويو ئې او بيا مو هغه اورېدونکی ليدونکی وګرځاوو.

قرآن د الله تعالی د ارادی په اړه فرمايي:

إِنَّمَآ أَمۡرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيۡـًٔا أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ * يس: ۸۲

د هغه امر او کار داسي دئ چي د څه اراده وکړي نو ورته ووايی: شه، نو هغه کېږي.

د انسان د ارادې په اړه بيا فرمايي:

تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتُجَٰهِدُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمۡوَٰلِكُمۡ وَأَنفُسِكُمۡۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ * الصف: ۱۱

غواړي په خپلو خولو سره د الله تعالی نور خاموش کړي.

د الله تعالی د علم په اړه فرمايي:

... وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ * التغابن: ۱۱

الله تعالی په هرڅه ښه پوه دي.

د انسان د علم په اړه فرمايي:

قَالُواْ لَا تَوۡجَلۡ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٖ * الحجر: ۵۳

وئې ويل: مه وېرېږه، مونږ تا ته د يوه پوه زوی زېری درکوو.

څرنګه چي انسان ناقص او محدود دئ، نو صفات ئې هم نا قص او محدود دې، د انسان صفات د الله تعالی د صفاتو په مقايسه داسي دي لکه څوك چي په

ستر بحر کې خپله ګوته غوټه کړي او څه نم راپورته کړي. رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالی له پراخ رحمت سره د انسان او ټولو مخلوقاتو د رحمت مقایسه داسي کوي:

عَنْ سَلْمَانَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ مِائَةَ رَحْمَةٍ كُلُّ رَحْمَةٍ طِبَاقَ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ فَجَعَلَ مِنْهَا فِى الْأَرْضِ رَحْمَةً فَبِهَا تَعْطِفُ الْوَالِدَةُ عَلَى وَلَدِهَا وَالْوَحْشُ وَالطَّيْرُ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ أَكْمَلَهَا بِهَذِهِ الرَّحْمَةِ * رواه مسلم

له سلمان رضي الله عنه روایت دئ چي وايي: رسول الله (ص) وفرمایل: الله تعالی په هغه ورځ چي آسمانونه او زمکه ئې پیدا کړه، سل رحمتونه ئې هم پیدا کړل، هر رحمت د زمکي او آسمان ترمنځ د فاصلې په اندازه، بیائې له دې یوه برخه رحمت په زمکه کې کیښود، چي په هغه سره مور پر زوی او حیوانات او مرغان یوه پربل رحم او مهرباني کوي، چي کله د قیامت ورځ راشي نو پدې رحمت سره به ئې مکمل او بشپړ کړي.

یعني دا رحمت، زړه سوي او پېرزوینه چي اوس د مخلوقاتو، انسانانو، حیواناتو او مرغانو ترمنځ موجوده ده، دا په حقیقت کې د هغه پراخ الهي رحمت د سلو برخو یوه وړه برخه ده چي پدې مخلوقاتو ئې وېشلی ده. د مخلوقاتو نور صفات لکه سمع، بصر، قدرت او اراده هم پدې قیاس کړی. انسان نشي کولی ټیټ غږ واوري، همداراز له لری هم څه نشي اورېدلی، د پردی شا ته څه نشي لیدلی، له لری فاصلې هم د لیدلو توان نه لري. د ډېرو شیانو د احساس او مشاهدی توان او وس نه لري، نشي کولی انرژي، جاذبه، نور، پیریان او پرښتې ووینې یا ئې احساس

کړي. خو قرآنکریم د الله تعالی په اړه فرمايي :

وَإِن تَجۡهَرۡ بِٱلۡقَوۡلِ فَإِنَّهُۥ يَعۡلَمُ ٱلسِّرَّ وَأَخۡفَى * طه: ۷

که خبره په لوړ غږ وکړئ، نو بې شکه چې الله تعالی په سري او خفي ټولو پوهېږي.

همدارنگه له لقمان حکیم حکایت کوي او فرمايي :

يَٰبُنَيَّ إِنَّهَآ إِن تَكُ مِثۡقَالَ حَبَّةٖ مِّنۡ خَرۡدَلٖ فَتَكُن فِي صَخۡرَةٍ أَوۡ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ أَوۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ يَأۡتِ بِهَا ٱللَّهُۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٞ * لقمان:۱۴

اې گرانه زویه: حقیقت دا دئ چي که (گناه) د خردل (مشنگ) د داني په اندازه وي او د یوی پرښی په د ننه کې وي او یا په آسمانونو او زمکې کې وي، الله تعالی به ئې راوړي (له هغه پټه نه پاته کېږي) بې شکه چي خدای لطیف او خبیر دئ.

همدارنگه فرمايي:

... وَمَا يَعۡزُبُ عَن رَّبِّكَ مِن مِّثۡقَالِ ذَرَّةٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ وَلَآ أَصۡغَرَ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكۡبَرَ إِلَّا فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٍ * یونس: ۶۱

او ستا له رب د ذرې په اندازه "کوم څیز" نه په زمکې کې پټیدلی شي او نه په آسمان کې او نه له دې کوم وړوکی او یا لوی داسي څیز شته چي په څرگند کتاب کې دي نه وي (لیکل شوی)

د الله تعالی افعال

په قرآنکریم کې د الله تعالی افعال د هغه د نومونو او صفاتو په اندازه ذکر شویدي، د مثال په ډول خلاق: پیداکوونکی، اسم یا نوم دئ او یخلق: پیدا کوي، فعل دئ، لکه چې قرآنکریم فرمایي :

... قَالَ كَذَٰلِكِ ٱللَّهُ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ ... آل عمران: ۴۷

وئي ویل: همداراز الله تعالی چې څه وغواړي پیدا کوي ئې.

الله تعالی رازق: روزي ورکوونکی دئ او روزي ورکول ئې فعل دئ. قرآنکریم فرمایي :

... إِنَّ ٱللَّهَ يَرۡزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيۡرِ حِسَابٍ * آل عمران: ۳۷

الله تعالی هر چا ته چې وغواړي بې حسابه روزي ورکوي.

علیم: پوه، د الله تعالی نوم دئ او تعلیم ئې فعل دئ، قرآنکریم فرمایي : "

ٱلرَّحۡمَٰنُ * عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ * خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ * عَلَّمَهُ ٱلۡبَيَانَ * الرحمن: ۱- ۴

رحمن خدای قرآن وښود، انسان ئې پیدا کړ، هغه ته ئې وینا ورزده کړه.

د انسان لپاره هم همدا ډول افعال ذکر شوي دي. قرآنکریم له عیسی علیه السلام نقل قول کوي فرمایي:

...أَنِّيٓ أَخۡلُقُ لَكُم مِّنَ ٱلطِّينِ كَهَيۡـَٔةِ ٱلطَّيۡرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيۡرَۢا بِإِذۡنِ ٱللَّهِۖ ...

آل عمران: ۴۹

زه ستاسي لپاره له خټې د مرغه څېره جوړوم، بيا په هغه کې پو کوم، نو هغه به د خدای په اذن سره مرغه شي.

او د روزي په اړه فرمايي:

وَلَا تُؤْتُوا۟ ٱلسُّفَهَآءَ أَمْوَٰلَكُمُ ٱلَّتِى جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمْ قِيَٰمًا وَٱرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَٱكْسُوهُمْ وَقُولُوا۟ لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا * النساء: ۵

خپل مالونه چې الله تعالی ستاسو لپاره د "ژوند" د قيام "وسيله" گرځولي بې عقلانو ته مه ورکوئ او پدې مالونو سره د دوی د روزي انتظام وکړئ او جامې ورته تهيه کړئ او دوی ته نېکې او منل شوې خبرې وکړئ.

دا چې انسان هم نوروته د ښوونې فعل ترسره کولی شي، فرمايي:

هُوَ ٱلَّذِى بَعَثَ فِى ٱلْأُمِّيِّۦنَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا۟ مِن قَبْلُ لَفِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ * الجمعه: ۲

الله تعالی هغه ذات دئ چې په اميانو او نالوستو کې ئې د دوی له منځه پيغمبر مبعوث کړ، ترځو د ده آيتونه ورته ولولي، تزکيه ئې کړي، کتاب او حکمت ورزده کړي، پداسې حال کې چې تر دې مخکې په ښکاره گمراهي کې وو.

د انسان د افعالو او پر خپلو افعالو د ده قدرت او واکمنې او د افعالو د نتائجو توپير ئې له الهي افعالو سره هومره دئ لکه د الله تعالی او انسان د ذات او صفاتو ترمنځ توپير.

پدې اړه يوه ډېره ضروري او د زياتې توجه او پاملرنې وړ خبره دا ده چې د

الله تعالی د فعل د انجام کیفیت لکه د هغه د ذات په شان د انسان د فهم او ادراك نه لوړ دئ، هیڅ مثال ئې نه موندل کېږي. انسان ځکه د الله تعالی د افعالو کیفیت نه شي درك کولی چي د الله تعالی د ذات د کیفیت په اړه علم نه لري. د مثال په توګه مونږ په دې پوهېږو چي د انسان نطفه له هغو توکیو جوړېږي چي له خاوري راشني شوي داني او مېوې نه ئې اخلي، دا نطفه بیا په علقه او وروسته په یوه ټوټه غوښه بدلېږي، بیا هډوکي ترې جوړ او بیا د ماشوم په شکل دنیا ته راځي، وروسته ځوان شي، پیاوړی او تنومند شي، بیائې له همدی ځای زوال پیل شي، زوړ او بیا مړ شي، دا ټول کارونه د قیوم خدای په اراده صورت نیسي؛ خو څرګنده ده چي په دې امورو کي د الله تعالی د تصرف کیفیت مونږ نه شو درك کولی.

همدا رنګه وینو چي د بحرونو اوبه تبخیرېږي، بیا په وریځو بدلېږي، بادونو ته امرکېږي چي دا وریځی لري، لري سیموته یوسي او هلته بیا د واوری، باران او ږلۍ په شکل ورېږي او له دې اوبو ویالی، سیندونه او رودونه بهېږي، شاړې او وچي زمکي وربانديي شنې او خړوبېږي، تر خاورو لاندي دانه (تخم) په حرکت راځي، وده کوي، شنه شي او لوی نبات ترې جوړ شي، ساقه او پاڼی ئې شنې شي ، ګل او مېوه وکړي، دا ټول کارونه د الله تعالی په اراده ترسره کېږي، خو په دې امورو او د دانې د تطور په دې مراحلو کي د الله تعالی د تصرف د کیفیت ادراك زمونږ لپاره ناممکن او محال دئ.

کم شمېر داسي نصوص هم شته چي په هغوې کي الله تعالی ته داسي افعال منسوب شوي چي هغوې ته ورته افعال انسان په خپلو اندامونو او جوارحو ترسره

کوي او يو شمېر نورو نصوصو کې الله تعالی ته داسي افعال منسوب شوي چي که ظاهري معنی ترې واخيستل شي نو له مخلوق سره د الله تعالی د تشبيه احتمال پکي رامنځته کېږي، د مثال په توګه که د قرآنکريم په دې آيت کې غور وکړو چي فرمايي:

وَجَآءَ رَبُّكَ وَٱلۡمَلَكُ صَفّٗا صَفّٗا * الفجر: ٢٢

او ستا رب به راشي پداسي حال کې چي ملايکي به ليکه ليکه وي.

که په دې مبارك آيت کې د "جاء" لفظ په ظاهري او متداوله معنی واخلو نو بې شکه چي معنی به ئې دا وې چي الله تعالی به د قيامت په ورځ داسي راشي لکه مخلوقات چي له يوه ځای بل ته حرکت کوي، که دا معنی ترې واخلو نو د تشبيه مرتکب شوي يو، که هرڅو په خوله ووايو چي بلاتشبيه او بلاتکييف! که "جاء" پدې معنی واخلو نو په خوله بلاتشبيه ويل هيڅ فايده نه لري. خو که ووايو چي الله تعالی راځي، خو له راتګ دا ظاهري او متداوله معنی وانخلو، بلکه مراد او حقيقت ئې خدای ته وسپارو، نو په دې صورت کې مو له تشبيه ځان ساتلې. راتګ مخصوصا په هغه ځای کې چي له اجسامو سره تړاو ونلري تل د ګام اخيستلو په معنی نه وي. د مثال په ډول:

... حَتَّىٰ تَأۡتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغۡتَةً أَوۡ يَأۡتِيَهُمۡ عَذَابُ يَوۡمٍ عَقِيمٍ * الحج: ٥٥

تر هغي پورې چي قيامت ناڅاپه ورباندي راشي او يا د بې خيره (شنډې) ورځې عذاب ورباندي راشي.

يوم عقيم يعني هغه ورځ چي خير نه وي پکي او بله ورځ ورپسې رانشي.

او يا دا آيت :

مِن بَعدِ مَا جَائَتهُمُ البَيِّنٰتُ

وروسته له هغه چې ښکاره نښانې ورته راغلې.

آيا په دې آيتونوکې د قيامت او نښانو له راتگ همدا ظاهري راتگ او گام اخيستل مراد دي؟ داسې راتگ چې په گام اخيستو سره مخکې درومي او مسافه وهي؟ او که نه دلته له راتگ مطلب دا دئ چې دا شيان به ورته ښکاره شي او پيغمبران عليهم السلام به ئې ورته بيان کړي؟!

دا ډول آيات او احاديث يو شمېر علماوو د متشابهاتو په نامه ياد کړي او يو شمېر نورو د صفاتو آيات او احاديث نومولي. د همدې نصوصو د تفسير او بيان په اړه د علماوو ترمنځ زيات اختلاف وجودلري او له همدې امله مختلف او متعدد افکار او ډلې رامنځته شوي دي او خبره تردې حده رسېدلې چې يوه ډله د بلې د تکفير حکم صادرکړي. د همدې موضوع په حقيقت د پوهېدو پخاطر بايد د عليم او حکيم خدای کتاب او د پاك رسول صلىالله عليه وسلم احاديثو ته مراجعه وکړو او وگورو چې هغوی څه لارښوونه راته کوي.

قرآنکریم او متشابهات

د قرآنکریم آیتونه په عامه توگه دوه نوع دي:

محکم آیتونه: هغه چي د الفاظو مراد او معنی ئې څرگنده او واضح ده، داسي الفاظ او کلمات پکي کارول شوي چي ظاهري او ذهن ته نږدې معنی ئې څرگنده ده او د هیڅ شك او شبهې احتمال پکي نشته. همدا محکم آیتونه د قرآنکریم د مفاهیمو اساسي محور تشکیلوي.

متشابه آیتونه: هغه چي له داسي شیانو پکي بحث شوی چي نه د لمس وړ دي او نه د مشاهدې او لیدني، داسي شیان چي انسان په خپل قاموس کي د هغه لپاره نوم نه لري. دا غیبي شیان په دې آیتونو کي پداسي الفاظو سره معرفي شوي دي چي انسان ئې معمولاً د محسوس او ملموس شیانو لپاره کاروي. پدې سره قرآن خپل مخاطب په نسبي طور د هغو غیبي شیانو په حقیقت څه ناڅه پوهوي چي د هغوي لپاره په خپل قاموس کي هیڅ نوم نه لري. قرآنکریم په دې رابطه فرمایي:

هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ مِنۡهُ ءَايَٰتٌ مُّحۡكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٌۖ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمۡ زَيۡغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنۡهُ ٱبۡتِغَآءَ ٱلۡفِتۡنَةِ وَٱبۡتِغَآءَ تَأۡوِيلِهِۦۖ وَمَا يَعۡلَمُ تَأۡوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُۗ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلۡعِلۡمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلٌّ مِّنۡ عِندِ رَبِّنَاۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ * آل عمران: ۷

الله هغه ذات دئ چي دا کتاب ئې پرتا باندي نازل کړ، چي ځيني آيتونه ئې محکم دي، چي دا د کتاب بنسټ دئ او نور ئې متشابه دي، نو هغه کسان چي په زړونو کي ئې کوږوالی دئ په متشابه پسې ئې درومي، د فتنې په لټه کي او د تأويل په لټه کي، پداسي حال کي چي په تأويل ئې له الله پرته هيڅوك نه پوهېږي او هغه چي د راسخ علم خاوندان دي وايي: مونږ ايمان پرې راوړی، ټول زمونږ د رب له لوري دي او پند نه اخلي مگر د عقل خاوندان.

دا مبارك آيت څو مهم مطالب زمونږ مخي ته ږدي:

د دې کتاب ځيني آيتونه "محکم" دي او ځيني ئې "متشابه"

د کتاب اصلي او اساسي مطالب په هغو آيتونو کي راغلي چي محکم دي ا و تشبيه نده پکي کارول شوې.

متشابه آيتونه چي په مفهوم ئې پوهېدل غور او دقت غواړي بايدهمدې محکمو آيتونو ته راجع شي او د همدی آيتونو په رڼاکي تفسير او توضيح شي.

هغه کسان چي په زړونو کي ئې خيرې او کوږوالی وي، د دې په ځای چي د متشابه آيتونو په مراد باندي ايمان کافي وگڼي، برعکس د دې آيتونو په تأويل د پوهېدو هڅه او لټه کوي او غواړي هغه د خپل بحث او تحقيق محور وگرځوي.

هغه کسان چي غواړي دغه ډول آيتونه د مناقشې او بحث موضوع وگرځوي، هغوی په حقيقت کي يا د فتنو راولاړول غواړي، د دې هڅه کوي چي د الله تعالی په اړه د مسلمانانو په زړونو کي شکوك او شبهات راولاړ کړي او خلك د محکمو آيتونو له مفاهيمو بل لور ته واړوي او يا دا چي غواړي د متشابهاتو په تأويل

ځان پوه کړي. د تأویل لغوي معنی اول یا اصل ته اړول دي، تأویل یعني د متشابه آیت فعلي حالت د هغه لومړني حالت ته گرځول، گواکې دوی غواړي په دې پوه شي چي د دې متشابه اصلي او اولني حالت او کیفیت څنگه دئ؟!

دا هلې ځلې او دا هڅه او هاند د هغه چا کار دئ چي زړه ئې کوږ او خیرن وي، پر زړه او دماغ ئې شکونو سیوری غوړولی وي.

د متشابهاتو د تأویل علم یوازي له الله تعالی سره دئ، بل هیڅوك نشي کولی په هغه باندي پوه شي، ځکه الله تعالی هغه غیبي او له سترگو پټ شیان چي انسان ئې نه پېژني او نه په خپل قاموس کې ورته نوم لري، د انسان د ښې پوهی پخاطر له محسوسو او پېژندل شوو شیانو سره تشبیه کړي او پداسې الفاظو سره ئې معرفي کړي دي چي په حقیقت کې د ښکاره او څرگندو شیانو لپاره استعمالېږي. د دې لپاره چي هغه د انسان لپاره د فهم وړ وگرځوي او د هغه څیز د حقیقت په اړه نسبي تصور ورته حاصل شي، د دې مطلب دا شو چي د دغو شیانو د معرفي لپاره ترممکنه حده او تر هغه ځایه چي د انسان عقل ته مقدور ده اهتمام شوي او د متشابه آیتونو په ترڅ کې معرفي شوي، د انسان د عقل نیلۍ لدې آخوا وړاندي نشي تلی، دا د ده د الوت وروستئ پړاو دئ، آخوا ته ئې لاس نه رسېږي، د ده له عقل او ادراك لوړ دي، الله تعالی د همدې ډول شیانو د معرفي کولو لپاره ښه لازمه څرگندونه کړیده او د انسان د عقلي قوت مطابق وضاحت ئې کړی، خو تر دې آخوا عقل د مخکې تگ مجال نه لري، باید همدلته ودرېږي او د متشابهاتو له تأویل ځان وساتي. د انسان د عقل او پوهی قصور، د حواسو او

مشاعرو محدودیت ئې او د ژبې او قاموس عدم جامعیت ئې باعث شوي چې له مخکې تګ عاجز شي او د متشابهاتو په حقیقت تر دې زیات پوه نشي.

پداسې حال کې چې د قرآنکریم دا مبارك آیت په پوره صراحت او وضاحت سره دا بیانوي چې د کږو، رنځورو، خیرنو، له شك او شبهاتو د ډکو زړونو خاوندان د متشابهاتو د تأویل په لټه کې وي، متأسفانه د ځینو مذهبي فرقو پلویان د دې آیت د صریح حکم خلاف دعوی کوي چې د دوی ائمه د متشابهاتو په تأویل پوهېږي، دوی د دې ادعا کوي چې په علم کې پاخه "الراسخون في العلم" مستثنی شوي، دوی کولی شي د متشابهاتو په تأویل پوه شي. د آیت د دوهمې برخې په اړه د دوی دا انګېرنه په څرګنده توګه د همدې آیت له لومړنۍ برخې سره تناقض لري، د دوی دا تعبیر بالکل غلط او کمزوری دئ، ځکه د آیت په سرکې راغلي چې د رنځورو زړونو خاوندان د متشابهاتو د تأویل هڅه کوي، دا ممکنه نده چې د علم خاوندان د داسې یوه عمل هڅه وکړي.

عالمان ټول آیتونه د الله تعالی له لوري شمېري، ایمان وربانديي راوړي او هوښیاران پند ترې اخلي.

متأسفانه د متشابهاتو په اړه یوه بله ډله له لومړنۍ ډلې هم زیاته بې لاره شوې او په غلطه روانه ده، هغوی د متشابه آیتونو له الفاظو ظاهري معنی اخلي، خصوصاً په هغوآیتونو کې چې د الله تعالی له صفاتو یکې یادونه شویده!! هغه کسان چې د متشابه آیتونو الفاظ په ظاهري معنی سره اخلي او په دې سره د الله تعالی لپاره مثال جوړوي او له مخلوق سره ئې تشبیه کوي، مونږ دا سوال ترې کوو

چي: ولي د قرآن د ټولو آیتونو په اړه دا کار نه کوي، ولي په هر ځای کې د الفاظو ظاهري او متداوله معنی نه اخلي؟ راشی له سلهاو آیتونو یو څو د دوی مخې ته کېږدو او ترې تپوس وکړو چي دلته د الفاظو ظاهري معنی ولي له نظره غورځوي؟

په دې آیت کې: اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ * مونږ پر سمي لار هدایت کړه

تاسي ولي له صراط د هغه ظاهري معنی نه اخلئ؟ صراط یعني د زمکې پرمخ لاره چي له یوې نقطې پیل او په بلې ختمېږي!! تاسي ولي د دې ظاهري معنی په ځای د الله عبادت مستقیمه لار ګڼئ؟ همغسي لکه چي قرآن فرمایي:

إِنَّ ٱللَّهَ رَبِّى وَرَبُّكُمۡ فَٱعۡبُدُوهُۚ هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ * آل عمران: ۵۱

بې شکه زما او ستاسي رب الله دئ، نو عبادت ئې وکړئ، همدا نېغه لاره ده.

همداراز په دې آیت کې :

خَتَمَ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ وَعَلَىٰ سَمۡعِهِمۡۖ وَعَلَىٰٓ أَبۡصَٰرِهِمۡ غِشَٰوَةٞۖ وَلَهُمۡ عَذَابٌ عَظِيمٞ* البقره: ۷

الله تعالی د دوی پر زړونو او غوږونو مهر وهلی او پر سترګو ئې پرده غوړېدلې ده او د دوی لپاره لوی عذاب دئ.

آیا دلته هم "ختم"یعني مهر په ظاهري معنی اخلئ؟ آیا ګمان کوئ چي الله تعالی هم داسي کوم مهر لري چي د کافرانو پر زړونو او غوږونو ئې وهلی دئ؟ او دا تصور کوی چي د هغوی په سترګو د پردی معنی هم همدا ظاهري معنی ده؟! او کنه له دې دا مفهوم اخلئ چي الله تعالی له دوی د حق لیدلو او د حق د منلو استعداد اخیستی دئ، دا استعداد ئې د دوی په زړونو او غوږونو کې ځپلی او له

مینځه ئې وړی دئ؟ ولې او په کوم دلیل په دې مبارك آیت کې د"خَتَم" او"غشاوه" ظاهري معنی نه اخلئ او مجازي مفهوم ئې اخلئ؟

پدې آیت کې:

صُمٌّۢ بُكۡمٌ عُمۡىٌ فَهُمۡ لَا يَرۡجِعُونَ * البقرة: ۱۸

کاڼه، گونگیان او ړانده دي، نو ځکه نه راگرځي.

آیا دلته له صم، بکم، عمي، نه ظاهري معنی اخلئ او ادعا کوئ چي منافقان کاڼه، گونکیان او ړانده د ي؟ څرگنده ده چي د دې کلماتو ظاهري معنی اخیستل دلته ممکن او صحیح نده.

په دې آیت کې:

فَأَزَلَّهُمَا ٱلشَّيۡطَٰنُ عَنۡهَا ... البقره : ۳۶

نو شیطان هغوی دواړه وښویول.

آیا دلته له ښویدلو(زل) دا معنی اخلئ چي گواکې شیطان د دوی تر پښو لاندي اوبه توی کړې او د دوی پښې ورباندي ښوېدلې او همداسي په ښویدو، ښویدو له جنت ووتل او که نه له دې مطلب معنوی ښویدل دي؟ همداراز آیا په دې آیت کې:

وَلَا تَلۡبِسُواْ ٱلۡحَقَّ بِٱلۡبَٰطِلِ وَتَكۡتُمُواْ ٱلۡحَقَّ وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ * البقرة: ۴۲

حق ته د باطل لباس مه وراغوندئ او حق مه پټوئ پداسي حال کې چي پوهېږئ.

آیا دلته هم له "تلبسوا" ظاهري معنی اخلئ؟ او ادعاکوئ چي باطل یوه

جامه ده چي حق ته وراغوستل کېږي او پدې سره له نظر پټېږي او که نه داسي ئې تفسیروئ چي حق له باطلو توجیهاتو او نظریاتو سره مه مغشوش او گډوډوئ او حق په خپلو غلطو تعبیراتو سره سرچپه مه ښئي، داسي چي خلك وغولېږي او باطل ته د حق په سترگه وگوري.

دا آیت:

.... وَأُشْرِبُواْ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ ۚ ... * البقره : ۹۳

او خوسی (سخوندر) د دوی په زړونو کي وروڅښل شو، د دوی د کفر له امله.

آیا له "اشربوا" د هغه ظاهري معنی اخلئ او گمان کوئ چي سخوندر هم لکه اوبه هغوی ته ورڅښل شوی او په زړونو کي ئې ځای نیولی؟ او که نه داسي ئې معنی کوئ چي د سخوندر محبت ئې داسي په زړونو کي ځای نیولی لکه چي دی په خپله د دوی زړونو ته ننوتی او هلته ئې ځای نیولی وي او مینه ئې پردوی مسلطه شوې وي؟

دا آیت:

... وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلذِّلَّةُ وَٱلْمَسْكَنَةُ ... البقره: ۶۱

او ذلت او خواری ورباندي وتپل شوه.

آیا دلته له "ضُربت " مطلب د هغه ظاهري معنی ده او آیا خواری او ذلت داسي شیان دي چي په نورو ورتپل کېدی شي؟ او که نه دلته ناقابل لمس مفهوم ته عیني تجسم ورکړل شوی ترڅو ذهن ته نږدې کړی شي او دا مطلب افاده کړی شي چي ذلت او خواری ورباندي مسلطه کړي شوه، له داسي خوارۍ او ذلت سره مخ

کړی شو چي نښاني ئې له ورایه ښکاري او اجتماعی ژونداو حالت ئې په ذلت او خوارۍ دلالت کوی؟

دا آیت:

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَٱلْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ... البقره: ۷۴

وروسته ستاسو زړونه داسي سخت شول لکه تیږه او تر دې هم زیات سخت.

آیا له "قست قلوبکم" ظاهري معنی اخلئ او دا سختوالی د تیږي د سختوالی په څېر ګڼئ؟ او که نه له دې مطلب د زړه بې رحمي او عدم عطوفت دئ او دا چي د حق خبره پر دې زړونو اغېز نشي کولی د تأثیرقبلولو استعداد ئې ځپل شوي؟

په دې آیت کې:

بَلَىٰ مَن كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَٰطَتْ بِهِۦ خَطِيٓـَٔتُهُۥ فَأُوْلَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ * البقره: ۸۱

بلی، چا چي بدي وکړه او خپله ګناه ئې وربانديي راتاو شوه نو همدا دوی دوزخیان دي چي تل به پکي پاته وي.

آیا دلته له "احاطت به خطیئته " دا مطلب اخلې چي ګناه هم داسي یو څیز دئ چي خوځېږي او انسان احاطه او محاصره کوي؟ او که نه، معنی ئې دا ده: هرڅوك چي داسي ګنهګار وي چي ګناه ئې ټول وجود نیولی او هغه ئې له هري خوا داسي محاصره کړی وي چي د وتلو ټولي لاري وربانديي تړل شوي وي؟

دا يوازې د قرآن د لومړی جزء د بقره د سورت ځيني آيتونه وو او له همدی اندازه لگولی شئ چي په ټول قرآنکريم کي به د دا ډول آيتونو شمېرڅومره وي. څو بېلگی له نورو سورتونو هم رااخلو:

د مريم په سوري کي د زکريا عليه السلام د زوړوالی په اړه راځی:

قَالَ رَبِّ إِنِّى وَهَنَ ٱلْعَظْمُ مِنِّى وَٱشْتَعَلَ ٱلرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنۢ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيًّا* مريم: ٤

وئې ويل: اې زما ربه! زه خو داسي يم چي هډوکي مي سست شوي او له زوړوالي مي سر مشتعل شوی (سپين والی پکي لگيدلی) او تا ته په دعا کي شقی او کم بخته نه وم.

آيا په "اشتعل الرأس شيبا" کي د اشتعل ظاهري معنی مطلوبه ده؟ يعني دا چي په سرئې له زوړوالی اور بل شوی؟ او که د زوړالي نښانې ئې داسي په سرکي ښکاره شوې لکه د اور لمبه چي له ورايه ښکاري او يو ځل چي په څه شي گډه شي نو هغه ټول احتوا کړي؟

په همدی سورت کي راځي:

يَٰيَحْيَىٰ خُذِ ٱلْكِتَٰبَ بِقُوَّةٍ ... مريم: ١٢

ای يحيی! دا کتاب په قوت سره واخله....

آيا دلته له "خذِالكتَب بِقُوة " ظاهري معنی اخيستل صحيح دي؟ او آيا معنی ئې دا ده چي اې يحيی! دا کتاب په دواړو لاسونو سره کلك ونيسه او په کلك نيولو کي ئې خپل ټول قوت وکاروه؟ او که نه معنی ئې دا ده چي دکتاب په حمل

او پر هغه عمل کې له خپل ټول توان او ځواك كار واخله، په ډاډه او مطمئن زړه ئې حمل او په پوره باور او قوت سره عمل ورباندي وکړه؟

د التکویرپه سورت کې راځي:

وَإِذَا ٱلسَّمَآءُ كُشِطَتۡ * التكوير: ۱۱

او هغه وخت چي آسمان پوست کړی شي.

د "کشطَت" ظاهري معنی د حیوان پوست ایستل دي، آیا دا خبره سمه ده چي ووایو: آسمان به هم د کوم حیوان په څېر له پوسته کړی شي؟ او که نه معنی ئې دا ده چي هغه ورځ به د آسمان دا لاجوردي پرده له مينځه لاړه شي او هغه څه به ښکاره شي چي اوس ئې شاته پټ دي، دوزخ به راڅرګند او جنت به وليدلی شي ؟

په دې مقدمه کې دوه اساسي مطالب په ښه توګه څرګند او بیان شویدي:

د متشابه آیتونو په تأویل پسې لټه او هڅه د فتنه ګرو خلکو کار دئ او دا داسي بې ګټې او بې حاصله کوشش دئ چي یوازي هغه کسان ئې کوي چي غواړي په دې بې هدفه هڅو سره ځان عالم او پوه معرفي کړي.

نه ښايي د متشابه آیتونو له کلماتو او الفاظو د هغوی ظاهري معنی واخلو.

اوس راځئ د همدی مفاهیمو او څرګندونو په رڼا کي دا وګورو چي اهل ظاهر د الهي صفاتو په اړه څه نظر او تصور لري؟

هغوی عقیده لري هغه صفات چي له افعالو سره تعلق لري لکه:

مجئ او اتیان: راتگ.

نزول: کوزېدل.

اخذ، امساك، بطش: نیول، اخیستل.

استوی: استقرار، کیناستل.

هروله: منډه

او دې ته ورته نور باید د هغوی په ظاهري معنی حمل شي، ځکه دا په قرآن او حدیث کې راغلي او ثابت دي، نو لازمه ده چې ظاهري معنی ترې واخیستله شي. دوی د دې افعالو په منځ کې په دې آیت: الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى* او په دې حدیث: وینزل ربنالی السماء الدنیا" ډېر تأکید او ترکیز کوی. راځئ دا آیتونه او احادیث لږ په تفصیل سره وڅیړو، خو لدې وړاندې د لاندنیو څو ټکیو یادونه ضروري شمېرو:

مونږ په هغو الفاظو او کلماتو چې پدې آیتونو او احادیثو کې ذکر شویدي اقرار او تکلم کوو، په مفهوم او معنی ئې باور او ایمان لرو، له تأویل ئې ډډه کوو او ظاهري معنی نه ترې اخلو؛ ځکه که داسې وکړو نو بیا د تشبیه او تمثیل مرتکب گرځو. او په دې کې هیڅ شك نشته چې هیڅ شی له الله تعالی سره ورته والی او مشابهت نه لري، نه ئې د ذات مثال شته او نه د صفاتو او افعالو. د امام ابوحنیفه (رح) له شاگرد محمد بن الحسن (رح) روایت دئ چې وایي:

اتفق الفقهاء کلهم من المشرق و المغرب على الایمان بالقرآن و الاحادیث التی جاء بها الثقات عن رسول الله صلى الله و سلم فی صفة الرب عزوجل من غیر

تفسير و وصف و لا تشبيه، فمن فسر اليوم شىء من ذلك فقد خرج عما كان عليه النبى صلى اللّٰه عليه و سلم و فارق الجماعة فانهم لم يصفوا و لم يفسروا.

ټول فقهاء، په شرق او غرب کې، په دې باندي متفق دي چي په قرآنکريم کي او د معتبرو اشخاصو پواسطه له رسول الله (ص) په روايت شوو احاديثو کې د الله تعالى د صفاتو په اړه راغلو نصوصو باندي له تفسير، توصيف او تشبيه پرته ايمان درلودل لازم دي، که څوک لدې نصوصو د کوم يوه تفسير کوي، هغه د رسول الله صلى الله عليه وسلم له طريقې مخالفت کوي او د مسلمانانو له ډلې وځي، ځکه دوى (سلفو) دا ډول نصوص نه تفسير او نه توصيف کړي.

يوه کس عبدالله بن المبارك ته وويل:

يا ابا عبدالرحمن إنى اكره الصفة عن صفة الرب فقال له عبداللّٰه بن المبارك: انا اشد الناس كراهية لذلك و لكـن اذا نطق الكتاب بشئ قلنا به و اذا جاءت الآثار بشئ جسرنا عليه.

اې ابو عبدالرحمن: زه د الله تعالى د صفاتو په اړه بحث نه خوښوم! عبدالله بن المبارك ورته وويل: زه له هرچا زيات له دې ډول بحثونو کرکه لرم، خو که قرآن کريم پدې اړه څه ووايي، نو همغه وايو او که پدې اړه په آثارو کې څه ذکر شي، نو د هغه د ويلو په اړه له جسارت کاراخلو.

لدې اقوالو دا په ډاګه کېږي چي پخوانيو او سلفو علماوو د دې ډول آيتونو او احاديثو له تأويل او تفسير ډډه کوله، يوازي تلاوت، لوستل او پر مفهوم ئې ايمان کافي بالو.

ابن تیمیه د "الحمویه الکبری" کتاب په ۶۳ مخ کې لیکي:

واعلم ان من المتأخرین من یقول مذهب سلف اقرارها علی ما جائت به مع اعتقاد ان ظاهرها غیر مراد

پوه شه چي یو شمېر متأخرین علماء وایي چي د سلفو مذهب او طریقه دا ده چي څه چي راغلي په هغی باندي باید اقرار وشي، لدې اعتقاد او باور سره چي ظاهرې معنی ئې مراد نده. ابن تیمیه په خپله له دې نظر سره موافق ندی.

د امام مالك په اړه روایت دئ چي یوه کس ترې پوښتنه وکړه چي: په "الرحمن عَلی العرش استوی" آیت کې د استوی معنی څه ده؟ امام مالك خپله ټنډه په څپیړه ووهله، له ډېری وېرې او غم خولې ورباندي راماتې شوې، وئې فرمایل:

الاستواء معقول، والکیف فیه مجهول والسؤال عنه بدعة.

استوی معلومه ده، خو کیفیت ئې مجهول دئ او په دې اړه سوال بدعت دئ.

اهل ظاهرکه څه هم په ظاهره د امام مالك (رح) پدې قول زیات استناد کوی، خو په خپلو ټولو بحثونو او مناقشاتو کې د دې قول خلاف عمل کوي. گورو چي امام مالك (رح) لدې پوښتني سخت خفه کېږي، له ځواب ورکولو وېرېږي، خپله ټنډه په څپیړه وهی، خولې ورباندي راماتېږي، خو د اهل ظاهرو د مناقشاتو اصلي موضوع همدا ده او ټول د همدې قضیی په محورکې په پوره جسارت بحث او مناقشې کوي. امام مالك (رح) دا ډول سوال بدعت شمېري او وایي چي په سلفو کې سابقه نه لري، خو اهل ظاهر ئې واجب گڼي او د اسماء او صفاتو د

توحید اساس ئې شمېري!! امام مالك (رح) د استواء له ترجمې ډډه کوي، یوازې دومره وايي چي استواء معلومه ده! خو دا ډله استواء د هغې په ظاهري معنی ورحمل کوي او ځيني خو ئې له دومره جسارت کار اخلي چي په کرسۍ (څوکۍ) او یا منبرکښېني او بیا وايي: دا استواء ده!! دوی په دې سره او د استواء په دې ډول ترجمې سره د تمثیل او تشبیه مرتکب گرځي، که څه هم په خوله ووايي چي بلاتشبیه او بلاتکییف، هغوی په دې ډول تفسیرسره الله تعالی له انسان سره تشبیه کوي او داسي حالت ثابتوی چي الله تعالی هم لکه انسان کښېني او پاڅېږي، ځي او ولاړېږي، راکوزېږي او بره خېږي!! چي دا بلکل تشبیه او تمثیل دئ.

له اهل ظاهر یوه پوښتنه

له دې دوستانو چي الله تعالی دې ورته هدایت وکړي، پوښتنه کوم چي زما دې سوالونو ته څه ځواب لري: الله تعالی فرمايي :

أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَسْجُدُ لَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ وَٱلنُّجُومُ وَٱلْجِبَالُ وَٱلشَّجَرُ وَٱلدَّوَآبُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ ٱلنَّاسِ ... الحج: ١٨

آیا نه گورې چي په آسمانونو او زمکي کې هرڅه، لمر، سپوږمۍ، ستوري، غرونه، ونې، حیوانات او ډېر خلك الله تعالی ته سجده کوي.

آیا د لمر، سپوږمۍ، ستورو، حیواناتو، ونو او نورو سجده لکه د انسان د سجدی په شان ده؟ آیا دا شیان هم د ملا تیر او بندونه لري، ټیټېږي او سر پر

زمکه ږدي؟ او د انسان په شان سجده کوي؟ او که نه لدې سجدې مراد او مطلب اطاعت او تسلیمي ده؟ داسي اطاعت چي په هر څه کې د الله تعالی امر ته تابع دي، په هرڅه کې د هغه حکم عملي کوي او په همغه لار روان دي چي الله تعالی ورته ټاکلی او د ټاکلی هدف په لور مخ په وړاندي ځي، هیڅ انحراف او غفلت نه کوي.

د قرآن کریم بل آیت فرمایي:

...وَلَهُۥٓ أَسۡلَمَ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ طَوۡعًا وَكَرۡهًا وَإِلَيۡهِ يُرۡجَعُونَ *

آل عمران: ۸۳

او څه چي په آسمانونو او زمکه کې دي، په خوښه او ناخوښه (په هرحال کې) الله تعالی ته تابع او تسلیم دي او ټول د ده په لوري بېرته گرځول کېږي.

پداسي حال کې چي د مخلوق په اړه د هغو کلماتو ظاهري معنی اخیستل صحیح نه وي چي د تشبیه لپاره کارول شوي، نو د الله تعالی په اړه استعمال شوي د تشبیه الفاظ او کلمات څنگه په ظاهري معنی حمل کولی شو؟ باید دا په پام کې ولرو چي قرآن کریم د انسانانو لپاره رانازل شویدی،د انسانانو په ژبه دئ، د انسان قاموس د ده د عقل په څېر محدود او ناقص دئ، د انساني فرهنگ کلمات محدود او ناقص مدلول لري، انسان یوازي د هغو شیانو لپاره نومونه وضع کړي چي ملموس او مشهود دې، دا الفاظ د غیرملموسو او پټو شیانو د معرفي لپاره کافي ندی او په دې سره د هغی حق په صحیح توگه نشي ادا کېدلی.

مونږ ایمان لرو چي خدای مالك الملك دئ او په ټولو موجوداتو کې د خپلي

خوښې مطابق تصرف کوي، حکم ئې هرچېرته نافذ دئ، د ټول عالم تدبير له ده سره دئ، د هرڅه واکمن دئ، د امورو او کارونو پای او عاقبت هغه ټاکي، د کارونو د لا س ته راوړنو او نتائجو ټاکل د ده کار دئ، هرچا ته دخپل عمل جزا او سزا ورکوي، هرڅه د ده په اراده ترسره کېږي، الله تعالی د زمکې او آسمان له خلقت وروسته په هغه څه چې عرش ئې نومولی استواء کړې او له هغه چې ترټولو کائناتو لوړ او په هرڅه احتواء لري، احکام صادروی او ټول موجودات اداره کوي، خو له عرش د هغه ظاهري معنی نه اخلو، نه وایو چې عرش لکه د پاچایانو عرش (تخت) داسي دئ او نه هم له استواء ظاهري معنی اخیستل صحیح ګڼو.

له ابن عباس رضي الله عنه د عرش په اړه روایت دئ وایي:

ان الکرسی موضع قدمین، وان العرش لا یقدر قدره الا الله.

یعني کرسۍ د پښو ایښودلو ځای دئ او عرش داسي دئ چې بېله خدایه ئې هیڅوك اندازه نشي لګولی.

ابوهریره رضي الله عنه له رسول الله صلی الله علیه وسلم روایت کوي چې فرمایي:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أُذِنَ لِي أَنْ أُحَدِّثَ عَنْ مَلَكٍ قَدْ مَرَقَتْ رِجْلَاهُ الْأَرْضَ السَّابِعَةَ، وَالْعَرْشُ عَلَى مَنْكِبِهِ، وَهُوَ يَقُولُ: سُبْحَانَكَ أَيْنَ كُنْتَ؟ وَأَيْنَ تَكُونُ؟ "

ما ته الله تعالی اجازه راکړه چې د هغی فرشتي په اړه تاسي ته معلومات درکړم

چي ښي ئې د زمکې له اوومې طبقې لاندې تېرې شوې او عرش ئې په اوږو دئ او وايي: خدايه! پاکي ده تا لره هر څېري ته چې وې او هر څېري چې يې.

ګورئ! يوه دومره باعظمته پرښته چې د عرش حامل ده، ښې ئې له اوو آسمانونو او زمکې تېرېږي، د الله تعالی د ذات له ادراك عاجزه ده، د استواء په کيفيت نه پوهېږي، په خپله ناتوانۍ اعتراف کوي او وايي: خدايه! هر څېرته چې وې پاکي تا لره ده!

مونږ همدا راز په دې آيت هم ايمان لرو چې فرمايي:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۖ مَا يَكُونُ مِن نَّجْوَىٰ ثَلَٰثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَآ أَدْنَىٰ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا۟ ۖ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا۟ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ *

المجادله: ۷

آيا نه ګورئ چې الله تعالی په هرهغه څه پوهېږي چې په آسمانونو او په زمکه کې دي، نه داسې نجوی شته چې د درېو ترمنځ وي او دی ئې څلورم نه وي او نه د پنځو ترمنځ چې دی ئې شپږم نه وي او نه تر دې کم يا زيات مګر دا چې دی ورسره وي، هرچېرته چې وي، بيا به ئې د قيامت په ورځ په خپلو اعمالو خبر کړي، بې شکه چې الله په هرڅه پوه دئ.

د الله تعالی معیت

مونږ د الله تعالی په معیت او ملتیا، عام دئ که خاص، ایمان لرو، تأویل نه پکي کوو او نه ئې په ظاهري معنی حمل کوو او له بندګانو سره د الله تعالی معیت په عرش له استواء سره منافي نه شمېرو، رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمايي:

ما منکم من احد الا سیری ربه مخلیاً به فقال له ابو رزین العقیلی: کیف یا رسول اللّٰه و هو واحد و نحن جمیع؟ فقال النبی صلی اللّٰه علیه وسلم: سأنبئك بمثل: ذلك فی آلاء اللّٰه: هذا القمر کلکم یراه مخلیاً به و هو آیة من آیات اللّٰه، فاللّٰه اکبر او کما قال رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه و سلم.

له تاسي به هیڅ یو داسي نه وي چي خپل رب به ونه ویني، پداسي حال کي چي له همده سره به ګوښه کېدونکی وي، ابورزین عقیلی وویل: دا به څنګه وي یا رسول الله! هغه یو دئ او مونږ ډېر او ډله؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: په یوه مثال سره به درته وښیم، هغه هم د الله په مخلوقاتو کي، دا سپوږمۍ ده، تاسي هریو ئې پداسي حال کي وینئ چي ګواکي له هغه سره یوازي ګوښه کېږي، دا پداسي حال کي چي سپوږمۍ د الله تعالی د قدرت له نښو یوه نښه ده، الله تعالی له هرڅه لوی دئ.

همدا مطلب په بل حدیث کي داسي راغلی دئ:

عَنْ أَبِی رَزِینٍ الْعُقَیْلِیِّ أَنَّهُ قَالَ یَا رَسُولَ اللّٰهِ أَکُلُّنَا یَرَی رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ یَوْمَ الْقِیَامَةِ وَمَا آیَةُ ذَلِكَ فِی خَلْقِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰه عَلَیْهِ وَسَلَّمَ أَلَیْسَ کُلُّکُمْ یَنْظُرُ

إِلَى الْقَمَرِ مُخْلِيًا بِهِ قَالَ بَلَى قَالَ فَاللّٰهُ أَعْظَمُ * رواه احمد

له ابي رزين روايت دئ چي رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ئې وويل: يارسول الله! آيا مونږ هر يو به د قيامت په ورځ خپل رب وينو؟ او د دې نښه به په مخلوقاتو کې څه وي؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمايل: آيا تاسو هريو سپوږمۍ پداسي حالت کې نه گورى چي گواکې له ده سره يوازې گوښه کېږي؟! هغه وويل: هو، همداسي ده! رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: نو الله تعالی خوله هرڅه ستر دئ.

اهل ظاهر په ډېرو مواردو کې مجبورېږي له خپل مسلك انحراف وکړي، خپله لاره پرېږدي او د ځينو کلماتو غير ظاهري معنى اخلي، د مثال په توگه د الله تعالی د معيت په اړه د خپل مسلك خلاف وايي چي له مخلوق سره د الله تعالی له معيت مراد ظاهري معيت ندى بلکه دلته معيت د علم او بصر په اعتبار سره دئ، يعني دلته د معيت ظاهري معنى مطلوبه نده بلکه له دې مطلب دا دئ چي الله تعالی په خپلو مخلوقاتو علم لري او د ټولو حالاتو شاهد او ناظر دئ، هغه له بره پداسي حال کې چي پر عرش ئې استواءکړې ده د خپل مخلوق په حال خبر او د دوى د هر څه شاهد دئ، نه داسي چي پاك ذات ئې په زمکه کې له مخلوق سره خلط او يو ځاى دئ. له دې دوستانو سوال کوو چي که معيت د علم او بصر په اعتباراخلئ نو د دې حديث په رابطه څه واياست:

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَنْزِلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقَى ثُلُثُ اللَيْلِ الْآخِرُ فَيَقُولُ مَنْ

يَدْعُونِى فَأَسْتَجِيبَ لَهُ وَمَنْ يَسْأَلُنِى فَأُعْطِيَهُ وَمَنْ يَسْتَغْفِرُنِى فَأَغْفِرَ لَهُ *

رواه مسلم

ابوهريره رضي الله عنه روايت كوي چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: الله تعالى د هرې شپې په وروستۍ دريمه برخه کې د دنيا آسمان ته نزول کوي او فرمايي: څوك راته دعا کوي چي قبوله ئې کړم؟ او څوك له ما څه غواړي چي ورئې کړم؟ او څوك رانه مغفرت غواړي چي بخښنه ورته وکړم؟

په دې حديث کې ولي او په کوم دليل نزول په ظاهري معنى اخلي او د ډېري توجه او التفات په معنى ئې نه اخلئ، ولي ئې په اصلي معنى: کوزيدل اخلئ؟ که له مخلوق سره د الله تعالى معيت پدې دليل په اصلي معنى نه اخلئ چي پدې سره د الله تعالى او مخلوق ترمنځ د اختلاط او حلول تصور راولاړېږي او د حلول او اختلاط د عدم جواز په خاطر د هغه مجازي معنى اخلئ، نو دا راته ووایاست چي آيا لومړنی آسمان هم د زمکي په څېر مکان او ځای ندی؟ آيا هلته هم د الله تعالى بل مخلوق ملا ئکي نه اوسېږي؟! که په زمکه کې له مخلوق سره د معيت ظاهري معنى اخيستل جواز نه لري نو هغه آسمان ته د الله تعالى نزول څنګه د کوزيدو په معنى اخلئ چي له مخلوقاتو داسي ډك دئ او هومره ملائکي پکې ميشت دي چي يوه لوېشت ځای پکې خالي ندی پاته؟ که په ياد شوي حديث شريف کې د نزول ظاهري معنى واخلو او داسي ګمان وکړو چي الله تعالى د شپې په وروستۍ دريمه برخه کې عرش پرېږدي او د زمکي آسمان ته راکوزېږي، نو دا وخت يعني د شپې وروستۍ دريمه برخه خو د هميش لپاره په زمکه کې وجود

لرې، يوه داسې شبهه هم نشته چې دا وخت نه وي پکې، ځکه شپه خو په مسلسله توګه له ختيځ د لويديځ لور ته روانه ده، په دې حساب سره د شپې وروستۍ درېمه برخه د تل لپاره د زمکې پرمخ کله يوځای او کله بل ځای موجوده وي، نو د اهل ظاهر د تعبير په اساس الله تعالی بايد تل له خپل عرش لرې، په اول آسمان کې وي!! پر دې علاوه زمکې او آسمانونه د الله تعالی د عظمت په نسبت داسې مثال لري لکه د مشنګو يوه دانه زمونږ په ورغوي کې. لنډه دا چې د الله تعالی په اړه لومړي آسمان ته د نزول ظاهري معنی اخيستل نه د نقلی دلايلو له مخې سمه ده او نه په عقلي دلايلو. مونږ په دې مبارك حديث ايمان لرو، اقرار پرې کوو، حق ئې شمېرو، په دې کلکه عقيده لرو چې دعا قبلوونکی، بخښونکی او مهربان خدای د شپې په وروستۍ برخه کې خپلو بندګانو ته ورنږدې کېږي، د تائب توبه، د مستغفر استغفار، د دعاکوونکي دعا او د سائل سوال ژر قبلوي. طبيعي ده، کله چې انسان د شپې په تياره کې، پداسې حال کې چې نور په ژور خوب ويده وي او هغه پاڅېږي، الله ته د احتياج احساس او دا باور چې د خپل رب عنايت او رعايت ته سخت محتاج او اړ دي، له ژور خوبه ئې راويښوي او دعا او عبادت ته ئې هڅوي، ځان د هغه رحم او کرم ته محتاج شمېري، د الله تعالی لوري ته پناه وروړي، هغه ته عجز او زاريۍ کوي، توبه وباسي، د شپې په تياره کې، له رياء او تظاهر په هغې پاکې فضا کې، د خپل رب په وړاندې لاسونه اوچتوي، سر په سجده ږدي، بخښنه ترې غواړي، له هوی، هوس پاك، په پوره اخلاص د هغه تعالی عبادت کوي، د تقرب او مغفرت دعا کوي؛ نو يقيناً چې الله تعالی هم له دغه بنده سره خپله فاصله کموي، هغه ته ورنږدې کېږي او د رحم او کرم توجه ورته

کوي. لکه چي په یوه قدسي حدیث کې راځي:

عَنْ أَنَسٍ رَضِى اللّٰه عَنْه عَنِ النَّبِىّ صَلَّى اللّٰه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْوِيهِ عَنْ رَبِّهِ قَالَ إِذَا تَقَرَّبَ الْعَبْدُ إِلَىَّ شِبْرًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا وَإِذَا تَقَرَّبَ مِنِّى ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ مِنْهُ بَاعًا وَإِذَا أَتَانِى مَشْيًا أَتَيْتُهُ هَرْوَلَةً * متفق علیه

انس رضي الله عنه وایي چي رسول الله صلی الله علیه وسلم له خپل رب په روایت سره فرمایي: کله چي بنده ما ته د یوې لوېشتي په اندازه رالنډ شي، زه یوګز ورنږدې کېږم او که بنده یو ګز رانږدې شي، نو زه یوه باع (د دواړو لاسونو د اوږدوالي) په اندازه ورلنډېږم، که بنده زما خوا ته په عادي تګ راشي، زه په منډه د ده خوا ته ورځم.

په دې قدسي حدیث کې د تقرب، شبر، ذراع، باع، مشي او هروله، ټول کلمات د تشبیه لپاره راغلي دي، هیڅوك نشي کولی له دې کلماتو ظاهري معنی واخلي، ځکه دلته جسمي او مکاني تقرب مراد ندی او په هیڅ صورت د بنده او رب ترمنځ د فاصلې د لنډوالي او نږدیوالی په معنی نده؛ ځکه وینو چي مونږ د عبادت په وخت کې له زمکي آسمان ته نه خیژو، د زمکي او آسمان ترمنځ فاصله مو په پښو نده وهلې او الله تعالی ته پدې معنی نه ورنږدې کېږو، بلکه له دې تقرب نه مراد معنوي تقرب دئ. لکه چي په بل حدیث کې راځي:

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ، فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ»

بې شکه چي بنده د سجدې په حالت کې تر بل هر حالت او وخت زیات الله

تعالی ته ډېر نږدې وي.

د الله تعالی په اړه دا کلمات ټول متشابهات دي او په تأویل ئې له علیم خدای پرته بل هیڅوك نه پوهېږي.

وَمَا يَزَالُ عَبْدِى يَتَقَرَّبُ إِلَىَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِى يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِى يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِى يَبْطِشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِى يَمْشِى بِهَا وَإِنْ سَأَلَنِى لَأُعْطِيَنَّهُ وَلَئِنِ اسْتَعَاذَنِى لَأُعِيذَنَّهُ * رواه البخاری

بنده مي په نفلونو سره همداسي زما لور ته رانږدې کېږي، ترهغه چي راته ګران شي، نو چي راته ګران شي بیا ئې زه هغه غوږ شم چي پرې اوري او هغه سترګي ئې چي پرې ویني او هغه لاس ئې چي پرې نیسي،او هغه پښې ئې چي ورباندي درومي، که رانه څه وغواړي حتماً ئې ورکوم او که ما ته له هر چا پناه راوړي نو هرو مرو پناه ورکوم.

د دې مبارك حدیث مراد دا دئ چي: بنده کولی شي په نفلونو سره الله تعالی ته ورنږدې شي او دومره ورلنډ شي چي د الله تعالی د دوستانو په ډله کي شامل شي او د الله تعالی د محبت وړ شي او کله چي دې مرحلی ته ورسېږي نو الله تعالی ئې هومره په خپل رحم او کرم ونازوي چي د ټولو اندامونو، غوږونو، سترګو، لاسونو او پښو کارونه ئې الله تعالی په خپله او په کامل طور ورته ترسره کوي، څه چي وغواړي ورکوي ئې، له هر چا او هرڅه چي الله ته پناه یوسي پناه ورکوي او له شر او ضرر ئې په خپل امان کي ساتي.

اهل ظاهر د دې حدیث د الفاظو په توجیه او تعبیر کي دومره بې وسه کېږي

چي لاره ترې ورکه شي او داسي په ختو کي ونښلي چي د وتلو ټولی لاری وربانديي وتړلی شي. هیڅ لجوج، متعنت او متعصب توجیه کوونکی نشي کولی د دې حدیث الفاظ په ظاهري معنی حمل کړي.

دلته غوره بولو د دې ډلی د یوه داسي لجوج او متعنت مشر توجیه رانقل کړو چي پرنورو اسلامي ډلو او د نورو مذاهبو پر اتباعو باندي په خپل تېري کي ډېر زړه ور، جري او جسور دئ او په خپلو لیکنو کي هومره چي د نورو په ضد د تکفیر په فتوی صادرولو او د دوی پر ټنډه د کفر او شرك د ټاپې وهلو ته اهتمام لري، د اسلام لوري ته د بلني او د توحید ترویج او نشر ته دومره اهتمام نه لري، توحید ته د ده بلنه او دعوت په حقیقت کي د هغه مسلمانانو او موحدینو تکفیرول دي چي د ده هم مسلکه او هم مذهبه ندي!! همدا جناب د دې حدیث شریف په شرحه کي لیکي:

"زموږ صالحو سلفو هیڅکله هم په دې حدیث کي تأویل ندی کړی، بلکه د حدیث په ظاهر ئې عمل کړی او حقیقی معنی ئې ترې مراد کړې. خو په دې باید ځان پوه کړو چي د دې حدیث ظاهري معنی څه ده؟ آیا دوی دا گمان کوي چي الله تعالی رښتیا د بنده غوږ، سترگی، لاس او پښې شي؟! او که نه، ظاهري معنی ئې دا ده چي الله تعالی د خپل محبوب بنده ټول اندامونه، غوږونه، سترگی، لاسونه او پښې په سمه توگه سمبال کړي او پدې اندامونو سره د ده ادراك او افعال لله، بالله او في الله کړي! څرگنده ده چي له حدیث همدا مراد دئ، نه لومړنی مطلب او تعبیر؛ ځکه هغه لومړنی قول د رسول الله صلی الله علیه وسلم

له قول سره هیڅ تطابق نه لري."

لدې جناب مو پوښتنه دا ده چې آیا ته غواړې د دې مبارك حدیث په تشریح او تفسیر کې د اهل ظاهر د مسلك متابعت وکړې او که نه هغه مردود او ناقص بولې او د نورو مسلك اصلح او اسلم ګڼې؟ که د اهل ظاهر د مسلك مخالفت کوې او وایې چې له حدیث لومړنۍ معنی مراد نده، نو مونږ درسره موافق یو، ځکه واقعیت همدا دئ چې دلته د اصلي معنی مراد نه د عقل له مخې صحیح دئ او د نص او نقل له روح او غوښتني سره اړخ لګوي؛ خو لا زمه ده چې همدا مسلك د نورو همدی ډول آیتونو او حدیثونو په رابطه هم مراعات کړې او هغه کسان تکفیر نه کړې چې دې حدیث ته د ورته آیتونو او احادیثو د تشریح او بیان لپاره ئې همدا مسلك غوره کړی! ته چې د دې حدیث په رابطه دا عقیده لری چې له الفاظو ئې ظاهري او متبادره معنی مراد نده، نو که نورکسان همدې ته ورته نصوصو په رابطه همدا عقیده لري نو هغوی ته د الحاد نسبت مه کوه!! همداراز که ته د دې حدیث د ظاهري او متبادرې معنی مراد مطلوب نه بولې نو بیا ولې ځان په اهل ظاهرکې شمېرې؟ د اهل ظاهر مسلك خودا دئ چې د داسې آیتونو او احادیثو د ټولو الفاظو ظاهري او اولنۍ معنی اخلي، نو باید لدې حدیث د هغه ظاهري معنی واخیستل شي او د معنوي مراد اخیستل باید تأویل وبلل شي، که ته همدا مسلك د نورو نصوصو په رابطه هم خپل کړې نو مونږ له تاسره هیڅ مشکل او مخالفت نه لرو؛ خو هغوی څو کرښی وروسته د دې حدیث "من تقرب مني شبراً تقربت منه ذراعاً" په شرح کې لیکي: دا حدیث او نور نصوص په دې دلا لت کوي چې الله تعالی ته اختیاری افعال ثابت دي، هغه چې هرڅه

وغواړي هغه کوی. صالح سلفو دا ډول نصوص د هغوی په ظاهري معنی اخیستي، پداسي ډول چي د الله تعالی له شأن سره وړ وي. وروسته زیاتوی: څه مانع لري چي ووایو: الله تعالی خپل بنده ته پداسي ډول چي په خپله ئې غوره کوي، نږدې کېږي، سره له دې چي د علو (لوړوالی) صفت هم لري؟

د دې دوست په ځواب کي وایو: که له تقرب د هغه ظاهري معنی وانه خیستل شي او داسي تقرب ئې وګڼو چي د الله تعالی له شأن سره مناسب وي او د علو (لوړوالی) له صفت سره تناقض ونلري، نو مونږ هم درسره موافق یو او له تاسو سره مو اختلاف منتفي کېږي؛ خو که له تقرب د اهل ظاهر د مسلك مطابق د هغه ظاهري معنی واخیستل شي؛ نو په دې صورت کي بیا دا تقرب نه یوازي د "علو: لوړوالي" له صفت سره اړخ نه لګوي بلکه د هغه منافي هم دئ او بیا همغه اشکال رامنځته کوي چي د معیت او نزول د ظاهري معنی اخیستلو په صورت کي راپیدا کېږي. د معیت او تقرب ترمنځ لږ توپیر وجودلري، ځکه د تقرب پای معیت دئ. د معیت په اړه چي تا کوم اشکال ته اشاره کړې ده هغه ته ستا پام رااړوو، تا لیکلي دي: "د معیت تقاضا او غوښتنه دا ده چي الله تعالی د علم، قدرت، سمع، بصر، سلطې او تدبیر له پلوه په هرڅه احاطه لري او الله تعالی له دې پاك او منزه دئ چي له مخلوق سره خلط شي او یا له هغوی سره د دوی په ځایونو کي حلول وکړي او ورسره هستوګن وي، الله تعالی د ذات او صفاتو له پلوه تر دې لوړ دئ، د هغه یو صفت علو دئ." ته خپل دغه قول لدې سره چي وایي: " څه مانع او اشکال لري چي ووایو: الله تعالی څرنګه چي وغواړي خپل بنده ته ورنږدې کېږي، سره له دې چي د علو صفت هم لري" دا یو د بل متضاد او منافي اقوال

سره مقايسه کړه!!

ولې د معيت په رابطه هم دا نه شو ويلی چي څه مانع او اشکال لري چي ووايو: الله تعالی له خپل بنده سره پداسي طريقی مل او يوځای دي چي هغه په خپله غوښتي او په خپله ورباندي پوهيږي، سره لدې چي د علو صفت هم لري؟ تاسي خو د معيت په تفسير او شرح کې واياست: مونږ په دې نظر يو چي که څوك دا عقيده ولري چي الله تعالی هرچيرته دئ نو دا شخص کافر دئ، هيڅ عاقل او مسلمان ته نه ښايي عقيده ولري چي الله تعالی په زمکه کې له خپلو بندگانو سره دئ!! عجيبه ده چي دلته دا وايي خو د تقرب په رابطه بل نظر لرې، د دې تناقض، تضاد او دوه رنگي دريځ اصلي علت د اهل ظاهر هغه په ظاهر ولاړ مسلك دئ چي ته او ستا ملگري ورباندي روان دي.

صحيح او قوی قول دا دئ چي مونږ عقيده ولرو او اقرار وکړو: په هغو آيتونو ايمان لرو چي له بندگانو سره د الله تعالی د خاص يا عام معيت په اړه بحث او يادونه کوي، د دې آيتونو په مراد ايمان لرو او وايو چي واقعاً الله تعالی له بندگانو سره دئ؛ خو له معيت او يو ځای والي نه ظاهري او متبادره معنی مراد نده او پداسي معيت اعتقاد جائز نه بولو چي د علو له صفت سره تنا قض ولري.

په يوه مبارك آيت کې له بندگانو سره معيت او پر عرش استواء يو ځای راغلی ده:

هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۚ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۖ وَهُوَ مَعَكُمْ

أَيۡنَ مَا كُنتُمۡۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٌ * الحديد: ۴

الله تعالی هغه ذات دئ چي آسمانونه او زمکه ئې په شپږو ورځو کي پيدا کړي، بيا ئې پر عرش استواء وکړه، په څه چي په زمکه کي لاندي کوزېږي او څه چي ترې راوزي او څه چي له آسمان راکوزېږي او څه چي ورته پورته کېږي، په ټولو پوهېږي، هرچيرته چي وئ هغه له تاسو سره وي، الله تعالی ستاسو د کړو ليدونکي دئ.

لکه څرنگه چي په دې آيت شريف کي د ايام لفظ د تشبيه لپاره راغلی دئ او مطلب يی همدا زمونږ معمولي ورځی ندي (دا مطلب په نورو آيتونو کي توضيح شوی) همدا راز د استواء، عرش او معيت الفاظ هم همدا حکم لري، د تشبيه لپاره راغلي، ظاهري معنی يی مقصود نده او پر تأويل يی له عليم خدای پرته نور څوك نه پوهېږي.

څوك چه قدير او عظيم خدای په مخلوق قياس کړي او د خالق په اړه يی هم په خپل ذهن کي مخلوق ته ورته تصوير جوړ کړی وي، دا کسان مجبورېږي د قرآنکريم الفاظ تأويل کړي او له هر لفظ داسي معنی راوباسي چي د دوی له ذهن او تصور سره برابره وي.

لکه چي د دې مبارك آيت په اړه:

وَنَحۡنُ أَقۡرَبُ إِلَيۡهِ مِنكُمۡ وَلَٰكِن لَّا تُبۡصِرُونَ * الواقعه: ۸۵

مونږ هغه ته تر تاسي ورلنډ يو خو تاسي نه وينئ.

د اهل ظاهر له ډلی يو تن ليکي: "ای نحن اعلم منه ما ظهر وما بطن" يعني

مونږ د هغه په ظاهر او باطن پوره علم لرو. مونږ له دې ګران دوست نه پوښتنه کوو چي:

د "اقرب" لپاره دې د "اعلم" ترجمه په کوم کتاب او د عربي ژبې په کوم قاموس کې ليدلې ده؟

آيا الله تعالى نه شوی کولی ووايي: "ونحن اعلم به منکم" مونږ د هغه په رابطه له تاسي ډېر علم لرو.

د آيت په پای کې د "لاتبصرون" جمله د اقرب له لفظ سره سمون خوري؛ او له اعلم سره اړخ نه لګوي،که د اعلم لفظ راغلی وی نو بايد په پای کې يې "وانتم لاتعلمون" ويل شوي وی.

په دې کې څه مشکل ګوری چي له کوم تحريف او تأويل پرته ووايوست: الله تعالى له نورو زيات خپل بنده ته نږدې دئ، د دې نږديوالي کيفيت الله تعالى ته وسپاری او عقيده ولرئ چي دا تقرب د مخلوق له تقرب سره شباهت نه لري او د الله تعالى د علو له صفت سره منافات نه لري.

څوك چي رب العالمين له مخلوق سره تشبيه کړي، هغه داسي انګېري چي الله تعالى خو په خپل عرش استواء کړيده، نو له بنده سره ئې تقرب محال دئ. دا ځکه چي ويني د يوه مخلوق له بل سره د تقرب تقاضا دا ده چي هغه خپل لومړی ځای خامخا پرېږدي، مخکې درومي او هغه بل ته ورنږدې کېږي، دا شخص له مخلوق سره د الله تعالى تقرب هم د مخلوقاتو په تقرب قياسوي او دا ډول قياس بيا په عرش د استواء منافي بولي، نو بناءً مجبورېږي دقرآنکريم الفاظ تأويل

کړي. خو که دا شخص پدې عقیده وي چې په موجوداتو کې هیڅ شی له الله تعالی سره شباهت نه لري، د الله تعالی تقرب د مخلوقاتو له تقرب سره ورته والی نه لري او داسې ندی چې د حرکت، نقل او ترك مکان غوښتونکی وي،که دا ډول عقیده خپله کړي نو بیا به نه بې ځایه تأویل ته اړ وي او نه به له هغه څه انکار ته اړ کېږي چې الله تعالی په خپله په قرآن کې بیان کړي.

دی دوستانو ته عرض کوو چې:

که دا لمر، چې د الله تعالی له مخلوقاتو یو مخلوق دئ، پداسې حال کې چې له مونږ نه په زرګونو میله فاصله لري، په خپل مسیر کې خوځي، کولی شي له همغې لیرې فاصلې نه، په خپلې رڼا او حرارت سره، له مونږ سره او په هرحالت کې، د توقف یا حرکت په حالت کې زمونږ ملګری وي او وینو چې په ځینو ځایونو کې راته رالنډ او تجلي او حرارت ئې زیات او په ځینو نورو سیمو کې رانه لیرې او اثرات ئې کم وي، د لمر چې دا حال وي نو په کوم دلیل له بندګانو سره د الله تعالی معیت او تقرب، د هغه تعالی له شأن سره برابر او لایق تقرب، محال او ناممکن شمېرئ؟ پداسې حال کې چې هغه د ټولو رب دئ، هغه عظیم دئ، په هرڅه محیط دئ، ټول عالم د ده د عظمت په وړاندې داسې دئ لکه د خردل یوه دانه.

بایدپه یاد ولرو چې له الله تعالی سره زمونږ رابطه یوازې دا نده چې هغه مونږ ویني او له لرې زمونږ غږ اوري، زمونږ په هر څه علم لري، بلکه له دې علاوه هغه پر مونږ او زمونږ په ټولو حالاتو او افعالو احاطه لري، د هر کار د کولو قدرت هغه راکوي، توفیق د هغه له لوري دئ، زمونږ اراده د ده د ارادې

تابع ده، اراده ئې زمونږ پر ارادې او افعالو حاکمه او مسلطه ده، هغه څه کېږي چې هغه ئې وغواړي او د کولو توفيق ئې راکړي او هغه څه نشي کېدی چې دی ئې ونه غواړي او د کېدو توفيق ورنکړي. دغو مفاهيمو ته په پام سره بايد پر عرش د استواء، قرب او معيت تر منځ ځانګړی رابطه ولټوو، نه داسي چې په يوه ايمان ولرو او له بل انکار وکړو. د دې مفاهيمو تر منځ تلفيق د هغه چا لپاره ګران کار دئ چي الله تعالی له مخلوق سره تشبيه کوي او استواء، تقرب او معيت په هغه معنی اخلي چي د انسانانو تر منځ متداوله ده.

يو بل مثال هم وړاندې کوم، قرآنکريم فرمايي:

إِنَّ ٱلَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ ٱللَّهَ يَدُ ٱللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ۚ ....* الفتح: ١٠

بې شکه هغه کسان چي له تا سره بيعت کوي په حقيقت کې له الله تعالی سره بيعت کوي، د الله تعالی لاس د دوی پر لاسونو د بره دئ.

د اهل ظاهر د مسلك يو کس د دې آيت په رابطه ليکي:

څرنګه چي الله تعالی د آسمانونو د پاسه پر خپل عرش دئ، نو لاس ئې هم د هغو د لاسونو د پاسه دئ چي له رسول صلی الله عليه وسلم سره بيعت کوي!!

دې دوست ته وايو: که له "يدالله فوق ايديهم" دا مطلب واخلو چي د الله تعالی لاس له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره د بيعت کوونکو له لاسونو بره او پورته وو، نو بيا د دې بيعت الرضوان فضيلت او امتياز له نورو بيعتونو به څه که وو؟ ځکه په هر بيعت کې د الله تعالی لاس د بيعت کوونکو له لاسونو پورته وي، پداسي حال کې چي پدې آيت کې خو دغه مطلب د بيعت الرضوان د فضيلت

او امتیاز د بیان پخاطر راغلی دئ، لکه چي ته په خپله د الله تعالی د دې قول په اړه چي فرمایي: " مَا مَنَعَكَ أَن تَسجُدَ لِمَا خَلَقْت بِيَدَی " لیکي: دلته "خلقت بیدي" د آدم علیه السلام د خلقت امتیاز او فضیلت افاده کوي او الله تعالی ته د "ید" صفت ثابتوي، دلته هم باید ووائی چي "ید الله فوق ایدیهم" د دې بیعت د امتیاز او فضیلت د افادي لپاره راغلي او په خاصه نه عامه معنی د الله ید د دوی د ید د پاسه وو.

هغه کسان چي له (ید) د هغه ظاهري معنی اخلي او الله تعالی له مخلوق سره تشبیه کوي دا ورته مشکله ده چي پر عرش د استواء او د بیعت کوونکو د لاسونو د پاسه د یدالله موجودیت څنګه سره تلفیق کړي، هغوی د خپل غلط او باطل تصور نه راولاړ شوي کړکیچ سره مخامخ دي او دې ته اړ شوي چي عجیب او غریب تأویلات وکړي، داسي تأویلات چي نه یوازي د دوی مشکل نشي حل کولی بلکه مزید مشکلات ورته راپیدا کړي؛ خو که دوی ووایي چي بې نیازه خدای پداسي حال کي چي پرهغه څه ئې استوی کړي چي عرش ئې ورته ویلی، په عین وخت کي او د همدی بیعت په مهال ئې لاس د بیعت کوونکو د لاسونو د پاسه وو، خو په عرش استواء او په لاسونو د پاسه لاس ایښودل ئې له مخلوقاتو سره هیڅ مشابهت او ورته والی نه لري، حقیقت او کیفیت ئې یوازي علیم خدای ته معلوم دئ او بس، نو پدې صورت کي به نه له کوم اشکال سره مخامخ کیږي، نه به ئې په اعتقاد کي کوم خللّ رامنځته کیږي، نه به تشبیه او تأویل ته اړ کیږي.

هغه کسان په غلطه روان دي چي پر عرش استواء، آسمان ته نزول او له بنده

سره د الله معیت او قرب پرظاهري معنی حمل کوي او متداوله معنی ترې اخلي او د مخلوقاتو له استوی، نزول، معیت او قرب سره ئې تشبیه کوي. همداراز هغه کسان هم په غلطه دي چي دا شیان یا بالکل نه مني او یا تأویل پکې کوي.

د نورو مفاهیمو په اړه هم اختلاف له همدې ځایه سرچینه اخلي او د همدې اصولو د عدم مراعات په وجه اشتباهات رامنځته کېږي، د مثال په توګه د دې مبارك آیت "مامَنَعكَ انٌ تَسجُد لِماخَلقت بیدي" په اړه له همدی افراطي ډلې نه یوکس لیکي: "اذ کل عباده خلقهم بغیرمسیس بیدوخلق آدم بمسیس: څرنګه چي ټول مخلوقات ئې له لاس وروړلو پرته پیدا کړي او آدم علیه السلام ئې امتساساً په خپل لاس پیدا کړی" وروسته زیاتوی: "غیرانه ولی خلق الاشیاء بامره وقوله وارادته و ولی خلق آدم بیده مسیسا: غیر لدې چي الله تعالی د مخلوقاتو په پیدایښت کې په خپل امر، قول او ارادې سره تصرف کړی، خو د آدم (ع) په پیدایښت کې ئې د خپل لاس په امتساس سره تصرف کړی"

لدې کبله چي دا ښاغلی؛ الله تعالی له انسان سره تشبیه کوي، نو د الله لاس هم د بندګانو له لاس او په لاس پیدا کول ئې هم د انسانانو د لاس له کار سره ورته ګڼلی نو ځکه ئې د مسیس لفظ کارولی دئ. دې ښاغلي ته وایو:

ولې دومره جسارت او بې باکي کوی چي د مسیس لفظ له ځانه زیاتوې؟ پداسي حال کې چي نه په قرآنکریم کې دا لفظ راغلي او نه په احادیثو کې.

ته د الهي افعالو کیفیت د بندګانو د اعمالو له کیفیت سره تشبیه کوی، پداسي حال کې چي له یوه بل ذاتاً متفاوت شیان حتماً د افعالو او اعمالو د کیفیت

له مخي هم له يوه بل سره توپير لري، هغه څه چي په ذات کې يو له بل سره توپير ولري افعال ئې هم توپير لري او يو په بل نشي قياس کېدی.

پداسي حال کې چي لوی غر د الله تعالی د تجلی په مقابل کې د مقاومت توان نه لري، د جبرائيل عليه السلام په څېر د الله ستر او لوړ مرتبه مخلوق دا وس او توان نه لري چي د الله تعالی لومړني حجاب ته ورنږدې شي، نو د آدم عليه السلام د وجود مواد به څنګه د الله تعالی د يد د امتساس په وړاندي د مقاومت توان ولري؟ په يوه حديث کې راځي:

عن زرارة ابن اوفى رضى الله عنه أن النبى صلى الله عليه وسلم سأل جبرئيل: هل رأيت ربك؟ فانتفض جبرئيل وقال: يا محمد ان بينى و بينه سبعين حجاباً من نور لو دنوت من ادناها حجاباً لاحترقت.

زراره د اوفى زوی روايت کوي چي رسول صلى الله عليه وسلم له جبرائيل عليه السلام پوښتنه وکړه: آيا تا خپل رب ليدلی دئ؟ جبرائيل عليه السلام ولړزيد او وئې ويل: اې محمده! زما او رب ترمنځ اويا د نور داسي پردې دي چي که تر ټولو نږدې پردې ته ئې ورلنډ شم نو حتماً به اور واخلم.

ولې دا نه واياست چي: الله تعالی خپل بنده آدم عليه السلام په خپل لاس پيدا کړ، خو نه له (يد) ظاهري معنی اخلو او نه د دې خلقت د کيفيت په اړه علم لرو، دا زمونږ له ادراک نه لوړ دی، د دې معنی الله تعالی ته سپارو ترڅو نه د تشبيه مرتکب شي او نه تأويل ته اړ.

تأويل!

د تأسف خبره ده چي اهل ظاهر د تأويل له لفظ، هغه هم په متشابهاتو کې، هغه مفهوم او معنى نه اخلي کوم چي په قرآن کريم کې راغلي. د دوی له نظره تأويل دې ته ويل کېږي چي د لفظ ظاهري او متبادره معنى په بل لوري واړول شي او د ظاهري معنى پرځای بله معنى ترې واخيستلی شي، پداسي حال کې چي قرآن کريم د تأويل لفظ د دوی د دې تعبير په خلاف په بله معنى رااخلي او وايي چي د متشابه آيتونو پرتأويل له الله تعالى پرته هيڅوك نه پوهېږي: ومايَعلمُ تأويلهُ الا الله: په تأويل ئې له الله پرته هيڅوك نه پوهېږي" د دغه آيت په اساس د تأويل تعريف داسي ندی لکه چي اهل ظاهر وايي. دلته تأويل د متشابهاتو په اړه راغلی، په هغو ځايونو کې چي يو غيرمرئې او غيرمحسوس شيز پداسي کلماتو او الفاظو سره معرفي شوی چي اصلاً د محسوسو او ليدل کېدونکو شيزونو لپاره وضع شوي او پداسي ځايونو کې نه ظاهري معنى مطلوبه وي او نه ئې تأويل ممکن وي. د يوسف عليه السلام خوب چي په قرآن کريم کې ئې يادونه شويده دا مطلب ښه توضيح کوي، يوسف عليه السلام په خوب کې ويني چي يوولس ستوری ، لمر او سپوږمۍ سجده ورته کوي، خپل پلار ته د دې خوب کيسه کوي، پلار ئې په تعبير پوهېږي او خپل زوی ته داسي نصيحت کوي: زويه! خپل خوب دي وروڼو ته مه وايه، هسي نه چي کومه توطئه درته جوړه کړي. ډېروخت تېر شو، يوسف عليه السلام د ژوند ډېري هسکي ټيټې وليدې، بالآخره د مصرد خزانو امين او بيا د ټول مصر واکمن وټاکل شو، کورنۍ ئې مصر ته وروغوښتله، کله چي پلار، مور او

یوولس ورونه ئې راورسېدل او وئې لیدل چې ټول د ده لپاره الله ته په سجده پریوتل نو خپل پلار ته ئې وئې ویل:

...وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأۡوِيلُ رُءۡيَٰيَ مِن قَبۡلُ قَدۡ جَعَلَهَا رَبِّي حَقّٗاۖ ... یوسف: ۱۰۰

او وئې ویل: ګرانه پلاره! دا دئ زما د هغه پخواني خوب تأویل او تعبیر چې الله تعالی رښتینی کړ.

ګورئ چې د ده پدې خوب کې تشبیه کارول شوې، مور او پلار د لمر او سپوږمۍ په بڼه کې او ورونه د ستورو په شکل کې،کله چې د ده د خوب متشابهات په خپل اصلي او لومړني شکل ښکاره کېږي نو وایي: دا دئ زما د خوب تأویل! په دې اساس تأویل یعني کلمات له ظاهري او ذهن ته نږدې معنی نه د هغې حقیقی معنی ته ګرځول،یا متشابهات خپل لومړني کیفیت ته اړول.

نامناسبه به نه وي که دلته د خپل هغه خوب یادونه وکړم چې دې خوب ته ورته دي او په اتلس کلنۍ کې مې د واده په شپه لیدلی دئ: په هغه شپه چې سهار ته مې د واده ورځ وه، څو لحظې مې د خوب لپاره وخت وموند، په همدې شېبوکې مې خوب ولید چې د خپل تره له یوه زوی سره چې له ما مشر وو، یو ځای آسمان ته خیژو، ښه پور ته لاړو، ترستورو پورې ورسېدو، هلته ستورې وینم چې ټول له ختیځ د لویدیځ په لورې درومي، حرکت ئې د څپو په څېر، ودرېدم او د ستورو د دې عجیب حرکت ننداشا ته ځیر شوم، ناڅاپه ګورم چې ستوري سره واوبدل شول او یوه زرینه تکه ترې جوړه شوه، ورپسې ګورم چې لدې زریني ټوټې په خپله زریني خولۍ جوړې شوې او له مونږ څو قدمه آخوا کوټه شوې، زه

یوازې دې ځای ته ور روان شوم ترڅو دا خولۍ له نږدې وګورم، ناڅاپي له یوې بلې خوا څلور، پنځه تنه نور هم دې نقطې ته راغونډ شول، هر یوه لدې کوټې یوه یوه خولۍ واخیسته پرته لدې چې په سر ئې کړي، ما هم یوه خولۍ راوخیسته او هغه مي په سر کیښوده او له همدې سره له خوب راویښ شوم. د دې خوب د تعبیر په رابطه مي لومړی داسي ګمان کولو چي کېدی شي الله تعالی ډېر نېك او صالح اولادونه راکړي، له خپل واده سره مي هغه مربوط ګڼلو او له ستورو مي همدا د صالح اولاد تعبیر اخیستو، خو دا تعبیر راته د خوب له مجموعي روحیی سره موافق نه ښکارېدو او دا تعبیر مي ناقص بالو، دوه کاله وروسته په کابل پوهنتون کې شامل شوم، په همدې کال د الله په فضل سره اسلامي تحریك پیل شو او الله تعالی په ما پېرزوینه وکړه او د دې تحریك کې په روانولو کې ئې د نورو وروڼو په څنګ کې ما ته هم د څه ونډې افتخار راپه برخه کړ، بیا د داوود خان د اقتدار په دوران کې، د رژیم په ضد په کودتا متهم شوم، زما د نیولو هڅه وشوه، زه الله تعالی وژغورلم، څو تنه وروڼه ونیول شوو او زه له ځینو وروڼو سره خپل شرقي ګاونډي ملك، پاکستان ته مهاجر شوو، هلته مو د حرکت د مجدد تنظیم فرصت ترلاسه کړ، د افرادو روزنه مو پیل کړه، روزل شوي وروڼه به د کار لپاره هیواد ته ستنېدل، دوی به ډېري سختي، اوږدې، کږې وږې، هسکي او ژوري لاري وهلې، له لوړو لوړوغرونو او سختو درو به تېرېدل او خپلو سیمو ته به تللّ، هلته به ئې د دعوت، تنظیم او حزبي فعالیتونو کارونه ترسره کول. پدغه دوران کې وروڼو په اتفاق سره د نهضت امارت ما ته راوسپارو. دلته مي ګمان وکړ چي شاید زما د هغه خوب تعبیر همدا وو، له شرق غرب ته د

ستورو خوځيدل مي له شرق غرب ته د مجاهدينو تلو ته اشاره وګڼله، مخصوصاً هغه وخت چې له هېواد بهر نوري او نوې ډلي جوړې شوې، نوي رهبران صحنې ته راووتل، هر يوه غوښتل د زعامت خولۍ په سرکېږدي، دا هره صحنه مي د هغه خوب د يوې برخي تعبير ومونډو.

په ټولو هغو آيتونو کې چې د الله تعالى له افعالو يکې بحث او يادونه شويده، په ځانګړې توګه هغه افعال چې انسانان ئې په جوارحو او اندامونو ترسره کوي او په هغو آيتونو کې چې د انساني اعضاوو لپاره وضع شوي نومونه د الله تعالى په اړه پکې ذکر شوي، اهل ظاهر دا ټول افعال او اسماء د هغوی په ظاهري معنى حمل کوي او وايي چې بايد په دې افعالو او اسماوو ايمان ولرو، ګواکې دا افعال او اسماء د الله تعالى لپاره ثابت دي او تأويل ئې "د دوی له نظره تأويل" ناجائز دي، مونږ پداسي حال کې چې پدې آيتونو ايمان لرو، تلاوت ئې کوو او په مراد او مطلب ئې عقيده او باور لرو، خو دا افعال او اسماء پر ظاهري معنى نه حمل کوو، ځکه ظاهري معنى ترې اخيستل د تشبيه په معنى ده او نه ئې د تأويل هڅه کوو ځکه ايمان لرو چې پرتأويل ئې له عليم خدای پرته بل څوك نه پوهېږي. کله چې د الله تعالى په اړه،يد، سمع، بصر، قدم او دې ته ورته د نورو نومونو يادونه کېږي دا ټول د الله تعالى ثابت صفات بولو، نه وايو چې د يد مطلب قوت او يا نعمت دئ او د سمع او بصر معنى علم دئ، دا ډول تأويلات نه کوو، همدا راز دا هم نه منو او نه پدې عقيده لرو چې دا ياد شوي نومونه او اندامونه د انسان د اندامونو په شان دي، يعني يد، سمع او بصر داسي جوارح ندي لکه د انسان لاس، غوږونه او سترګی. بايد دا ټکي په ياد ولرو چې له دې ټولو آيتونو هدف دا دئ چې د الله

تعالی صفات راوپېژني، دا ئې مراد او موخه نده چې د الله تعالی د ذات کیفیت معرفي کړي.

له الله تعالی سره د موسی علیه السلام تکلم

مونږ په دې موجوداتو کې د الهي افعالو له نښو او مظاهرو د الله تعالی په اړه علم حاصلولی شو، خو د ذات او افعالو د کیفیت د څرنګوالی د ادراك وس او قدرت نه لرو، لکه چې قرآن کریم له موسی علیه السلام سره د الله تعالی د تکلم په قصه کې دې مطلب ته اشاره کوي:

وَلَمَّا جَآءَ مُوسَىٰ لِمِيقَٰتِنَا وَكَلَّمَهُۥ رَبُّهُۥ قَالَ رَبِّ أَرِنِىٓ أَنظُرْ إِلَيْكَ ۚ قَالَ لَن تَرَىٰنِى وَلَٰكِنِ ٱنظُرْ إِلَى ٱلْجَبَلِ فَإِنِ ٱسْتَقَرَّ مَكَانَهُۥ فَسَوْفَ تَرَىٰنِى ۚ فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُۥ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُۥ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا ۚ فَلَمَّآ أَفَاقَ قَالَ سُبْحَٰنَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْمُؤْمِنِينَ * الاعراف: ۱۴۳

او کله چې موسی علیه السلام زمونږ د وعدې ځای ته راغی او رب ئې خبرې ورسره وکړې، وئې ویل: یا ربه! ما ته ځان راوښیه چې درته وګورم، الله وفرمایل: هیڅکله مې نشې لیدلی، خو دې غره ته وګوره، که دا په خپل ځای باقي پاته شو نو "په هغه صورت کې به" مې ولیدی شې، نو کله چې د ده رب غره ته تجلي وکړه "ځان ئې وروښود" ټوټې ، ټوټې شو او موسی علیه السلام بیهوشه ولوید او کله چې په خود راغی وئې ویل: پاکي ده تالره، تا ته مې توبه ده او زه لومړنی مؤمن یم.

دا مبارك آیت څو اساسي مطالب څرګندوی:

- د لوی عرش مالك خدای پداسي حال کې له موسعلیه السلام سره خبرې وکړې چې موسی علیه السلام په زمکه کې وو.
- موسی علیه السلام د الله تعالی د ذات د لیدو هیله څرګنده کړه چې په څواب کې ورته وویل شول: هیڅکله به مي ونه ویني، یعني اوس ته د الله تعالی د ذات د لیدو توان او استعداد نه لرې او په فعلي حالت کې لدې عاجز یې چې الله تعالی وویني.
- الله تعالی پداسي طریقې سره چې په خپله ئې غوښتې او کیفیت ئې د انسان لپاره د ادراك وړ ندی، خپل ذات غره ته ورښودلی او غره د دې تجلي په وړاندې مقاومت ونه شوی کړی، ټوټې ټوټې شو.

موسی علیه السلام د دې تجلی له آثارو بیهوشه شو او کله چې په خود راغی نو اعتراف ئې وکړ چې:

الف- الله تعالی تر دې لوړ او منزه دئ چې انسان ئې په خپلو محدودو وسائلو او استعدادونو مشاهده او د هغه تعالی د تجلی په وړاندې مقاومت وکړی شي.

ب- د لیدو مطالبه او د مشاهدې هیله، خپله غلطي ګڼي او توبه کوي.

ج- ځان لومړنی مؤمن او په دې حقائقو باور لرونکی شمېرې، ځکه لده مخکې هیڅوا داسي صحنه نده لیدلې.

دغه مبارك آیت که له یوی خوا د الله تعالی لپاره اختیاري افعال لکه له بنده

سره خبري او تجلی په اثبات رسوي له بلی خوا دا په ډاګه کوي چې د الله تعالی د ذات د کیفیت ادراك د انسان لپاره ممکن ندی. باید پدې اړه له هر ډول تخیل، تصور او تفکر ډډه وشي. هغه کسان چې په متشابه آیتونو او احادیثو کې ید، عین، قدم، اصابع، اذن او مربوطه افعال لکه اخذ، بطش، اعطاء، امساك، سمع، بصر،اتیان، مجئ او استواء دا ټول کلمات چې اصلاً باید متشابه وبلل شي د تأویل هڅه ئې ونه شي، برعکس هغوی جسارت کوي او دا ټول پرظاهري معنی حمل کوي، پدې سره دوی د تشبیه مرتکب کېږي او له عظیم او احد خدای انسان ته ورته موجود جوړوي!! غوره به وي په دې اړه څو آیتونه او احادیث تفسیر، توضیح او تشریح کړو ترڅو مسئله ښه څرګنده او روښانه شي:

وَقَالَتِ ٱلۡيَهُودُ يَدُ ٱللَّهِ مَغۡلُولَةٌۚ غُلَّتۡ أَيۡدِيهِمۡ وَلُعِنُواْ بِمَا قَالُواْۘ بَلۡ يَدَاهُ مَبۡسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيۡفَ يَشَآءُۚ ... المائده : ۶۴

او یهودانو وویل: د الله تعالی لاس تړلی دئ، د دوی لاسونه دي تړلی وي او پر دوی دي لعنت وي، په سبب د هغه څه چې وئې ویل، داسي نده لکه دوی چې وايي، د الله تعالی دواړه لاسونه خلاص دي او څنګه چې وغواړي همغسي انفاق کوي.

په دې آیت کې د بخل، سخاوت، امساك او انفاق په اړه بحث شوی، یهودان الله تعالی ته د بخل نسبت کوي او وايي: " يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ: د الله لاس تړلی دئ" یعني څه چې ترې غواړو نه ئې راکوي، د هرڅه واك ورسره دئ، د ټولو شیانو مالك دئ، خو بندګان ئې همداسي پرېښی دي، څه نه ورکوي! په عربي ژبه کې له

بخیل په همدې کلماتو تعبیر کېږي او د دې برعکس هغه کسان چې سخاوت لري، هر چا ته لاس ورکوي، له هر چا سره مرسته کوي، سخاوت لري، د هغه لپاره (یداه مبسوطتان) کلمات کاروي، یعني لاسونه ئې خلاص دي، هر چا ته هرڅه ورکوي. الله تعالی د یهودانو په ځواب کې فرمایي: "بَل یَدَاهُ مَبسُوطَتَانِ یُنفِقُ کَیفَ یَشَاءُ" د دې معنی دا ده چې الله تعالی زیات انفاق کوي، هر چا ته له خپلو نعمتونو مناسبه برخه ورکوي. متأسفانه اهل ظاهر لدې آیت هم له حقیقت لرې تعبیر اخلي او وایي چې دا آیت په دې دلالت کوي چې الله تعالی دوه لاسونه لري!! خو هر څوك پوهېږي چې که چېرته د آیت د بحث محور د الله تعالی د ذات دکیفیت بیان وی! او د بخل او سخاوت په رابطه خبره نه کېدی او د الله د ذات په اړه ویل شوي وی چې: "یَدَاهُ مَبسُوطَتَانِ" نو په هغه صورت کې مو ویلی شوی چې د آیت معنی همغه ده چې اهل ظاهر ئې ترې اخلي، خو پدې صورت کې به هم له دې اشکال سره حتماً مخ کېدو چې: آیا الله تعالی دوه داسې لاسونه لري چې تل خلاص وي او هیڅ نه سره یوځای کېږي؟ ځکه د مبسوطتان معنی همدا ده!! د اهل ظاهر استدلال د تعجب وړ دئ. مونږ په دې مبارك آیت ایمان لرو او په مفهوم او مراد ئې چې "یُنفِقُ کَیفَ یَشَاءُ " دې باور لرو، خو له دې کلماتو ظاهري معنی نه اخلو او تأویل ئې الله تعالی ته سپارو او د هغه کسانو په ځواب کې چې الله ته د بخل نسبت کوي او وایي:

یَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ

ورته وایو:

بَلْ يَدَاهُ مَبْسوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْف يَشَاء

د تقوا او احتیاط غوښتنه خو دا ده چې د آیتونو په تفسیر کې پوره محتاط وو، د هر آیت د تفسیر او ترجمې په وخت د هغه سیاق، سباق او له مخکې وروسته سره رابطه په پام کې ولرو، که دا اصل مراعات نشي نو زیات اشتباهات رامنځته کېږي. د مثال په ډول که تاسي د یوه شخص د ذات په اړه او د یوه خاص حالت د معرفۍ کولو په اړه ئې خبری کوی او وائې چې هلته یو څوك دئ له دوو خلاصو لاسونو سره. د دې مطلب دا دئ چې هغه سړی دوه داسي خلاص لاسونه لري چې یو له بل سره وصل کېدی نشي. خو که هدف د هغه شخص د سخاوت بیان وي او هدف مو دا وي چې هغه سړی خلاص لاس لري، سخي دئ، نو په دې حالت کې د لومړنۍ معنی اخیستل غلطه او بیځایه خبره ده.

لدی آیت د اهل ظاهر تعبیر که څه هم ډېر کمزوری او ناسم دئ، خو که فرضاً د هغوی نظر ومنو او د "یَدَاهُ مَبسُوطَتَان همغه معنی واخلو چې دوی ئې اخلي، په دې صورت کې خو الله له مخلوق سره تشبیه کېږي، بیا نو د اهل ظاهر او مشبه (هغه چې الله له مخلوقاتو سره تشبیه کوي) ترمنځ څه توپیر وجود لري؟ هغوی هم وایي چې د الله تعالی (نزول)، (ید) او نور دا ډول صفات همغه دي چې مونږ ئې مثال په مخلوقاتو کې گورو او الله تعالی مونږ ته په خطاب کې داسي کلمات استعمال کړي چې مونږ هغه پېژندي شو او د معرفت توان ئې لرو او له همدې امله د الله تعالی نزول او ید لکه د بندگانو د نزول او لاسونو په شان شمېرو.

د دې ډلې يو شيخ په خپل کتاب (قواعدالمثلى في صفات الله واسمائه الحسنى) کې ليکي: پوه شه چې د هغو نصوصو معنى چې د الله تعالى صفات پکې ذکرشوي همغه ظاهري معنى ده چې په آسانۍ سره ذهن ته رسېږي او دماغ ئې بې تکلفه مني او وربانديې پوهېږي. دلته وينو چې د (مشبه ډلې) او اهل ظاهر د نظرياتو ترمنځ هيڅ تفاوت نشته. د مشبه ډله وايي چې د دغو نصوصو ظاهر په دې دلا لت کوي چې الله تعالى لکه انسان دوه لاسونه لري، يو ئې ښى او بل ئې چپ او لاسونه ئې گوتې هم لري،.......او ته هم دې ته کاملاً ورته خبره کوي، خو فقط دا علاوه کوې چې وائې بلا تکييف يا بلاتشبيه، پدې بلاتشبيه او بلا تکييف ويلو سره ته د مشبه له ډلې نه نه وځې، د بلا تشبيه جمله تا ته هيڅ گټه نشي رسولى، ځکه مشبه ډله خو هم دا نه وايي چې د الله تعالى لاس لکه د انسان د لاس په اندازه اوږد او له غوښو او هډوکو جوړ شوى دئ.

همداراز که د "واشتعلَ الراسُ شيبا" له آيت هغه ظاهري معنى واخيستې شي چې ژر او په آسانۍ سره ذهن ته رسېږي نو د دې آيت معنى به دا وي چې: سر ئې له زوړوالي اور واخيست! پدې صورت کې که بلا تشبيه اوبلا تکييف ووايو نو څه گټه به ولري؟! او يا په دې آيت کې:

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ

که په دې ځاى کې ظاهري او ذهن ته متبادره معنى واخيستى شي نو د آيت ترجمه به يا دا وي:

الله تعالى په هغه څه پوهېږي چې دوى په خپلو ورغوو (لاسونو) کې پټ

کړي.

او یا دا چې الله تعالی په هغه څه پوهېږي چې د دوی د دواړو لاسونو ترمنځ واقع دي چې هغه ئې خپل بدن دئ.

او یا دا چې الله تعالی په هغه څه پوهېږي چې دوی په خپله غېږ او دواړو لاسونو کې نیولی.

او که ډېر تکلف وکړو نو ایله دا ویلی شو چې: الله تعالی هم په هغو شیانو علم لري چې د دوی په مخ کې پراته دي او هم په هغه شیانو چې د دوی شاته پراته او واقع دي.

پداسې حال کې چې دا آیت نه دغه پورتني مطالب افاده کوي او نه ئې دا شیان مراد او مطلوب دي، بلکه د آیت مطلب او مراد دا دئ چې الله تعالی د دوی په ماضي او مستقبل ټولو باندې عالم دئ، په هر هغه څه پوه دئ چې دوی مخکې کړي او یا ئې په راتلونکي کې کوي. لنډه دا چې که له د "یَعلمُ ماَ بینَ ایدِیهِم وماخلَفهُم" په آیت کې د الفاظو ظاهري معنی واخلو نو داسې تفسیر به موکړی وي چې د آیت له مراد سره اړخ نه لګوي او پدې صورت کې د بلا تشبیه او بلا تکییف قول او قید مونږ ته هیڅ ګټه نه شي رسولی. همداراز که دلته د "یُحیطُونَ" له لفظ څخه د هغه ظاهري معنی واخلو نو معنی به ئې دا وي چې ګوا کې علم یو داسې شی او جسم دئ چې لا سته راوړل ئې د یوه دیوال په څېر کومې احاطې ته ضرورت لري او تاسې نه شئ کولی د الله تعالی علم لاسته راوړئ او شا او خوا ئې احاطه کړئ مګر هغه چې الله تعالی ئې وغواړي، پدې صورت کې

به د بلا تشبيه د قيد راوړلو سره څنګه دا اشکال رفع کړئ؟

ابن جوزي وايي: که په دې آيتونو او احاديثو کې د الفاظو ظاهري معنی واخيستل شي نو الله تعالی ته د جسم اثبات او له مخلوق سره ئې تشبيه لا زمېږي، ځکه د لفظ ظاهري معنی هغه ده چې د هغی لپاره لفظ وضع شويدی، په دې اساس د (يد) معنی له هغه مخصوص غړي يا اندام نه پرته بل څه نشي کېدی، همدا راز نور الفاظ.، د سلفو لاره دا نه وه چې د الله تعالی د صفاتو په اړه د استعمال شوو الفاظو ظاهري معنی واخلي، بلکه د هغوی مذهب دا وو چې په دې اړه ئې هر ډول بحث ناروا باله او له هغه ئې ډډه کوله. ابن جوزي زياتوي: دې ډول آيتونو او احاديثو ته د صفاتو آيات او احاديث ويل په خپله بدعت دئ، ځکه دا نوم نه په قرآن کې راغلی او نه په احاديثو کې، بلکه دا د بدعتيانو کار دئ.

امام فخر رازي ليکي: د قرآن کريم په زياتو آيتونو کې د بې شمېره دلايلو له امله د الفاظو ظاهري معنی اخيستل جواز نه لري. د مثال په توګه په دې آيت کې:

وَلِتَصنعَ علَى عينِى

که دلته ظاهري معنی واخلو نو ترجمه به ئې دا وي چې ګواکې موسی عليه السلام ئې د سترګی د پاسه وو!! پداسي حال کې چې هيڅ عاقل انسان دا خبره نشي کولی. همداراز پدې آيت کې:

وَٱصۡنَعِ ٱلۡفُلۡكَ بِأَعۡيُنِنَا وَوَحۡيِنَا

که ظاهري معنی واخلو نو معنی به ئې دا وي چې کښتۍ زمونږ پر سترګو جوړه کړه، همداراز د ظاهري معنی تقاضا دا ده چې د کښتۍ د جوړولو آله

همدا سترګي وګڼو!! دا دواړه خبري غلطې دي، بل اشکال ئې دا دئ چي يوه ذات ته د څو سترګو نسبت شوی او په يوه مخ کي د څو سترګو موجوديت يو ډول عيب شمېرل کېږي، بيا زياتوی دلته له عين او اعين نه مراد نظارت، توجه، پاملرنه او اعتناء ده.

هغه کسان چي وايي: الله تعالی دوه لاسونه (ښی او کيڼ) لري، هرلاس ئې ګوتی لري او د ګوتو ترتيب ئې هم لکه د انسان د ګوتو په شان دئ، دا ډله غواړي او که نه خو په دې تصور سره الله تعالی له انسان سره تشبيه کوي، پداسي حال کي چي الله تعالی فرمايي:

... لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ * الشوری: ۱۱

هيڅ شی د هغه په شان ندی او هغه اورېدونکی ليدونکی دئ.

همدا راز فرمايي:

فَلَا تَضۡرِبُواْ لِلَّهِ ٱلۡأَمۡثَالَۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ وَأَنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ * النحل: ۷۴

نو د الله تعالی لپاره مثالونه مه راوړئ، بې شکه الله تعالی پوهېږي او تاسو نه پوهېږئ.

الله تعالی په ذات او صفاتو کي سيال، مثال او مثل نه لري، هرڅوک چي الله تعالی له مخلوق سره تشبيه کوي هغه په غلطه روان دئ او دا ډول عقيده خرافي او الحادي عقيده ده.

له اهل ظاهر دوستانو پوښتنه کوو چي:

د خپل مسلك او مذهب له مخې دا مبارك حديث څنګه تأويلوئ:

إِنَّ الْمُقْسِطِينَ، عِنْدَ اللّٰهِ، عَلَىٰ مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ. عَنْ يَمِينِ الرَّحْمَٰنِ عَزَّ وَجَلَّ. وَكِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ. رواه مسلم

په تحقيق سره عدل كوونكي به د الله تعالى خوا ته او ښي لاس ته ئې د نور پر منبرونو ناست وي او د الله تعالى دواړه لاسونه ښي دي.

كه دلته (يد) او (يمين) ستاسي د مسلك په اساس په همدې ظاهري معنى واخلو نو خبره نه په عقل برابره راځي او نه په نقل، په عقل سره ځكه چي دوه ښي لاسونه عقل نه مني او په نقل سره ځكه چي رسول صلى الله عليه وسلم په بل حديث كې فرمايي:

يَطْوِي اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ السَّمَاوَاتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. ثُمَّ يَأْخُذُهُنَّ بِيَدِهِ الْيُمْنَىٰ. ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا الْمَلِكُ. أَيْنَ الْجَبَّارُونَ؟ أَيْنَ الْمُتَكَبِّرُونَ؟ ثُمَّ يَطْوِي الأَرَضِينَ بِشِمَالِهِ. ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا الْمَلِكُ. أَيْنَ الْجَبَّارُونَ؟ أَيْنَ الْمُتَكَبِّرُونَ؟ . رواه مسلم

الله تعالى به د قيامت په ورځ آسمانونه راونغاړي او بيا به ئې په ښي لاس كې ونيسي او وبه فرمايي: زه پاچا (ملك) يم، جابران چيرته دي؟ متكبران چيرته دي؟ بيا به زمكې راونغاړي او په كيڼ لاس كې به ئې ونيسي او وبه فرمايي: زه پاچا يم چيرته دي جابران؟ چيرته دي متكبران؟

مونږ د دواړو حديثونو په الفاظو اقرار كوو، ايمان پرې لرو، حق ئې بولو، هغه د متشابهاتو له جملې نه شمېرو او وايو چي د "يداليمنى، شمال، يأخذ او يطوي" كلمات د تشبيه لپاره راغلى دي او پر تأويل ئې له الله تعالى پرته بل څوك نه

پوهېږي او په لا ندينيو مفاهيمو دلالت کوي:

لومړنی حديث دا مطلب څرګندوی: هغه کسان چي عدل ئې کړی، په خپلو قضاوتونو کې ئې د انصاف رعايت کړی، حق ئې حقدار ته سپارلی، د دوی مقام ډېر لوړ دئ، د الله تعالی په وړاندي د اوچت مقام خاوندان دي، د قيامت په ورځ به د الله تعالی خوا ته د نور په منبرونو ناست وي.

لکه څرنګه چي په دنيا کې د پاچايانو او واکمنو دا دود دئ چي که وغواړي څوک تقديرکړي درناوی ئې وکړي نو هغوی خپلې ښې خوا ته دروي، الله تعالی هم عدل کوونکو ته خاص مقام ورکوي او تقديروي ئې خپلې خوا ته ځای ورکوي، خو پام مو وي چي الله تعالی له مخلوق سره تشبيه نه کړئ، د الله تعالی په رابطه ښی او کيڼ مطرح ندی، هرڅوک چي هر چيرته د الله تعالی خوا ته ځای ومومي همغه ځای مبارك دئ.

که نن ورځ يو شمېر جابر او متکبر واکمنان په خپل قوت او واکمنۍ غره دي، اقتدار او واکمني ئې د تمرد سبب شوې او دا ئې هيره کړې چي الله تعالی د هر څه واکدار دئ او دا هر څه د هغه په واك کې دئ، همدا مغرور واکمنان به د قيامت په ورځ وګوري چي زمکې او آسمانونه د الله تعالی ملکيت دي، دا زمکې او آسمانونه د الله تعالی د عظمت په وړاندي داسي دي لکه زمونږ لپاره د کاغذ يوه پاڼه، الله تعالی به آسمان او زمکه داسي راغونډکړي لکه د کاغذ يوه پاڼه زمونږ په لاس کې.

هغه وخت به قهار او مالك الملك خدای فرمايي: چيرته دي جابر واکمنان؟

چيرته دي هغه متکبر او مغرور حاکمان؟ لِمن الملك اليوم للّه الوَاحِد القهار: نن پاچايي د چاده ؟ د قهار او واحد خدای. پوښتنه به وشي چي نن واکمني د چاده ؟ ټول به ووايي: واکمني يوازي د قهار او احد خدای ده.

د دې احاديثو له فحوی او محتوی دا معلومېږي چي دلته هدف د الله تعالی د ذات کيفيت بيانول نه دي او نه ښايي له الفاظو ظاهري معنی واخلو، ځکه د الله تعالی د ذات د کيفيت ادراك د انسان د وس خبره نه ده، انساني عقل دومره توان نه لري چي دا درك کړی شي. د الله تعالی د ذات د کيفيت د بيان لپاره په انساني قاموس کې الفاظ نشته، دا الفاظ چي دلته استعمال شوی ټول په حقيقت کې د محسوسو او مشهودو مخلوقاتو لپاره وضع شويدي او څرگنده ده چي پدې کلماتو سره د عظيم خدای د ذات د کيفيت بيان ممکن نه دی. پدې ډول نصوصو کې د دې الفاظو پر معنی د پوهېدو لپاره دا مطلب ډېر ضروري دئ چي په دې مثال سره ئې بيانوو: الله تعالی فرمائي:

وَٱذۡكُرۡ عِبَٰدَنَآ إِبۡرَٰهِيمَ وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ أُوْلِي ٱلۡأَيۡدِي وَٱلۡأَبۡصَٰرِ * ص: ۴۵

او ياد کړه زمونږ بندگان ابراهيم، اسحاق او يعقوب چي د لاسونو او سترگو خاوندان وو.

که دا آيت د اهل ظاهر د مسلك له مخي ترجمه کړو نو بايد ووايو چي: دوی لکه زمونږ په شان د لاسونو او سترگو درلودونکي وو. خو د آيت سياق او سباق پدې دلا لت کوي چي دلته هدف او مقصد دا ندی، بلکه مراد ئې دا دئ چي: هغوی عليهم السلام د بصيرت او پوهی خاوندان، کارکوونکي او زيار ايستونکي وو.

په ټولو هغو نصوصو کې چې اهل ظاهر هڅه کوي استدلالورباندې وکړي او دا ورباندي ثابته کړي چې د الله تعالی (ید) لاس باید په ظاهري معنی حمل شي، په دې ټولو نصوصو کې د بحث محور د الله تعالی ذات ندی او نه (ید) د یوه غړی (اندام) په حیث استعمال شوی دئ. د مثال په توګه:

(بیدِی الامر) (والخیرفی یدیك) (والذی نفس محمدبیده) (اِن اللّٰه یَبسط یده باللیل لیتوب مسئ النهار ویبسط یده بالنهار لیتوب مسئ اللیل)

که پدې نصوصو کې دقت وکړو نو وبه وینو چې دلته د خیر، توبې او نفس انتساب ید یا لاس ته مجازي دئ نه حقیقي، د امورو تدبیر، د خیر ورکړه، د مرګ او ژوند د فیصلې صدور، د توبې قبلول، دا نه ایجابوي چې دلته دي له ید مراد د بدن غړی او جارحه وي، ځکه نه امر جسم دئ، نه خیر، نه نفس او نه توبه او نه خیرات او نه دا نور ذکر شوي شیان، دا یو هم جسم ندی چې ملکیت، ورکړه، اخیستل او تدبیر ئې د جارحه، آلې او اندام غوښتونکي وي. قرآن کریم په پوره صراحت سره فرمایي:

إِنَّمَآ أَمۡرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيۡـًٔا أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ * یٰس: ۸۲

بې شکه چې کله الله د څه شي اراده وکړي نو کار ئې یوازې دا دئ چې ورته ووایي: وشه، نو هغه وشي.

د ټولو امورو د تدبیر او ترسره کېدولپاره یوازې د الله تعالی اراده کافي ده، د شیانو پیدایښت، مرګ، ژوند، ساتنه، پالنه، تدبیر، ورکړه، تملیك، اخیستل، امساك، بطش، دا ټول د الله تعالی په ارادې سره او د کُنْ په حکم ترسره کېږي. سره لدې

چي الله تعالی د هرڅه قدرت لري او د کارونو په تدبیر او پای ته رسولو کې شریك ته ضرورت نه لري، هرڅه یوازې د هغه جل شأنه په ارادې ترسره کېږي، خو بیا هم الله تعالی د دې کایناتو د تدبیر او د امورو د ادارې لپاره د ملائکو په نامه داسي لښکر توظیف کړي چي د الله تعالی په امر او اذن سره کارونه ترسره کوي، کوم کارونه چي پدې عالم کې د ملا ئکو په واسطه ترسره کېږي، الله تعالی هغه ټول ځانته منسوبوي، دا ځکه چي د ده په امر، اراده او حکم سره د مطیع او منونکو مأمورینو پواسطه اجرا کېږي. که هغه کارونه چي (ید) ته منسوب شوي د اهل ظاهر د مسلك مطابق تعبیر او تفسیرکړو نو باید د ملائکو ونډه کاملاً نفی کړو او په هغو آیتونو سترګي پټې کړو چي په همدې امورو کې د ملا ئکو ونډه ثابتوي، د مثال په توګه الله تعالی فرمایي:

وَٱللَّهُ يُحۡيِۦ وَيُمِيتُ

الله تعالی ژوندی کوي او وژني

خو د النساء سورې ۹۷ آیت فرمایي:

إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَفَّىٰهُمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ ظَالِمِيٓ أَنفُسِهِمۡ قَالُواْ فِيمَ كُنتُمۡۖ قَالُواْ كُنَّا مُسۡتَضۡعَفِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ قَالُوٓاْ أَلَمۡ تَكُنۡ أَرۡضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةٗ فَتُهَاجِرُواْ فِيهَاۚ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَأۡوَىٰهُمۡ جَهَنَّمُۖ وَسَآءَتۡ مَصِيرًا * النساء: ۹۷

بې شکه هغه کسان چي ملائکي ئې روح قبضوي، پداسي حال کې چي دوی پر خپلو ځانونو ظلم کوونکي وي، ورته وایي: تاسي په څه حالت کې وئ؟ وایي: مونږ په زمکه کې کمزوري او مستضعف وو، ورته وبه وایي: آیا د الله تعالی زمکه پراخه نه

وه چي هجرت مو کړی وی؟ نو د دوی ځای دوزخ دئ او هغه ځومره بد ځای دئ.

په همدی رابطه بل ځای فرمايي:

ٱللَّهُ يَتَوَفَّى ٱلۡأَنفُسَ حِينَ مَوۡتِهَا وَٱلَّتِي لَمۡ تَمُتۡ فِي مَنَامِهَاۖ فَيُمۡسِكُ ٱلَّتِي قَضَىٰ عَلَيۡهَا ٱلۡمَوۡتَ وَيُرۡسِلُ ٱلۡأُخۡرَىٰٓ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمًّىۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ* الزمر: ۴۲

الله تعالی نفسونه د مرگ په وخت کې وفات کوي او هغه چي ندي مړه شوي د خوب په وخت کې ئې، نو هغه چي د مرگ فیصله ئې شویده روح ئې له ځان سره ساتي او د دې بل کس روح تر ټاکلې نېټې بېرته رالېږي.

لدی او دې ته ورته آيتونو دا په ډاگه کېږي چي الله تعالی د ملائکو په ذريعه د مخلوقاتو او موجوداتو اداره، تدبير او پالنه کوي، د ملائکو بېلې بېلې ډلې دي چي هره يوه ئې په ځانگړي کار او وظيفه گمارل شويده. که څوك دا آيتونه له پامه واچوي او ادعا وکړي چي په فلاني آيت يا حديث کې د يد او اصابع لفظونه راغلي دي او فلانی فعل ورته منسوب شويدی او په همدې استناد وکړي او ادعا وکړي چي بايد د يد او اصابع ظاهري معنی واخيستل شی، دا ډول کسان به يا جاهل وي او يا مغرض او مغرور.

عجيبه ده چي اهل ظاهر د يو شمېر نصوصو په رابطه د خپل مسلك او مذهب مخالفت کوي، د نورو په لاره ځي او پداسي مسلك عمل کوي چي بل ځای همغه مسلك د نورو د تکفير سبب گرځوي. د مثال په ډول د دې آيت په

اړه:

... وَنَحۡنُ أَقۡرَبُ إِلَيۡهِ مِنۡ حَبۡلِ ٱلۡوَرِيدِ * ق: ۱۶

او مونږ هغه ته د غاړې تر رګ ورلنډ يو.

اهل ظاهر پدې ځاى کې وايي: دلته له (نحنُ) مراد هغه ملائکي دي چي د بنده د اعمالو د ثبتولو او څارني لپاره توظيف شويدي!! پدې موضوع کي څو پوښتني ترې کوو:

ولې همدا تعبير او مسلك د نورو آيتونو په اړه نه کاروئ؟

ولې د (نحن) ظاهري او ذهن ته لنډه معنى پرېږدى او ملا ئکي ترې اخلئ؟

آيا الله تعالى له مخلوق سره تشبيه کوئ چي قرب او بعد ورته مطرح دئ، پداسي حال کي چي الله تعالى ته نن، سبا، شاهد او غائب ټول يو شانته دي، نږدې او لري هم ورته يو شانته دي، نه ښايي چي الله تعالى له مخلوق سره تشبيه کړو او داسي ګمان وکړو چي الله تعالى پرعرش استواء کړې نو ممکنه نده چي په عين وخت کي بنده ته هم نږدې وي!!

که په لاندي ذکر شوو نصوصو کي غور وکړو نو مطلب به نور هم راته روښانه شى:

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي:

مَا تَصَدَّقَ أَحَدٌ بِصَدَقَةٍ مِنْ طَيِّبٍ، وَلَا يَقْبَلُ الله إِلاّ الطَّيِّبَ، إِلاّ أَخَذَهَا الرَّحْمَٰنُ بِيَمِينِهِ....." رواه مسلم

هيځوك پاكه صدقه نه وركوي او الله تعالی خو له پاك پرته بل څه نه قبلوي، مگر دا چي رحمن خدای هغه په خپل ىمين (ښي لاس) اخلي.

ابن عباس رضي الله عنه وايي:

الحجر الاسود يمين الله فى الارض فمن صافحه وقبله فكانما صافح الله وقبل يمينه

حجر الاسود په زمكه كي د الله تعالی ښی لاس دئ، چا چي پر هغې لاس كيښود او ښكول ئې كړه نو دا داسي ده لكه چي له الله تعالی سره ئې مصافحه كړې وي او د هغه ښی لاس ئې ښكول كړی وي.

قرآن كريم فرمايي:

إِنَّ ٱلَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ ٱللَّهَ يَدُ ٱللَّهِ فَوۡقَ أَيۡدِيهِمۡۚ ... الفتح: ١٠

په تحقيق سره هغه كسان چي له تاسره بيعت كوي هغوی په حقيقت كي له الله تعالی سره بيعت كوي، د الله تعالی لاس د دوی د لاسونو د پاسه دئ.

د لومړني حديث مطلب او مدلول دا دئ چي الله تعالی يوازي پاكه صدقه او خيرات قبلوي، نه يوازي قبلوی ئې بلكه هغه ته خاص ارزښت وركوي او لكه څرنگه چي انسان يو باارزښته شيز په ښی لاس اخلي، شكور خدای هم د خپل بنده پاكي صدقی ته ارزښت وركوي او قبلوي ئې؛ خو پدې حديث كي نه د ىمين او نه د اخذ كلمې ظاهري معنی مراد ده، ځكه گورو چي صدقه د يو انسان له خوا بل انسان ته وركول كيږي، وركوونكي او اخيستونكي دواړه انسانان دي. په دوهم حديث كي هم گورو چي په لومړنۍ برخه كي ئې حجرالاسود ته په زمكه كي د

خدای یمین (ښی لاس) ویلی شویدی او په دوهمه برخه کې د حجرالاسود لمس کول او یا ښکولول د الله تعالی د لاس د لمس او ښکولولو په معنی راغلی دئ، هیڅ عاقل انسان به دا ادعا ونکړي چې له دې الفاظو مراد همدا ظاهري معنی ده. په پورته ذکر شوي آیت کې هم چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره بیعت له الله تعالی سره بیعت شمېرل شوی، رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د بیعت لپاره لاس ورکول لکه الله تعالی ته لاس ورکول بلل شوي، دلته هم هیڅوك حتی اهل ظاهر دا ادعا نشي کولی چې ګواکې الله تعالی خپل لاس د هغوی د لاسونو د پاسه ایښی او د دوی خوا ته نږدې وو.

اهل ظاهر په لا ندې ذکر شوي حدیث باندي په استدلال سره وایي چې اصابع په اصلي معنی (ګوتې) د الله تعالی صفت دئ او ایمان ورباندي ضروري دئ!! راشئ دې مبارك حدیث ته لږ ځیر شو: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي:

إِنَّ قُلُوبَ بَنِى آدَمَ كُلَّهَا بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ كَقَلْبٍ وَاحِدٍ يُصَرِّفُهُ حَيْثُ يَشَاءُ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ مُصَرِّفَ الْقُلُوبِ صَرِّفْ قُلُوبَنَا عَلَى طَاعَتِكَ * رواه مسلم

د بني آدمو ټول زړونه لکه د یوه زړه په شان د الله تعالی د دوو ګوتو ترمنځ دي، هر لوري ته چې وئې غواړي اړوي ئې، بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: اې د زړونو اړونکیه خدایه! زمونږ زړونه ستا د اطاعت لوري ته واړه وه.

د دې حديث د لومړنۍ برخې معنی " إِنَّ قُلُوبَ بَنِى آدَمَ كُلَّهَا بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ " دا ده چې د حديث په دوهمه برخه کې راغلې ده: " يُصَرِّفُهُ حَيْثُ يَشَاءُ " يعني الله تعالی د زړونو اړوونکی او ګرځوونکی دئ، د خلکو زړونه هر لوري ته چې وغواړي اړوي ئې، پر زړونو د الله تعالی سلطه او سيطره داسې ده لکه ټول ئې چې په دوو ګوتو کې وي او هرې خوا ته ئې په آسانۍ سره اړولی شي. پدې حديث کې د (اصابع) او (يقلبه) کلمات هغه متشابهات دي چې نه ئې ظاهري معنی مراد ده او نه ئې انسان په تأويل علم لري.

په قدسي حديث کې راځي چې الله تعالی فرمايي:

يُؤْذِينِى ابْنُ آدَمَ يَسُبُّ الدَّهْرَ وَأَنَا الدَّهْرُ بِيَدِى الْأَمْرُ أُقَلِّبُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ *

رواه البخاری

د آدم اولاده مې ځوروي، دهر ته ښکنځلې کوي، پداسې حال کې چې دهر زه یم، کارونه زما په لاس کې دي، شپه او ورځ زه اړوم را اړوم.

هرڅوک پوهېږي چې:

د "اناالدهر" معنی هغه ده کومه چې په حديث کې وروسته ذکرشويده "بيدي الامر اقلب اليل والنهار"

هيڅوک حتی اهل ظاهر هم دا ادعا نه شي کولی چې دهر د الله تعالی نوم دئ،او يا الله تعالی هغه ذات دئ چې مونږ ئې دهر بولو، ځکه د دهر لفظ په قرآن کريم کې د زماني په معنی راغلی دئ، قرآن کريم فرمايي:

وَقَالُواْ مَا هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَآ إِلَّا ٱلدَّهْرُ ۚ وَمَا لَهُم بِذَٰلِكَ

مِنۡ عِلۡمٍۖ إِنۡ هُمۡ إِلَّا يَظُنُّونَ * الجاثيه :۲۴

او وئي ويل: يوازي همدا دنيوی ژوند دئ چي مرو او ژوندي کېږو او نه وژني مونږ مگر زمانه، پداسي حال کي چي هغوی پدې خبره علم نه لري، دوی له گمان کوونکو پرته بل څه ندي.

وينو چي دلته قرآن کريم دا تصور چي مرگ په زمانې پوري تړي او د مرگ نسبت دهر ته کوي، باطل او کفري تصور شمېري، نو د (اناالدهر) مطلب دا نه دئ چي الله تعالی په خپله زمانه دئ، بلکه هدف او مراد ئې دا دئ چي: خلك ښه او بد زمانې ته منسوبوي، د زمانې له ناوړه پېښو شکايتونه او گيلې کوي، گمان کوي چي پېښي په خپله او په تصادفي شکل واقع کېږي، له همدې امله زمانه محکوموي او ښکنځلې ورته کوي، پداسي حال کي چي د پېښو مدبر او متصرف قديرخدای دئ، هرکار د ده په امر او اراده ترسره کېږي، شپه او ورځ د ده په امر اوړي را اوړي، زمانې ته بد ويل او ښکنځلې ورته کول، په حقيقت کي خدای ته د بد ويلو مترادف دئ.

که په دې حديث کي د (اناالدهر) ظاهري معنی نه اخلو او لازماً د (بيدي الامر) مراد ترې مطلوب بولو، نو ولي همدا اسلوب او طريقه د نورو دې ته ورته نصوصو په اړه نه غوره کوو؟ او اهل ظاهر ولي هغه کسان تکفيروی چي همدا اسلوب د نورو نصوصو د تفسير او بيان لپاره غوره کوي؟

که احياناً تاسو ووايئ چي د فلاني مهار د بل په لاس کي دئ او له دې مو مطلب دا وي چي دی استقلال او آزادی نه لري او د خپل واك خاوند نه دی، بل

ته تابع دئ، هيڅوك ستاسو لدې قول دا مطلب نه اخلي چي ګواکې هغه کس د اوښ په څېر دي او داسي پړی ئي په غاړه دي چي سر ئي د بل په لاس کې دئ!! که څوك لدې جملی دا غلطه معنی واخلي او د دې خبري د ثابتولو هڅه وکړي چي دا کس حتماً کوم حيوان دئ او پړی ئي د بل په لاس کې دئ! نو آيا دا هڅه به د يوه بې عقله او جاهل انسان هڅه نه وي؟!

دا مبارك حديث په حقيقت کې د دې مبارك آيت شرح او تفسير بيانوي چي فرمايي:

وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ * الشمس: ۲۹

تاسي هيڅ څه نشۍ غوښتی، مګر هغه څه چي رب العالمين ئي وغواړي.

انسان نشي کولی د زړونو په اړه د الله تعالی د تصرف کيفيت درك کړي. عملاً ګورو چي له تصريف مطلب له ښی اړخ چپ او له پورته لا ندې ته اړول نه دي، بلکه دلته له تصريف مطلب او مراد هغه القائات او الهامات دي چي زړونو ته ئي کوي، د کار کولو او يا نه کولو اراده او تلوسه پکې راولاړوي، محبت او يا کينه ورته القاءکوي. او واقعاً چي دا تعبير د اهل ظاهر له تنګ تصور او ګمان سره توپير لري او د دوی په غلط تصور د بطلان کرښه راکاږي.

همداراز الله تعالی سميع او بصير دئ، اوري او ويني، هيڅوك ئي په دې صفاتوکې سيال او مثال ندی، ليرې، نږدې، رڼا، تياره، ټيټ او لوړ غږ، ټول د ده په وړاندي يو شانته دي، هغه په تپه تياره شپه کې تر زمکې لا ندې، پر تيږه د مېږي د پښې غږ اوري، هيڅ شی د دې غږ او الله تعالی ترمنځ نشي حايل کېدی. هغه هر

غږ اوري او هرڅه ويني. خو نه ښايي له سمع د غوږ او بصر د سترګی مطلب او معنی واخلو، سمع يو صفت دئ او (اذن) د بدن يو غړی او جارحه، همداراز بصر صفت دئ او (عين) سترګه عضو او اندام، مونږ په سترګو وينو او په غوږونو اورو، په لاسونو نيسو او ورکوو، خو د الله تعالی د اخذ، بطش، ايتاء، ليدلو او اورېدلو کيفيت زمونږ له ادراك لوړ دئ، دا زمونږ له فهم او عقل پورته خبره ده، مونږ په خپلو پښو سره ځو او راځو، خو د علي او قدير خدای مجئ (راتګ) زمونږ په شان ندی او د تګ کيفيت ئې زمونږ له ادراك لوړ دئ. لکه څنګه چي د الله تعالی د ذات ادراك زمونږ لپاره ممکن ندی همدارنګه ئې د صفاتو او افعالو د کيفيت ادراك هم ناممکن دئ. مونږ له (جاء) ظاهري معنی نه اخلو، د هغه حقيقت او اصلي مفهوم الله تعالی ته سپارو او له ادراك ئې ځان عاجز او قاصر شمېرو؛ ځکه (جاء) که په هره ظاهري او ذهن ته متبادره معنی تعبير شي د الله تعالی له شأن سره تطابق نه کوي، دا لفظ د مخلوقاتو په منځ کي له يوه ځای او يوی نقطي نه بلي ته د نقل او انتقال په معنی دئ، دا نقل او حرکت د مکان او زمان تقاضاء کوي او الله تعالی له مکان او زمان مستغني دي. مونږ دا هم ګورو چي د يوه مخلوق تګ له بل سره تفاوت لري، وينو چي انسانان او څاروي د زمکي په وچه د تګ صلاحيت او توان لري، مرغان په هوا کي الوزي او بحری حيوانات په اوبو کي لامبو وهي، د هر يوه حرکت له بل سره توپير لري، د مادې حرکت د انجماد په حالت کي يو شانته وي؛ خو کله چي مايع شي حرکت ئې بل ډول وي او که په ګاز او بخار بدله شي نو بيائې حرکت بل ډول وي، همداراز د دې ټولو شيانو حرکت د نور له حرکت سره د مقايسې وړندی، د انرژی حرکت له ټولو بېل دئ. پداسي حال

کې چې په مخلوقاتو کې د حرکت او خوځښت شکلونه بدل دي، هر څومره چې يو مخلوق له کثافت د لطافت خوا ته نږدې کېږي، په همغه اندازه ئې زمان او مکان ته اړتيا کمېږي، د زمان او مکان له قيد آزادېږي، محدوديت ئې کمېږي، له يوې نقطې بلې ته حرکت ورته آسانه کېږي، د مثال په توګه برق په زرګونو کيلومتره فاصله په يوه شېبه کې طې کوي، دلته يوه تکمه وهو، هلته په همدې لحظه کې څوکيلومتره ليرې ګروپونه روښانه کېږي. ساينس ادعا کوي چې که ماده په انرژۍ بدله شي نو د مکان او زمان له قيده آزادېږي. د الله تعالی د مجئ (راتګ) کيفيت له هيڅ مخلوق سره د تشبيه وړندی، قرآنکريم فرمايي: (لَيسَ كَمِثْلِهِ شَيئٌ) نو نه شو کولی چې د اخذ، بطش، سمع، بصر او نورکلمات د الله تعالی په رابطه په همغه ظاهري معنی ونيسو او نه ښايي له دې صفاتو د الله تعالی لپاره د غړو لکه لاس، سترګي، غوږ او پښې د اثبات هڅه وکړو. دا مطلب په يوه مثال سره روښانه کوو: ټيپ چې فيته ثبتوي،که کوم استاد خپلو دوو شاګردانو ته چې لا تر اوسه ئې ټيپ ندی ليدلی، ووايي چې ټيپ داسي يوه آله ده چې اوري، ثبت او حفظ کوي او بيا هغه څه بېرته بيان او اوروي چې اورېدلی ئې دي. که لدې شاګردانو يو له دې جملې چې (ټيپ اوري) دا مطلب واخلي چې دا ټيپ حتما غوږونه لري او لدې جملې چې (څه ئې اورېدلي هغه اوروي) دا مطلب واخلي چې دا آله حتماً زمونږ يا کوم بل حيوان په شان شونډې، ژبه او خوله لري، خو دوهم شاګرد ووايي چې معلم خو دا ندی ويلي چې ټيپ غوږ لري، بلکه دا ئې ويلی چې اوري او دا ئې هم ندي ويلی چې شونډې او ژبه لري، بلکه صرف دا ئې ويلي چې اورېدلي خبرې تکراروي، دلته اورېدل او بيانول د غوږ او ژبې د اثبات دليل نشي کېدلی. ووایاست

لدې دوو شاګردانو د کوم یوه خبره حقیقت ته نږدې ده؟

سیدقطب (رح) د دې آیت په اړه چې فرمایي:

وَمَا قَدَرُواْ ٱللَّهَ حَقَّ قَدۡرِهِۦ وَٱلۡأَرۡضُ جَمِيعٗا قَبۡضَتُهُۥ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ مَطۡوِيَّٰتُۢ بِيَمِينِهِۦۚ سُبۡحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشۡرِكُونَ * الزمر: ۶۷

داسې لیکي:" وکل ماورد فی القرآن و فی السنة من مثل هذه انماهو تقریب للحقیقة، فاللّٰه تبارك وتعالی وضعهافی اسلوب یقرب بهاویمثل": په قرآنکریم او احادیثو کې چې دې ته ورته کوم الفاظ راغلي دي، دا ټول په اصل کې د دې لپاره راغلي چې حقیقت ذهن ته رانږدې کړی شي، الله تعالی دا کلمات او الفاظ د دې لپاره په خاص اسلوب سره وضع کړي چې حقیقت ورباندې رانږدې او تمثیل کړي.

که اهل ظاهر همدا خبره ومني، نو د دوی ټولي بې ګټې مناقشې او جنجالونه به پای ته ورسېږي. خو متأسفانه اهل ظاهر دا تعبیر نه مني، نیوکه ورباندې کوي او وایي: د قبضه او یمین کلمات چې د الله تعالی په اړه استعمال شوي باید په حقیقي معنی تعبیر شي نه په مجازي سره؛ پداسې حال کې چې هرانسان پوهېږي چې د "قبضه او یمین" الفاظ د انسان له خوا د خپلو غړو لپاره د نومونو په حیث غوره شویدي او حقیقی معنی ئې یوازې د انسان په اړه صدق کوي.که د قبضه، یمین، شمال، ید، رجل، عین، اذن او دې ته ورته کلمات له انسان پرته د بل چا لپاره استعمال شي نو حتما به ئې مجازي معنی ترې مراد وي نه اصلي معنی. انسان چې کوم څه له خپلو غړو او اندامونو سره ورته لیدلی نو د هغوی لپاره یې همدا نومونه کارولي دي. او که علیم خدای د خپلو صفاتو د بیان او معرفۍ لپاره د

انسانانو په منځ کې متداول نومونه او کلمات استعمال کړيدي نو دا لدې امله چې له همدې لاري او د همدې کلماتو په استعمال سره د انسان لپاره د دې الهي صفاتو فهم او ادراك ممکن دئ او يوازې په همدې طريقې سره د دې صفاتو په حقيقت پوهېدو ته ورلنډيداى شي. که څوك د الله تعالی په اړه (يد) او (عين) د غړي او عضو په معنی حمل کوي او همدا ظاهري معنی ئې اخلي، نو پوښتنه ترې کوو:

که د انسان د جسم ټول پوستکی د سترګې د شفافې پردې په شان شفاف وی او تر پوستکې لا ندې ئې له نور متأثره کېدونکې هغه عصبی رشتې موجودې وی چې عکسونه دماغ ته انتقالوي، نو پدې صورت کې به انسان په ټول بدن سره ليدل کولی شوی، هره خوا به ئې ليدله، که همداسي يو مخلوق چې په ټول بدن سره ليدل کولی شي او هره خواويني او په طبيعت کې ئې بېلګې هم شته، له داسي مخلوق سره مقايسه کړو چې يوه يا دوې سترګی لري، نو دا راته ووایاست چې کوم يو ئې د بصر او ليدو د صفت له مخې تر بل نه کامل او بشپړ دئ؟ دې مطلب ته په توجه سره لا زمه ده دا هڅه ونکړی چې د الله تعالی لپاره يو غړی د عين، عينين يا اعين په نامه ثابت کړئ. لازمه ده په دې اکتفاء وکړئ چې الله تعالی د ليدو صفت لري او دا صفت ئې د بصر په نوم مونږ ته معرفي کړی او د ليدلو فعل ئې ورته منسوب کړی. انسان نشي کولی دا صفت درك کړي او له مخلوق سره له هيڅ پلوه شباهت او ورته والی نه لري. په ټول قرآنکريم کې يوځل هم دا ندی راغلي چې الله تعالی (اذن) يعني غوږ لري، خو په لسهاوو ځله دا راغلي چې الله تعالی سميع (اورېدونکی) دئ، هر غږ اوري، دا ځکه چې اصل مطلب دا دئ چې د

الله تعالی صفات وپېژندل شي، دا ضروري نده چي د الله تعالی په ذات او د صفاتو په کيفيت پوه شو، ځکه دا زمونږ د توان له اندازې اوچته خبره ده. پداسي حال کي چي انسان د خپل روح د حقيقت له ادراك عاجز دئ، نو همدا د کمزوري عقل خاوندانسان څنگه کولی شي د الله تعالی د ذات په کيفيت پوه شي؟ قرآنکريم فرمايي:

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلرُّوحِۖ قُلِ ٱلرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّى وَمَآ أُوتِيتُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلاً *

الاسراء: ۸۵

د روح په اړه له تا پوښتي، ورته ووايه چي روح زما د رب کار دئ او تاسي ته پدې اړه ډېره کمه پوهه درکړل شوې ده.

يعني ستاسي علم دومره ندی چي د روح حقيقت پری درك کړی شئ، د روح حقيقت يوازي الله تعالی ته معلوم دئ. داسي گمان ونکړئ چي د (وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا) معنی دا ده چي تاسي ته د روح په اړه لږ علم درکړل شويدی، نه، بلکه د دې معنی او مفهوم دا دئ چي تاسي د روح حقيقت نه شي درك کولئ، ستاسي علم محدود دئ، دومره ندی چي د روح ادراك وکړی شي. دلته د (مِن علمهِ) لفظ ندی استعمال شوی بلکه ويل شوي (من العلم) د دې دواړو تعبيرونو ترمنځ زيات توپير شته.

پداسي حال کي چي ادراك او احساس د روح وظيفه ده، اورېدل، ليدل، څکل، بوىکول، لمس کول، د يخنۍ او گرمۍ احساس، د نرمۍ او سختوالي احساس، دا ټول د روح په واسطه ترسره کېږي، دا د روح وظيفه ده، خو همدا روح له خپل

حقیقت نه بې خبره ده. د انسان ټول حرکات او افعال لکه تلل، راتلل، نیول او ورکول ټول د روح په واسطه ترسره کېږي، سترګی، غوږونه، لاسونه، پښې، زړه او دماغ د روح په خدمت کې وسائل دي او دا روح ده چې لدې شیانو استفاده کوي، انسان هرڅه د روح په واسطه ترسره کوي، قرآن وایي چې تاسو د دغې روح په حقیقت نه پوهېږئ او دا له خپله حده پښه آخوا غزول ګڼي چې څوك د روح په اړه د بحث کولو جسارت کوي. حقیقت دا دئ چې روح، اورېدونکې او لیدونکې ده، احساس لري او د هرڅه ادراك کولی شي، ښه او بد پېژني، قضاوت کوي او د انسان نوموړي صفات د ده د روح مظاهر دي، خو دا به څومره لویه غلطي وي چې د روح د همدې مواصفاتو په وجه څوك د روح لپاره د ځانګړو غړو او اندامونو د اثبات هڅه وکړي!!

عجیبه ده، الله تعالی په خپله په قرآنکریم کې د خپل ذات د کیفیت په اړه بحث نه کوي، خو اهل ظاهر همدا موضوع د توحید اساسي جزء ګرځوي، همدا ئې د بحث محور دئ او ټوله هڅه ئې دا وي چې په دې اړه بحث او مناقشه وکړي او د صفاتو توحید د الله تعالی د ذات په رابطه له بحث سره ګډوی! د یوه شي د ذات په اړه د بحث تقاضا دا ده چې د هغه د جوړښت، شکل او صورت په اړه خبري وشي، لکه چې د انسان په رابطه راځي:

أَيَحْسَبُ أَن لَّمْ يَرَهُۥٓ أَحَدٌ * أَلَمْ نَجْعَل لَّهُۥ عَيْنَيْنِ * البلد: ۸- ۷

آیا هغه (انسان) ته مو دوه سترګې، یوه ژبه او دوی شونډې ندي ورکړې.

او یا لکه چې د حیواناتو په اړه فرمایي:

وَٱللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِّن مَّآءٍۖ فَمِنۡهُم مَّن يَمۡشِي عَلَىٰ بَطۡنِهِۦ وَمِنۡهُم مَّن يَمۡشِي عَلَىٰ رِجۡلَيۡنِ وَمِنۡهُم مَّن يَمۡشِي عَلَىٰٓ أَرۡبَعٖۚ ... النور: ۴۵

او الله تعالی هر خوځیدونکی له اوبو پیدا کړی، چې ځیني ئې په سینه خوځي او ځیني ئې پر دوو پښو درومي او ځیني ئې په څلورو پښو درومي.

کله چې د شیانو د ذات په اړه بحث کېږي نو باید د پورتني آیت په څېر وي او دا صیغې، دا اسلوب او دا صراحت پکې وکارولې شي. که لوی، علیم خدای د حیواناتو جوړښت، شکل او صورت پدې طریقی او دې وضاحت سره بیانوي، آیا ممکنه ده چې تر دې د ډېري مهمې قضیی لکه د الله تعالی د ذات د بیان په اړه داسې اسلوب وکاروي چې له اهل ظاهر پرته بل چا ته د فهم وړ نه وي!! او اصحاب، تابعین، تبع تابعین، د مذاهبو امامان یو هم لدې آیتونو د اهل ظاهر د تعبیر په شان تعبیر ونلري؟

اهل ظاهر ته وایو چې د صفاتو توحید دا ندی چې د الله تعالی له ذات نه بحث وشي او د الله تعالی لپاره په خپل ذهن کې یو تصویر ترسیم او انځور کړو او یائې له مخلوق سره تشبیه کړو، د صفاتو توحید دا دئ چې عقیده ولرو الله تعالی سمیع (اورېدونکی) دئ، هیڅوك د ده په شان سمیع ندی، الله تعالی بصیر (لیدونکی) دئ، د لیدو په صفت کې هیڅ سیال نه لري، هیڅ ترې پټ ندي، خدای علیم دئ، په پټ او ښکاره علم لري، حاضر او غائب ورته یوشان معلوم دي، هیڅوك پدې صفت کې ورسره برابر ندي، الله تعالی خبیر دئ، په هرڅه خبردی، که پټ وي که ښکاره، حاضر وي که غائب، تېر وي که راتلونکې، هرڅه ورته ښکاره

دي او په ټولوخبردی، هغه رؤوف، رحیم، غفور، کریم، عزیز او حکیم دئ او د نورو صفاتو او نومونو خاوند دئ چې ځیني ئې په قرآنکریم کې ذکر شوي، نور ئې له ځان سره ساتلي او هیچاته ئې ندي ښودلي. پدې ټولو صفاتوکې هیڅوک ورسره برابر ندي، نه مثل لري او نه مثال. نه ښايي د الله تعالی د ذات په اړه خبري او بحث ته د صفاتو توحید ووایو او په بې ګټې مناقشې او مباحثې سره خپل وخت ضایع کړو او له مخلوق سره د الله تعالی د تشبیه مرتکب شو. د اهل ظاهرنظریات او څرګندونې پدې دلا لت کوي چې هغوی الله تعالی له مخلوق سره تشبیه کوي، دا اتهام ندی بلکه دوی همدا ډول عقیده او تصور لري، د دې مدعا د اثبات لپاره د لاندي ذکرشوي حدیث په رابطه د اهل ظاهر تعبیر او تفسیر کافي دئ. رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي:

إِذَا ضَرَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ وَلَا يَقُلْ قَبَّحَ اللّٰهُ وَجْهَكَ وَوَجْهَ مَنْ أَشْبَهَ وَجْهَكَ فَإِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَام عَلَى صُورَتِهِ * رواه احمد

که چا بل څوك وهلو نو باید په مخ ئې ونه وهي او داسي ونه وایي چې الله تعالی دې ستا او تا ته د ورته کس مخ تور کړي، ځکه الله تعالی، آدم علیه السلام د ده په بڼه او شکل کې پیدا کړ.

پدې مبارك حدیث کې چې مفهوم ئې ډېر روښانه دئ او د صافو زړونو خاوندانو ته په هغه کې د هیڅ اشتباه او سوء تفاهم ځای او مجال نشته، خو اهل ظاهر او هغه کسان چې رنځور زړونه لري لدې حدیث داسې څه راباسي او داسي ترجمه او تفسیر ئې کوي چې په ډېرو خطرناکو نتائجو منتج کېږي، هغوی وایي:

په (صورته) کې ضمیر الله تعالی ته راجع دئ، ګواکې الله تعالی آدم علیه السلام خپل ځانته ورته پیدا کړ!!! او وایي: دا هم د الله تعالی لپاره یو ثابت صفت دئ؛ خو لدې قید سره چې د الله تعالی له شأن او منز لت سره ښایي!!! بې شکه چې دا خلك د خطاء او اشتباه په ډېري ژورې کندې کې پریوتي، په خطرناکه فتنه کې لویدلي، زړونه ئې رنځور دي، روښانه حقیقت سرچپه ویني او له څرګندو الفاظو داسې تعبیر اخلي چې د رنځورو زړونو له خاوندانو پرته بل چا ته د منلو ندی، هغوی که هر څه فکر کوي خو واقعیت دا دئ چې پدې ډول تصور سره الله تعالی له مخلوق سره تشبیه کوي.

لړ پورتني مبارك حدیث ته ځیر شئ، دلته د دوو کسانو ترمنځ شخړې ته اشاره شوې، رسول الله صلی الله علیه وسلم دا حکیمانه لارښوونه کوي چې د جګړی په وخت کې یو بل په مخ مه وهئ، داسې مه وایئ چې الله تعالی دې ستا او تا ته ورته کس مخ تور او قبیح کړي، ځکه چې الله تعالی، آدم علیه السلام هغه ته په ورته شکل او صورت کې پیدا کړی وو. پدې پوهېږو چې د دښمنۍ او جګړې په وخت کې هر انسان د مقابل لوري له مخ او څېرې په خپل زړه کې د نفرت،کینې او کرکې احساس کوي، د مقابل طرف د نفرت او کرکې آثار هم د هغه په څېرې او مخ کې راڅرګند شي، په سترګو کې ئې د قهر او غصې نښې راښکاره شي، نو ځکه د ده غصه او کرکه د مقابل لوري او دښمن مخ او سترګو ته متوجه کېږي، همدې برخې ته پام اړوي او خپل داخلي قهر داسې اظهاروي: سترګې دې راباسم، پزه دې پرې کوم، مخ دې تور، سترګی دې ړندی شه، دا مردار مخ دې داسې او داسې شه، پدې الفاظو هم اکتفا نه کوي بلکه لاس پورته کوي او غواړي په مخ ئې

یوه کلکه څپېړه ورکړي، خوله ئې په سوك ورماته کړي. حکيم رسول الله صلى الله عليه وسلم په جګړه د بوختو افرادو روحي حالت ته په پام سره او د دوی د قهر او غضب د سړولو لپاره فرمايي: الله تعالى خپل بنده او ستاسو ټولو پلار آدم عليه السلام پداسې څېرې او شکل کې پيدا کړی وو لکه دا ستا مقابل لوری، دا له تاسره په جګړه اوښتې بوخت ستا ورور، خپل پلار ته د احترام په دود بايد هغه پر مخ ونه وهې او د مخ په اړه ئې سپکې خبري ونه کړې. که د رسول الله صلى الله عليه وسلم دا حکيمانه لارښوونې مراعات شي او د ښځو او مشاجرو په وخت کې په پام کې ونيولی شي، نو د ډېرو فتنو او جګړو مخنيوی به وشي. نه پوهېږم اهل ظاهر ولې دا څرګند حقائق نه شي درك کولی؟ او ولې څرګند مفاهيم غلط تعبيروي؟ او ولې داسې توجيهات پکې کوي چې خبره تشبيه او تمثيل ته رسوي؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم خو فرمايي:

تفکروا فی خلق الله ولا تفکروا فی الله

د الله تعالى په مخلوقاتو کې غور وکړئ او د الله په ذات کې له تفکر او بحث ځان وساتئ.

بل ځای فرمايي :

تفکروا فی آلاء الله ولا تفکروا فی الله

د الله تعالى په نعمتونو کې غور او تفکر وکړئ خو د الله تعالى په ذات کې فکرمه کوئ.

اسحاق بن ابراهيم بن راهويه وايي: هرچا چې الله تعالى داسې توصيف کړ

چي يو صفت ئې د کوم مخلوق له صفت سره تشبيه کړ نو کافر شو.

ابوبکر رضي الله عنه فرمايي:

العجزعن درك الذات ادراك " د الله تعالى د ذات له ادراك ځان عاجز ګڼل حقيقي ادراك دئ.

علي رضي الله عنه فرمايي:

والبحث عن سرالذات اشراك

د الله تعالى د ذات د کيفيت په اړه بحث کول شرك دئ.

سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أشهد أن لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

د کتاب له متن:

قرآنکریم، قریش مشرکین ګڼي، که څه هم هغوی په خدای باور درلود، الله ئې د ځمکي او آسمان پالونکی او پیدا کوونکی او د ټولو شیانو خالق منلو، د کعبې طواف ئې کاوو، ځانونه ئې د بیت الله مجاورین او متولیان بلل، بتان ئې خدایان نه؛ بلکه الله تعالی ته د تقرب وسیله شمېرل او ویل به ئې: مونږ دا بتان نه لمانځو بلکه دا زمونږ او د خدای ترمنځ رابطه او وسیله ده، دا د الله تعالی دربار ته د نږدې او مقربو کسانو مجسمې دي، د دوی په وسیله الله ته ورنږدې کېږو او د دوی شفاعت او سپارښتنه زمونږ د دعاګانو او سوالونو د اجابت سبب کېږي!! قریشو د خپل تاریخ د مشهورو او د دوی په نظر د لوړ معنوي مقام د خاوندانو او الهي دربار ته د مقربو کسانو (۳۶۰) مجسمې په بیت الله کې دننه نصب کړې وې، لومړی ئې د دوی په قبرونو ځلي او زیارتونه جوړ کړل او بیا ئې د دوی بتان جوړ او په کعبه کې ئې نصب کړل، دا عقیده ئې درلوده چې د الله تعالی عبادت باید د دې بتانو له لاري وشي او دعا د همدوی له لاري د الله حضور ته وړاندي شي، همدا ئې د عبادت او دعا د قبلېدو لاره بلله او دا بتان ئې د خدای "اهل بیت: کهول" بلل او هر یوه ته ئې د کایناتو د یوې برخي د واکدار او متصرف په سترګه کتل!! هر بت د یوې ډلي او قبیلې لپاره د ډېرو سیاسي، اجتماعي او اقتصادي امتیازاتو وسیله وه، همدې ډلي به هغه ته کرامات ثابتول، د عوامو په زړه کې به ئې د هغه د هیبت، قدر او قیمت زیاتولو لپاره پراخ تبلیغات کول، د دې لپاره چې ساده زړې عوام د بت په نامه خپلې شکراني او نذراني لازیاتي کړي؛ غولوونکي لاري چاري به ئې لټولې، له همدغو شکرانو او نذارنو نه چې د ده په نامه به ئې ترلاسه کولې؛ یوه برخه به ئې د بت او د بت د ماحول په سنګارولو او په لازیات جالب او جاذب جوړولو باندې مصرفول او زیاته برخه به ئې د عبادت ځی مجاورینو او متولیانو په خپلو کې وېشل. یوه ته بت معبود وو، پناه ځي وو او د حاجتونو ترسره کېدو مرجع، خو بل ته دام او دکان وو او د خلکو د دوکه کولو او لدوی نه د پیسو شکولو وسیله. که تاسو د هر بت، بتخاني او د هر قبر په سر د زیارتونو جوړولو قصې ته ځیر شئ نو حتماً به د هغه ترشا یو "سامري" او "بلعم باعور" بیاموئ.